

జీవిత చరిత్ర

తెనుగు సేమ

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

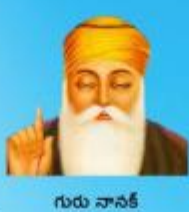
గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకంద్ర స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు త్రిలింగ స్వామి

గురు లాహరీ మహేశ్వరి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అద్వైత శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

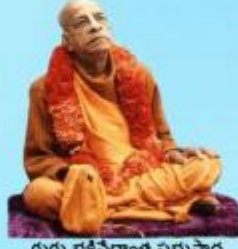
గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రకేశవర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120002083

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

తెనుఁగుసీమ

రచయిత

“ఉభయభాషాప్రవీణ”

జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి

(పరిష్కృత పరివర్తిత సంస్కరణము)

జయలక్ష్మీ లిండ్స్ కంపెనీ

రిజిస్టర్డ్ ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్స్

నల్లూరు

మ్యూజియంలు ప్రకాశకులు]

[మొ. రూ. 1-0-0]

అనుక్రమణిక

* విద్యార్థి క్కన

* రుద్రమదేవి

* పోతనమహాకవి

ఉ ప క్ర మ ణి క

ఆంధ్రమాత సకలశ్రీ సముపేత; దిగంత యశోవిరాజిత;
అనూన విజ్ఞాన శోభాసమలంకృత; పూతచరిత అజిత.

కడుపు చల్లగ ఆమె గంపెడు బిడ్డల గన్నది. రాజాధిరాజు
లకు పురుడు వోసినది. వీరనారీమతల్లులకు ఉగ్గువెట్టినది.
వెన్నుచూపని వీరయోధులకు పాలిచ్చినది. మహా
మంత్రులకు మాటలు నేర్పినది. కవిశిఖామణులకు నడ
కలు దిద్దినది. ఆమె పచ్చిబాలెంతరాలు. వేదకాలము
నాటి ముత్తైదువ.

ఒకనా డామెయింట రత్నాలు కొలిచినారు. ఆమె నాగరికత
తూరుపు లంకలకు వలసపోయినది — పడమటి దేశా
లకు పరుగులెత్తినది. ఆమె విజయధ్వజాలు భారతవిసీల
గగనభాగమున నాట్యమాడినవి. ఆమె సాహితీ లిందటికి
కన్నెట్టి.

ఈనా డామెకు ఇల్లులేదు - వాకిలిలేదు. ఇతరుల పంచలో
దలదాచుకొన్నది. ఆమె బిడ్డలు తలకొకదారి; పూట
కొక వేషము - నోటికొక మాట. ఆమెబ్రతుకు కుక్కలు
చింపిన విస్తరి.

ఆమె నేడు అన్నివిధాల నిఱువేద; అస్వతంత్ర; అవమాన
గ్రస్త; ఆర్త. ఆమెబిడ్డలు కనులు దెఱచినారు. తల్లి

చైతన్యమును గుర్తించినారు. స్వతంత్ర సాధనిర్మాణమునకు ముందడుగు వేసినారు. తెనుగుసీమయెల్లకడల దట్టముగా గ్రమ్ముకొన్న చిరదాస్య మేఘములు ఇంక స్వాతంత్ర్య వాతోద్ఘాతములు కాగలవు. మాసిపోయిన యశఃప్రభలు మఱల దిగంతముల మెఱియింపగలవు.

మా శాస్త్రిగారి 'తెనుగుసీమ' ఈ మహాపర్వమునకు ప్రారంభ సీమ. తెలుగువిద్యార్థులు కళాకాంతులులేని నేటి తెనుగుసీమను వదలి సర్వకళాప్రపూర్ణమగు శ్రీ శాస్త్రిగారి 'తెనుగుసీమ'లో స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనవలెను. అప్పుడే వారు ఖడ్గతిక్కన కత్తిసాములు నేర్చుకొని, రుద్రమదేవి అందిచ్చిన వీరపాయసమును ద్రావి, పోతన కవిచంద్రుడు ప్రసాదించిన మధురకవితా జ్యోత్స్నలో మేనులు మఱచి విహరింపగలరు. ఆ నాడే తెనుగుసీమకు నూతనశోభ.

శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆధునికాంధ్ర కవితాప్రపంచమున అందె వేసిన చేయి. వారి 'ఉదయశ్రీ' నవ్యకవితాపద్మినీ కుమారికలకు కళోదయశ్రీ. వారి 'విజయశ్రీ' స్వాతంత్ర్యసమర వీరకుమారులకు విజయశ్రీ. మధుర రచనలో మంజులశైలిలో వారికి వారే సాటి. వారి 'తెనుగుసీమ' తెలుగు వెలుగులకు నిలయమగుగాక !

అమరావతి, }
24-10-47. }

—మహావాది వేంకటరత్నము.

‘కళాప్రపూర్ణ’ శతావధాని

బ్రహ్మశ్రీ చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారు

మీ తెనుగుసీమ సర్వవిధముల విద్యాస్థుల నుద్ధరించు
గుణములతో నలరారుచున్నది. ఇది సూత్రప్రాయమగు
నా యభిప్రాయము. — చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రి

అభినవతిక్కనేతి విశుతులు, ‘సాహిత్యస్థాపక’ ‘మహాపాఠ్యాయ’

విరుదాంకితులు విమర్శ విద్యా స్వతంత్రులు

బ్రహ్మశ్రీ దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు

“పాఠకుని మైమఱపించి కథలో లీనముగావించు
శక్తికలదు శాస్త్రులవారి రచనకు. ఈ పుస్తకము ఆంధ్ర
విద్యాస్థులు అవశ్యము చదువఁదగినది.

— దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

ఆంధ్ర ప్రభ

గ్రంథకర్త శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు
ఆధునికాంధ్ర కవితాప్రపంచమున ఉదయశ్రీ, కరుణశ్రీ,
విజయశ్రీ వగైరా కావ్యములను రచించి వాసికెక్కినవారు.

“తెలుగు జోదుల పరాక్రమమును దిగంతవిశ్రాంత
ముగా చాటిన ఖడ్గతిక్కన, రుద్రమదేవి గాథలను, ఆంధ్ర
మహాభాగవతమును మందారమకరంద మాధుర్యముగా
రచించి పేరుగన్న మహాకవి “పోతన” జీవితచరిత్రను
చేర్చి శ్రీ శాస్త్రిగారు ఈ “తెనుగుసీమ”ను వెలయుపఁ
జేసినారు. చక్కని గ్రాంథికాంధ్రమున మధురగంభీరమగు
వైలిలో రచింపఁబడిన ఈ పుస్తకము విద్యాస్థులకు అవశ్య
పఠనీయము.”

All India Radio, Madras.

× × × “ఉత్సాహాన్ని పుట్టించి, చల్లారి పోయి, గడ్డకట్టిన తెనుగు రక్తాన్ని వేడెక్కించి, పరుగు లెత్తించే పుస్తకాలలో జంభ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారు రచించిన “తెనుఁగుసీమ” ఒకటి. దీనిని నెల్లూరు జయలక్ష్మి కంపెనివారు ప్రచురించారు. వెల ఒకరూపాయ మాత్రమే. కాని ఇందులోఉన్న మూడుకథలూ వెలలేనివి.”

× × × “శాస్త్రిగారి రచనలో విశేష మేమంటే ప్రతికథను, చిన్న ప్రకరణాలుగ విభజించి ఒక్కొక్క ప్రకరణములో ఒక్కొక్క విచిత్రాంశాన్ని ఇంపుగా వర్ణించి, నవలలాగ సొంపుగా వ్రాశారు. శైలి బహు మధురంగాను, ఉత్సాహపూరితంగాను ఉండి పూర్వపు ఆంధ్రశోభ ఈ కథలలో చక్కగా ప్రదర్శింపబడ్డది. ఆంధ్రజాతీయ పునరుద్ధారణ కార్యక్రమానికి ప్రోత్సాహం కలిగించే పుస్తక మిది. తప్పక చదువలసినది.”

By the kind courtesy of 'All India Radio', Madras.

Indian Republic

“Tenugu Seema” portrays in a vivid and graphic manner the lives of three great Andhras, a Warrior, a Woman and a Poet, as models worthy of emulation by Andhra Children.

Thus the life histories of ‘Khadga Thikkana’, ‘Rudrama Devi’ and ‘Pothana’ are narrated through the pages of the book in chaste and elegant Telugu. This book makes interesting reading for the young and the old.

ఖడ్గ తిక్కన

౧

అనాడు విక్రమసింహపుర మంతయును నవ్యకాంతులతో నయనానందకరముగ విరాజిల్లుచుండెను. పురజనులందఱు మహాత్సాహముతో గుంపులు గుంపులుగా రాజమందిరమువై పునకుఁ బోవుచుండిరి. పచ్చపచ్చని మామిడాకుతోరణములతో భవనద్వారములు జయలక్ష్మీనివాసములై విలసిల్లుచుండెను. రాజసభామంటపమంతయుఁ బ్రేక్షకజనసమూహముతోఁ గిటకిట లాడుచుండెను. విజయదుందుభి ధ్వానములు వీనులవిందుగ వినుపించుచుండెను.

మహాసభామధ్యమున మనుమసిద్ధిమహారాజు తళతళ మెఱయుచున్న నానావిధ భూషణములను ధరించి మణిమయ సింహాసనముపై నాసీనుడై యుండెను. ఎడనెడ సేనానాయకులు, దండనాథులు, సామంతులు తమతమ యాసనములపై నలరారుచుండిరి. వెనుకభాగమున నంతఃపుర కాంతామణులు యథోచితస్థానములఁ గూర్చుండియుండిరి.

మనుమసిద్ధి మహీకాంతుని ప్రధానామాత్యుఁడును, ప్రధాన సేనానాయకుఁడును నగు సిద్ధనామాత్యుఁడు మహారాజు ప్రక్కనున్న పచ్చలగడ్డియపై నుపవిష్టుడై యుండెను. సిద్ధనామాత్యున కుభయపార్శ్వముల నిరువురు యువకులు సూర్యచంద్రులవలెఁ బ్రకాశించుచుఁ గూర్చుండియుండిరి. ఆ సవయాపను లిరువురు నెవ్వరై యుందురో!

మంగళవాద్యములు మ్రోగినవి. వండిమాగధుల
వైవారములు పూర్తియైనవి. భట్టారకుల జయజయధ్వనులు
మిన్నుముట్టినవి. వేదవేదాంగవేత్తలగు బ్రాహ్మణోత్తముల
స్వస్తివాచనములు ముగిసినవి.

మహామంత్రి సిద్ధనామాత్యుడు మెల్లగాలేచి నిల-
బడినాడు. మహారాజువైపును, సభాసకులవైపును సాదర
వీక్షణములతో నొక్కమాఱు చూచి గంభీర కంఠస్వరముతో
నీ విధముగ నుపన్యసించినాడు.

“మహామహులారా! సింహపుర నివాసులారా!
సహృదయులగు మీరందఱు సభాభవనము నలంకరించి
యున్నారు. నేడు మీయందఱు సన్నిధానమున నొక చిన్న
విషయమును విన్నవించుకొనుచున్నాను. నేను పెక్కు
సంవత్సరములనుండి మనుమసిద్ధిమహారాజుగారి జనకులగు
తిక్కనృపాలునకు మంత్రినై సింహపుర రాజ్యలక్ష్మికి నా
యోపినంత సేవగావించితిని.

తేజోవిరాజితుడగు తిక్కనృపాలుని శౌర్యధైర్య
సాహసములు మీ రెఱుంగనివి గావు. ఆ మహారాజు చల్లని
పరిపాలనమునఁ గడుపులో చల్ల గడలకుండ మన మెన్నో
దినములు సుఖజీవనము గడపితిమి. మహావీరుడగు తిక్క-
భూపతి శత్రువ్యూహములను ఛిన్నభిన్న మొనరించి రాజ
రాజచోళునిఁ గాంచీపుర సింహాసనాసీనుఁగావించి “చోళ
సింహాసనస్థాపనాచార్య” బిరుదమును గ్రహించినాడు.
అంతయు కాక, నిరుపమానశక్తిసామర్థ్యములతో ననేక
యుద్ధములందు విజయలక్ష్మి నందుకొని యీ విక్రమసింహ

పురమును ప్రజారంజకముగాఁ జెక్కుదినములు పరిపాలించి
తన కుమారరత్నమును నీ మనుమసిద్ధి మహిపాలుని సింహా-
సనాసీనుఁజేసి కాలధర్మము నొందినాఁడు.

నాటినుండియు నేటివఱకు నీ సింహపుర రాజ్య-
మునకు నేనే మహామంత్రినై, ప్రధాన సేనానాయకుఁడనై
రాజకార్యముల నడపించుచుంటిని. నాయనలారా! నేను
వృద్ధుఁడనైపోతిని. శరీరమున జవసత్త్వము లుడిగిపోయినది.
మేధాశక్తి క్షీణించిపోయినది. మన మహారాజు చిన్నవాఁడు;
సామంతరాజులలో సర్వత్ర తిరుగుబాటు సూచనలు కాను
పించుచున్నవి. మన పూర్వవిరోధులు సమయమును గనిపెట్టి
మన రాజధానిపై దండెత్తి మన రాజ్యమును గబళింపఁ-
జూచుచున్నారు. ఈ కల్లోలసమయములో మన సామ్రాజ్య
నొకను జాగరూకతతో నుడిగుండములపాలు గాకుండ
ముందుకు నడపుకొని పోగలిగిన మహామంత్రియు సేనా-
నాయకుఁడును గావలెను.

మహాశయులారా! నే నీ భారము నిక వహింపఁ-
జాలను. ఈ భుజస్కంధములమీఁది బరువును వేఱొకరి
భుజస్కంధములపై నుంచి నేను విశ్రాంతి తీసికొనఁగోరు-
చున్నాను. పై రెండుపదవులకును యోగ్యులైన వీరపురుషు-
లను మీరే నిర్ణయింతురుగాక!”

ఇట్లు సిద్ధ నామా త్యుఁడు తన యుపన్యాసమును
ముగించి నిజాసనముపై నాసీనుడయ్యెను. సభాసదుల
కరతాశధ్వనులు సభామంటప మంతటఁ బ్రతిధ్వనించినవి.

సభ్యులలో గుసగుసలు బయలుదేరినవి. బాధ్యతా యుతములైన యీ మహాత్తమ స్థానములను సక్రమముగా నిర్వహింపఁగల ధీమంతుఁడును, పరాక్రమవంతుఁడును నెవ్వరాయని యొకరి మొగ మొకరు చూచుకొనసాగిరి. కొందఱు దృష్టులు మనుమసిద్ధిమహీపాలుని ముఖమాడల ముపైఁ బ్రసరించినవి. మఱికొందఱు సిద్ధనామాత్యున కిరువైపులఁ బ్రకాశించుచున్న వీరకుమారులవైపు చూచుచుఁ దమలో నేమేమో సంభాషించుకొనసాగిరి. ఇంక కొందఱు సిద్ధనామాత్యుఁడే తగినవారిని నిర్ణయించిన బాగుండునని యనుకొనుచుండిరి. ఇంతలో సభ మఱల నిశ్శబ్దమైనది.

మనుమసిద్ధిమహారాజు లేచినాఁడు. మహామాత్యు నకు, సభాసదులకు ధన్యవాదములర్పించుచు నిట్లుపలికినాఁడు:

“మహాజనులారా! వింటిరిగదా మహామాత్యుల వారి వాక్యములు. వీరి యనుపమాన సాహాయ్యముననే, వీరి యద్వితీయమేధాశక్తిచేతనే, వీరి యసాధారణ రాజకార్య చాతుర్యముచేతనే మా తండ్రిగారి రాజ్యము ప్రశాంతముగను, ప్రజాసౌఖ్యదాయకముగను గడచిపోయినది. అందులకు మహామంత్రులవారికి, వారి కుటుంబమునకు మీ యందఱపక్షమున నేను కృతజ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదములు సమర్పించుచున్నాను. మహామంత్రిగారు నెలవిచ్చిన రెండు స్థానములకును దగినవారిని మీ యందఱ పక్షమున నేనే నిరూపించుచున్నాను. ఇందులకు మీలో నెవ్వరికైన సభ్యంతరమున్నచో నిస్సందేహముగా తెలుపవచ్చును.

చూడుడు : సిద్ధనామాత్యులవారి సోదరుడైన కొమ్మనామాత్యులవారి కుమారుడు తిక్కనయే మహామంత్రి పీఠము నలంకరింప సర్వవిధములఁ దగియున్నాడని నాయుద్దేశము. తరువాత, సిద్ధనామాత్యులవారి జ్యేష్ఠసంఘము ఖడ్గతిక్కన సర్వసేనాధ్యక్షస్థానమునకు సమర్థుడని నేను దలంచుచున్నాను. ఈ సోదరు లిరువురు నాకుఁ గుడియెడమ భుజములవలెనుండి నేటి రాజలోకములోఁ జెలరేఁగుచున్న కల్లోలముల పాలుగాకుండ సింహపురరాజ్య సింహాసనమును సముద్ధరింపఁగల యనుపమానశక్తిసమన్వితులని నా దృఢవిశ్వాసము. ఇందులకు మీ యందఱ యంగీకారము నెఱుంగఁగోరుచున్నాను.”

మహారాజు విధముగాఁ బలికినంతనే సభయంతయు నానందోత్సాహములతోఁ బొంగిపోయెను. తగిన నిర్ణయమనియు, మహారాజు చిన్నవాడయినను మంచి దూరాలోచనము గలవాడనియును, నిత విక్రమపురరాజ్యము మూడు పూలాలు కాయలుగా దినదినాభివృద్ధి నందఁగలదనియును సభాసదులు పెక్కువిధముల ననుకొనుచుండిరి.

సభ్యుల యంగీకారసూచకముగ జయజయనినాదములును, కరతాశధ్వనులును మిన్నముట్టెను. సిద్ధన మందహాస వదనముతోఁ దన ప్రక్కలఁ గూర్చుండియున్న యువ ద్వయమువైపు దృష్టిసారింపెను. ఆ యువకు లిరువురు కవి తిక్కనయు, ఖడ్గతిక్కనయు నని మన మూహింపవచ్చును.

మనుమసిద్ధిమహారాజు బంగారు పల్లెరములో నొక బహుమూల్య శిరోవేష్టనమును, నొక సముజ్జ్వల కరవాల

మఃను మఃకొన్ని యువహారములను సిద్ధముగావించి సిద్ధనా
మాత్యునివైపు సబహామానముగఁ గనుఁగొనెను. మహా
రాజుగారి యుద్దేశము గ్రహించి సిద్ధనమంత్రి కుమారుల
నిరువురను యెఱియొక కరమున గ్రహించి ముందుకు నడచెను.
మనుమసిద్ధిస్తూపాలుఁడు కవితిక్కనకు శిరోవేష్టనమును,
ఖడ్గతిక్కనకు మహాఖడ్గమును బహూకరించెను. మహామాత్య
ముద్రాకితములగు మణిమయభూషణములను కవితిక్కన
కలుకరించెను. సర్వసేనానాయక ముద్రాముద్రితములైన
రత్నాభరణములను ఖడ్గతిక్కనకుఁ గైసేసెను.

తన బుద్ధిబలముచే సింహపురరాజ్యము నభివృద్ధిపఱచి
మనుమసిద్ధి మహీపాలుని సింహాసనమును సుప్రతిష్ఠిత మొన
రింపఁగలనని కవితిక్కన ప్రమాణము సలిపెను. నిజఖడ్గధారచేఁ
బ్రతిపక్ష సమూహములను జంచి చెండాడి విక్రమసింహపుర
మును విజయలక్ష్మివిరాజితమును గావించి యాంధ్రసామ్రా
జ్యము నభివృద్ధిసేయఁగలనని ఖడ్గతిక్కన ప్రతిజ్ఞ గావించెను.
“నాయనలారా! రాజభక్తులై ప్రజాసేవ యొనరించి మన
కొట్టరువు వంశమునకు యశస్సు సంపాదింపుఁ” డని సిద్ధన
మంత్రికుమారులను ప్రబోధించెను.

మంత్రవిదులగు మహీసుర పుంగవు లావీరపుంగ
వులను సింహపుర ప్రధానామాత్యకీరమునకును ప్రధాన
సేనాధ్యక్షపదవికిని యథావిధి నభిషేకించిరి. వృద్ధపురంద్రీ
మణులు మంగళగీతములు పాడిరి. మనుమసిద్ధిమహారాజు
కీరీతము పులకించెను. సిద్ధనామాత్యుని నయనాంచనముల
నానందబాష్పములు ప్రవహించెను. సోదరు లిరువురు నొకరి

నొకరు చూచుకొనిరి. సంతోషనూచకముగా వారి వదన కమలములు దరహాసభాసురము లయ్యెను.

౨

ప్రస్తుతము నెల్లూ రని పిలువబడుచున్న పట్టణ మునకే పూర్వము విక్రమసింహపుర మను నామము ప్రసిద్ధమైయుండినది. ఆ పట్టణప్రాంతముననే పినాకినిది యొడ్డులకంటి యేప్రాద్దును ప్రవహించుచుండును. ఆ పెన్నా నదీజలములచే నందలి భూములన్నియు సస్యశ్యామలములై, కోమలములై చూపజేత్రములకు విందుగావించుచుండును. ఇంతియేకాక యా కాలమున ని ప్పట్టణమునం దటువది దేవాలయము లుండెడివి. పట్టణవాసులందఱు “నెఱజాణ” లన వన్నె కెక్కియుండిరి. ఆ నగర వీధులన్నియు నానాదేశ ములనుండి యెక తెగక వచ్చుచుండు సార్థవాహులతోడను, నుత్తమాశ్వములతోడను, మద గజేంద్రములతోడను నిండి యుండెను. ఇట్లు సకలసంపదల కాలవాలమై, వీరాధివీరులకు జన్మభూమియై, శత్రురాజులకు దుర్భేద్యమై, విజయ శోభాసమలంకృతమై, నిత్యకల్యాణములతోఁ బచ్చతోరణ ములతో నమరావతీపట్టణమునకు నీడగు విక్రమసింహపుర మును రాజధానిగాఁ జేసికొని తిక్కభూపాలుఁడు ప్రజా పాలనము గావించుచుండెను.

తిక్కభూపాలుఁడు సూర్య వంశోద్భవులయిన తెనుఁగుచోళులలోనివాఁడు. ఇతఁడు మొదట కాంచీపురము రాజధానిగాఁ బరిపాలించుచున్న కులోత్తుంగ చోడదేవునకు

నామంత్రముగా నుండెను. తరువాత నాతఁడు గతించిన తోడనే తిక్కనృపాలుఁడు స్వతంత్రుడయ్యెను. ఆ సమయమునఁ గాంచీపుర సింహాసనమునుగూర్చి రాజరాజనరేంద్రుని పంశీయులగు చాళుక్య చోళులయందలివాఁడగు మూడవ రాజరాజునకును మూడవ రాజేంద్రచోడునకును కలహము సంభవించెను. అట్టియెడఁ దిక్కనృపాలుఁడు మూడవ రాజరాజుపక్షము వహించి రాజేంద్రచోడునిపై యుద్ధము చాటించెను.

రెండువైపులవారికిని జాలకాలమువఱకుఁ బోరాటములు జరుగుచునే యుండెను. చివరకుఁ దిక్కభూపతి రాజేంద్రచోడుని జయించి రాజరాజచోడుని గాంచీపుర రాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషేక్తునిఁగావించి “చోడసింహాసనస్థాపనాచార్య” బిరుదము నందెను. ఇట్లు తిక్కనృపాలుఁడప్రతిమానశౌర్యధనుఁడై, పరభయంకరుఁడై యనేకసంగ్రామరంగముల విజయలక్ష్మీని పరిగ్రహించి విక్రమసింహపురమును పెక్కు సంవత్సరములు పరిపాలించి క్రీ. శ. ౧౨౫౦ వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను.

తిక్కభూపాలుని యనంతరము తదీయ పుత్రరత్నమగు మనుమసిద్ధిసృపాలుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. సింహాసనము నెక్కునప్పటికి మనుమసిద్ధి చాల పిన్నవయస్సువాఁడు. ఈతఁడును దన జనకునివలె బరాక్రమశాలియైనను బాలుఁడగుటచే రాజకార్యములయం దంతగా సామర్థ్యము సంపాదించకపోవుట గ్రహించి పరభూపతుల కన్నులన్నియు విక్రమసింహపురముపైఁ బడెను.

తిక్కనాపాలుఁడు గతించుటతోడనే యెక్కడివా రక్కన విజృంభించిరి. దేశమందంతటను నల్లరులు వ్యాపించెను. పరస్పరయుద్ధములవలన పెక్కు రాజవంశములు నశించిపోవుచుండెను. తిక్కనాపాలుఁడు రాజరాజవంశుని గాంచీపుర సింహాసనాసీనుఁ గావించినను దానినిగూర్చి వోధులలోఁ గొట్లాట లింకను తగలేదు; అన్యోన్యము రాజ్యాధికారముకొఱకై తగవులాడుచునేయుండిరి. మధురా పురపుఁ బాండ్యులును, హళేపిటి హళాయిసలులును, ఓరు గంటి కాకతీయులును, దేవగిరి యాదవులును చెలరేగి స్వతంత్రరాజ్య సంస్థాపనమునకై ప్రయత్నించుచుండిరి. ఈ పరస్పర కలహములతో, నూత్నరాజ్యస్థాపన ప్రయత్నములతో నన్యోన్య విద్వేషములతో దక్షిణాపథమంతయు కల్లోలితమై పోవుచుండెను.

మనుమసిద్ధిసాపాలుఁడు సింహాసనాసీనుఁ డగుటయు రాజ్యమునఁ గల్లోలములు మొదగుటయు నొక్కమాటే సమకూరెను. ఆయనరాజ్య మప్పటికి కావలి మొదలుకొని కాంచీపురమువఱకును వ్యాపించియుండెను. రాజ్యము చిన్నదియేయైనను నాలుగు దిక్కులనుండి చెలరేగిన కల్లోలముల మూలమున మనుమసిద్ధికి విశ్రాంతి లభింపకుండెను. కాని తిక్కనాపాలునివద్ద మహామంత్రిగను, ప్రధానసేనానాయకుఁడుగను నుండిన సిద్ధనామాత్యుఁడే మనుమసిద్ధిమహిపాలునకును మంత్రియై, సేనాపతియై కొంతకాలము రాజ్యనౌకను నెట్టుకొని వచ్చెను. ఈతఁడు కార్యఖడ్గములయం దప్రతిమానుడై వన్నె కెక్కినవాఁడు.

సిద్ధనామాత్మ్యం మంత్రీభాస్కరుని కుమారుడు. మంత్రీభాస్కరుని కుమార్తెయను సతీరత్నమునకు నలువరు కుమారులు జన్మించిరి. వారు వరుసగాఁ గేతన, విజయ, సిద్ధన, కొమ్మన నామధేయములచే నొప్పి చరిత్ర ప్రసిద్ధి గడించిరి. వీరియందు సిద్ధన మనుమసిద్ధియొద్దను, అయన జనకుడగు తిక్కనృపాలునియొద్దను మహామంత్రియై ఉత్తము సహించినాడు. చిన్నవాడైన కొమ్మనయు గుంటూరుపట్టణమునకు దండనాథుడై విఖ్యాతిగాంచినాడు. వీరింతిరు “కొట్టరువువారు”. కొట్టరువువారు మొదటి నూడియు సమాత్యపదవులయందసమానులై రాజ్యచక్రము త్రిప్పి దిగంత విశ్రాంత యశోమహితులై గణనకెక్కిరి.

ఏ మహానుభావుడు మహాభారతమునందలి పదునెనిమిది పర్వములను బూరించి తన మృదుమధుర కవితాప్రవాహముచే నాంధ్రప్రజాహృదయముల నాస్లావితములొనర్చి కవిబ్రహ్మయై యుభయకవిమిత్రుడై యుప్పారెనో, ఏ రసవత్కవిశేఖరుని సువర్ణనామాక్షరములు ఆంధ్రభాషాయోష కలంకార ప్రాయములై వెలయుచుండెనో ఆ మహాకవి తిక్కనసోమయాజి కొట్టరువు వంశోద్భవుడైన కొమ్మనామాత్మ్యుని కుమారుడే.

ఏ వీరాగ్రేసరుడు తన నిరుపమాన రణకేళీవిలాసములచే శత్రుసముచ్చయముపై దుమికి తుత్తునియలొనర్చి జయలక్ష్మినమేతుడై యఖండఖ్యాతి నార్జించెనో, ఏ సేనాని యపరసేనానియై నిజ ఖడ్గచాలనముచే విక్రమపుర సింహాసనమును సుప్రతిష్ఠితమొనరించి “యభినవ పరశురాముడను

త్రి సముపాక్షించెనో యా యభేమంశధనుఁడు, ఖడ్గతిక్కన
కొట్టరువు వంశోద్భవుఁడైన సిద్ధనామాత్యుని జ్యేష్ఠునందనుఁడే.

సిద్ధనామాత్యుని కుమారుఁ డగుటవలన సిద్ధయతిక్కన
డనియును, ప్రోలాంబికనందనుఁ డగుటచేఁ బ్రోలమతిక్కన
యును, మైలమ యనుడాసి పెంచుటచే మైలమతిక్కన
యును, రణరంగమునం దసహాయశూరుఁడై శత్రుచమూ
సమూహమును జించెంచెడాడుటచే రణతిక్కనయనియును,
ఖడ్గమును ద్రిప్పుటయం దద్వితీయ నైపుణ్యము గలవాఁడగు
టచే ఖడ్గతిక్కనయనియును నా వీరవతంసునకు నైదు విధము
లగు నామమ్ములు వచ్చినవి.

బాల్యమునుండియును ఖడ్గతిక్కనకును గవితిక్కన
కును సన్యోగ్య స్వభావములయందు మిక్కిలి భేదము గాను
పించుచుండెను. కవితిక్కనకుఁ జిన్నతనమునుండియుఁ జదువు
సంస్కలయందు శ్రద్ధ యధికము. ఖడ్గతిక్కనకు మొదటనుం
డియు నాటపాటలయం దాసక్తి మెండు. కవితిక్కన శాస్త్ర
ములతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. ఖడ్గతిక్కన శస్త్రము
లతోఁ గాలముగడుపుచుండెను. కవితిక్కనకు మంత్రాంగము
లన్నఁ బ్రీతి. ఖడ్గతిక్కనకు మల్లయుద్ధములన్న ప్రాణము.
ఒకరికి బుద్ధిబల మఖండము. మఱియొకరికి భుజబల మపారము.
ఒకరిది బ్రాహ్మణధర్మము. వేరొకరిది తౌత్రధర్మము.

ఒకేవంశమున జన్మించినను, అన్నదమ్ములబిడ్డలైనను
తిక్కనద్వయము స్వభావసిద్ధములగు మనఃప్రవృత్తులచే
భిన్నముగఁ గానుపించుచుండిరి.

బాల్యమునుండియుఁ బాతశాల నెగఁగొట్టి బాలురతో నాటరాడునుఁ గోటలెక్కుచు నల్లరి చిల్లరగాఁ దిరుగుచున్న కుమారుఁ డెట్లుఁ త్రోవకువచ్చునాయని సిద్ధనామాత్యుఁడు మిక్కిలి విచారించెను. కాని క్రమక్రమముగా ఖడ్గతిక్కన మహావీరుఁడై రణరహస్యముల నెఱింగి యనుపమాన తేజో విరాజతుఁడగుటఁ గాంచి ప్రోలమాంబా సిద్ధనామాత్యుల హృదయములు సంతోష సరసిలో నోలలాడసాగెను. చివరకు వారి భాగ్యవశమున ఖడ్గతిక్కన మనుమసిద్ధిమహీపాలుని సర్వసేనాధ్యక్షుఁడై, మహామాత్యపదవిని గ్రహించిన కవితిక్కనకు ప్రేమపాత్రుఁడై సింహపుర రాజ్యలక్ష్మి కాభారస్తంభమై వీరాధివీరుఁడై వెలుఁగొందినాడు.

ఇవిధమునఁ గవితిక్కనయును ఖడ్గతిక్కనయును మనుమసిద్ధిమహారాజునకుఁ గుడియెడమ భుజములుగానుండి, రాజ్యచక్రమును నడిపించుచుండిరి. ఆలమున ఖడ్గతిక్కన కును, ఆలోచనమునఁ గవితిక్కనకును నెందును నెదురు లేకుండెను. యోగ్యులైన మంత్రియును సేనాపతియును లభించుటచే మనుమసిద్ధివృద్ధులుఁడు మిక్కిలియు సంతోషిత స్వాంతుఁడై పగవారికిఁ గన్నెట్టుగ నెల్లారును పాలించుచుండెను. వీరి సహాయముచే నా రాజపుంగవుఁడు పెక్కు పర్యాయములు ప్రతిపక్షులఁ దునుమాడి జయలక్ష్మిని గైకొనియెను.

ఆ సమయమునఁ గాటమరాజు కనిగిరిసీమను పరిపాలించుచుండెను. ఆయన రాజధాని యెట్టుగడ్డపాడు. కాటమరాజు పెద్దిరాజు కుమారుఁడు; గొప్ప వీరుఁడు. యాదపులందఱు నితని

నవతారపురుషునిగా భావించుచుండిరి. నెల్లూరి రాజులకును, యాదవరాజులకును మొదటినుండియు సంతోకలహములుగలవు. తిక్కనప్రసాదుడు గతించినవెంటనే యవి మఱిత వృద్ధిపొంద సాగెను. వారును వీరును పరస్పర విరోధములఁ బెంచుకొని యవకాశమునకై వేచియుండిరి. కలహము పెంచుకొని కయ్యము సేయఁ దలంచువారలకుఁ గారణములే లేకుండునా?

3

ఒకానొక దినమున నఖండవైభవోపేతుడై మంత్రి సామంత దండనాథసమేతుడై మనుమసిద్ధిమహీపాలుఁడు సింహపుర సింహాసనముపై గొలుపుదీరియుండెను. అట్టి సమయమునఁ గొందఱు యాదవులు సభామంటపములోనికిఁ జనుదెంచి మహారాజునకు శిరస్సులువంచి మ్రొక్కిరి. భయ భ్రాంతవదనములతోనున్న యా యాదవసముదాయమును సింహపురాధీశ్వరుఁడు కరుణారసప్రసన్న వీక్షణములతోఁ దిలకించుచు నొకప్రక్కఁ గూర్చుండ నియుమించి వచ్చిన కారణమును విన్నవించుకొనుండని యాజ్ఞాపించెను. వారలయందొక పెద్దగొల్లలేచి ముందుకు దెండ్రుగులువైచి హస్తములు జోడించి “మహారాజా! మేము కాటచురాజు రాజ్యములోని వారలము. మాది కనిగిరిసీచు. దేవరవారి సుందర్యనమునకై మా రాజు మమ్ములను తమయొద్దకుఁ బంపించినాఁ” డని పలికెను.

కాటచురాజు పంపున వచ్చినవారని వినినంతనే మనుమసిద్ధిమహారాజు సాభిప్రాయముగ మహామంత్రియగు

తిక్కనామాత్యునిపైపు తనదృష్టి ప్రసరింపజేసెను. తిక్కనామాత్యుడును గొంచె మాలోచించి “ఓరీ! మీరాజు మిమ్ములచేల కుపె? మీరు వచ్చినకార్య మెద్దియో మహారాజులవారికి విన్నవించుకొనుఁ” డని యాదవులపైపు చూచి పలికెను.

వచ్చిన యాదవులలో నొక వృద్ధుఁడు కొంచెము ముందుకువచ్చి మఱల నిట్లు ప్రారంభించెను: “దొరా! ఈ సంవత్సరము మా రాజ్యములో బొత్తిగా వర్షములు గురియలేదు. మాపంటపైగులు మలమల మాడిపోయినవి. మాకు తిండిగింజలు లేవు సరికదా మా పశువులకు మేతయును సొస్యపై పోయినది. కాటకముచే కనిగిరిసీమయంతయును గడ్గోలు పడుచున్నది. కడుపులు మాడి మా గోగణములు కుప్పలు కుప్పలుగాఁ గూలి నశించిపోవుచున్నవి. మీచి త్తము మాభాగ్య” మని పలుకుచు నాతఁడు మరలమరలఁ జేతులు పైకెత్తి మహారాజునకు నమస్కరించెను. గోపాలకులందఱు నొక్కమాటుగా “మమ్ములను మాపశువులను రక్షించండి బాబూ” అని మ్రొక్కిరి. ఖడ్గతిక్కన యొకప్రక్కఁ గూర్చుండి యిదియంతయును గమనించుచునే యుండెను.

మహారాజు చేసన్నతో మిన్నకుండుడని యాదవులను వారించి వృద్ధగోపాలునితో “ఓయీ! ఐన, మీ యుద్దేశమేమి? మీరు మావలన నెట్టిసాయమును గోరుచున్నారో స్పష్టముగాఁ బలుకు” డని వచించెను. మరల నా యాదవ వీరుఁ డీ విధముగా మనవి చేసికొనసాగెను. “సామీ! ఏమీ తమ యదృష్టము! పచ్చలేబచ్చితోఁ

గోకళలాడు దేవరవారి పొలములు కన్నులకుండుత్రాఁ
గానవచ్చుచున్నవి. తమ పంటదైరులు తమ మహారాజ్య
మును వేసోళ్లఁ జాటుచున్నవి. ఈ సంవత్సరమునకు మా
పశువులకు మేతకొఱకై కొన్ని పచ్చికబీళ్లు మాకు గుత్త
కీయవలెనని వేడుకొనుచున్నాము. ఇందుక్రింద తమరు
నిర్ణయించిన పుల్లరిని మేము చెల్లించుకొందుము. ఈ కష్ట
సమయమున మమ్ము మా పశువులను గాపాడుడని మా
మహారాజుగారు తమతో మఱిమఱి విన్నవించుకొన్నట్లు
చెప్పుచున్నారు. తర్వాత తమ చిత్తమని యాయాదవ
వృద్ధుఁడు మూఁడు పర్యాయములు నేలకువంగి నమస్కార
ములు గావించెను.

మనుమసిద్ధిమహీనాథుఁడు స్వభావసిద్ధముగ దయార్థి
హృదయుఁడు. ఆగర్భశత్రువులైనను యాదవులు కాటకముచే
బాధపడుచున్నారని విన్నయంతనే యాయన హృదయము
కరఁగెను. వారు గోవులు మేపుకొనుటకై తమ రాజ్యము
నందలి పచ్చికబీళ్ల నొసంగుటకు నాయన హృదయ మంగీక
రించెను. మనుమసిద్ధిమహారాజు భావమును గ్రహించిన
తిక్కనామాత్యుఁడు కాదనలేకపోయెను.

కాని ఖడ్గతిక్కన కిది యెంతమాత్రము భరింపరాని
విషయమయ్యెను. కాటమరాజు స్వభావ మాతఁడు శాగుగ
నెఱుంగును. ఇందులో నేదో మోసముకలదని యాతఁ
డూహించెను. వెంటనే మహారాజున కభిముఖుడై
“నృపాలశేఖరా! మనము పెక్కుదినములనుండియు కాటమ
రాజు స్వభావము నెఱుంగుదుము. ఆతఁ డెట్లయిన మనపైఁ

బుగ్గిచ్చుకొనవలయునని వేచియున్నాడు. నేడు కష్టము వచ్చినది గనుక కాళ్లబేరమునకు దిగినాడు. “ఏరుదాటిన వెనుకఁ దెప్పగాల్పు” వారలను మనము విశ్వసించి మన రాజ్యములో వారికిఁ జోటిచ్చుట కొఱవితోఁ దల గోకు కొనుటవంటిది. ఈ విషయమున దేవరవారు దూరమూలొ చించి కర్తవ్యమును నిర్ణయింపవలయునని కోరుచున్నా” నని పలికి కూర్చుండెను. యాదవుల ముఖములు వెలవెలబోయి నవి. ఇఁకఁ దమకు సింహపురసీమలో నడుగుపెట్టు నవకాశము లేదని వారు తలంచిరి.

కవితక్కినయు నీ విషయమునఁ దీవ్రముగా నాలో చించెను. కఱవుకాటకములలోనున్న వారికి సాహాయ్యము చేయుటయే ధర్మమని తుదకొక నిర్ణయమునకు వచ్చెను. అందును గోగణరక్షణ మవశ్యక కర్తవ్యముగా నాయనకుఁ దోఁచెను. చిట్టచివరకు మహారాజుతో నాలోచించి పుల్లరి పుచ్చుకొని భూములిచ్చుటకే నిశ్చయించెను. కొన్ని బీళ్లను గొంతకాలమువఱకు యాదవులకు కవులున కిచ్చునట్లును, అందులకుఁగాను పుల్లరిక్రిందఁ గాటమరాజు వేయివరాలు మనుమసిద్ధిమహారాజునకు గడుపుదాటకుండఁ చెల్లించు నట్లును పరస్పరము ‘ఒప్పుదము’ చేసికొనిరి.

యాదవులు సంతోషముతో గంతులువైచుచుఁ దమ వచ్చినకార్యము నెఱవేఱినందుకుఁ బోలేరమ్మకును, పోతు రాజునకును వందనములు సమర్పించుచుఁ గనిగిరిసీమకుఁ బరుగుపరుగునబోయి కాటమరాజున కిదియంతయుఁ దెలియఁ బఱచిరి. కాటమరా జందుల కిష్టపడిన తరువాత కనిగిరి

సీమయందలి గోబ్రందములను తోలుకొని యాదవులందఱు
సింహపురరాజ్యమునందుఁ బ్రవేశించి తాము గుత్తకు టీసి
కొన్న పచ్చికబీళ్లలో మేపుకొనసాగిరి. చిక్కి యెముకలు
బయటపడియున్న గోవులన్నియుఁ గొలఁచి కాలముతోనే
కండపట్టి కామధేనువులయ్యెను. కోడెదూడలు నంది
వాహనములవలె బలిసి టంకెలువేయసాగెను. పగల్గెల్ల
పచ్చికమేసి పెన్నానదిలో మధురజలమ్మును ద్రావి కనిగిరి
పశువులు కళకళలాడుచు కనులపండువు గావించుచుండెను.

గడువు సమీపించినది. పశువులను మేపుకొనుటయే
గాని పుల్లరిక్రింద నీయవలసిన ధనముమాట కనిగిరి
యాదవులకు జ్ఞాపకమే లేకపోయెను. మనుమసిద్ధిమహారాజు
సేవకులను బంపి తమ కీయవలసిన ధనమును వెంటనే చెల్లింప
వలయునని యాదవులకు వర్తమానము చేసెను. కాని వారు
పైనికులమాటలను పెడచెవిని పెట్టిరి. బలవంతముచేయు
పరిస్థితిరాఁగా, చివరకు రెండుమూఁడుదినములలో నీయ
వలసిన పుల్లరిపైకము సంతయు నిత్తుమనిచెప్పి యప్పటికిఁ
దప్పుకొనిరి. అనంతర మొకరాత్రి దొంగతనముగాఁ బశువులను
దోలుకొని తమ రాజధానికి వెడలిపోయిరి.

తమబీళ్లలో సంవత్సరమంతయుఁ బశువులను మేపు
కొని చివరకుఁ దమకీయ నిర్ణయించుకొన్న ధనమును చెల్లిం
పకుండ మోసముచేసి యాదవులు గోవులను దోలుకొని
కనిగిరిసీమకు జనినారను వార్త వినిసంతనే మనుమసిద్ధి
మహారాజునకు మిక్కిలి యాగ్రహము కలిగెను. అతఁడు
వెంటనే యఖండసేనాసమేతుఁడై కనిగిరిసీమపై దండెత్తి

యాదవుల కర్వభాగము గావిపదలంచెనుగాని తిక్కనా మాత్యుడు దూరదృష్టితో నాలోచించి రాజుతో నిట్లు పలికెను :

“మహారాజా! కాటమరా జిట్టి మోసముచేయు నని నేను మొదటనే యూహించితిని. కాని శరణాగతరక్షణ బిరుదాంకితులగు మీ సంకల్పమును గాదనజాలకపోయితిని. కష్టము కలిగినప్పుడు వచ్చి మనపాదములు పట్టుకొన్నాను యాదవులు. వర్షములు కురిసి భూమి పచ్చపడఁగానే మన పుట్లదినైత మెగఁగొట్టి పశువులను దోలుకొనిపోయినారు. చూచితిరా వారి దుర్మార్గము! దీనికంతటికిఁ గాటమరాజు ప్రోత్సాహమే కారణము. అయినను తోలుదొల్తనే కయ్యమునకుఁ గడంగుట క్షత్రియధర్మముగాదు. సాధ్యమయినంతవఱకు సామోపాయముచేతనే కార్యమును సాధింపవలయునని నా యుద్దేశము. యాదవులుచేసిన యపరాధమును గాటమరాజున కెఱుకవఱచి న్యాయముగా మనకు రావలసిన ధనమును చెల్లింపుమని కాటమరాజునొద్ద కొక రాయబారి నంపుదము. క్రమముగా నిచ్చెనా సరే, యక్రమమునకువచ్చెనా పరాక్రమమే ప్రయోగింతము.”

అని పలుకుచున్న మహామంత్రి యాలోచనమున కెంతయు సంతసించి మనుమసిద్ధి “అమాత్యశేఖరా! అందులకుఁ దగినవా రెవ్వరో మీరే నిర్ణయింపుఁ” డని వచించెను. సహాయమంత్రియగు ‘అన్నభట్టు’ రాయబారము గొనిపోవుటకు యోగ్యుడని యందఱు నేక కంఠముగాఁ బలికిరి.

అన్నంభట్టు రాయబారము ఖడ్గతిక్కన కేమాత్రమును నచ్చలేదు. ఖడ్గమునకుఁ దప్ప కాటమరాజు రాయబారములకు లొంగఁడని యతని నష్టకము. మదోన్నతులై రాజద్రోహము గావించిన కనిగిరెయాదవులపైఁ గసితీర్పు కొనుట యెప్పుడో యని యాతఁడు తొందరపడసాగెను. అయినను సంధిప్రయత్నములను గాదనలేక కోపమునంతయును దిగమ్రుంగి సమయమునకై యెదురుచూచుచుండెను.

౪

మఱునాఁడు కొంత పరివారమును వెంటఁబెట్టుకొని యన్నంభట్టు రాయబారియై యెట్టిగడ్డపాడునకుఁ బోయెను. సింహపురినుండి మనుమసిద్ధిరాయబారి వచ్చినాఁడని ద్వారపాలకులు కాటమరాజున కెఱింగించిరి. “పుల్లరిడబ్బుల కొఱకే యీ రాయబార” మనుకొనుచు రాయబారిని లోనికిఁ గొనిరండని కాటమరాజుజ్ఞాపించెను.

అన్నంభట్టు సభామందిరమును బ్రవేశించెను. కాని రాయబారికి జరుగవలసిన సముచిత సత్కారములేమియు నాయనకు జరుగలేదు. సభలోనివారందఱు నన్నంభట్టును వెక్కిరించుచు వేళాకోళములు చేయసాగిరి. యాదవ సేనానాయకులు కన్నులెఱ్ఱచేసి యాయనవైపు చుటచుట చూచుచుండిరి. కాటమరాజు నిర్లక్ష్యముగా నన్నంభట్టును వీక్షించుచు నొక సామాన్యశీతముపైఁ గూర్చుండ నియోగించి రాయబారమేమో వినిపింపుమని పలికెను.

అన్నంభట్టు కీకముపై నాసీనుడై గంభీరకంఠస్వరముతో నిట్లు ప్రవారభించెను. “కాటమరాజు! మీ యాదవులు గోవులమేతకై కొన్ని పచ్చికబీళ్లను మాయొద్ద గుడ్డుకు తీసికొన్నారు. అందు కీయవలసిన పుల్లరికింద పదివందల బంగారు నాణెముల నిచ్చుటకై యొప్పందము జరిగినది. పై విషయములు మీకు తెలిసియే యుండవచ్చును. సంతకరముపొడుగునను పశువులను మేపుకొని మీవారు మా కీయవలసిన ధనము నీయకుండ దొంగతనముగా పశువులను దోలుకొనివచ్చిరి. ఇది ద్రోహము; అధర్మము. మీవారు చేసిన యకార్యమునకు మా మహారాజు మిక్కిలి కోపించి యున్నాడు. మా సేనానాయకుడు ఖడ్గతిక్కన మండి పడుచున్నాడు. నెల్లూరి పురవాసులందఱు మీ కృత్యముల నేవగించుకొనుచున్నారు. కనుక మీరు మీవారుచేసిన తప్పిదమును విచారించి మాకు న్యాయముగా రావలసిన ధనమును వెంటనే చెల్లింపవలయునని యడుగవచ్చినాను. ఇప్పటికైనను మిగిలిపోయినది లేదు. ముందు వెనుక లాలోచించుకొని మీ యుద్దేశమును వెల్లడింపుడు.”

అన్నంభట్టు వాక్యములు వినుచున్నకొలది కాటమరాజు ముఖమండలము జేవురించెను కోపముచే నాతని పెదవి కంపింపజొచ్చెను. పండ్లు పటపట కొఱకుచు “భట్టా! మంచిరాయబారము దెచ్చితివి. పుల్లరియేమి? ఇచ్చుటయేమి? అసలు మీ మేత మాయావులకు సరిపడ లేదు. రోగములచే మాయావు లెన్నో మరణించినవి. మాకు సంభవించిన నష్టమునకును మీ కీయవలసిన పుల్లరికిని

పెట్టుకోనిది. కనుక నీయవలసినదిలేదు; పుచ్చుకొన వలసినదిలేదు. ఈ మాటలు మీ రాజనకుఁ బెల్లుము. మీ సేనానాయకుల చేరుచెప్పి మమ్ము భయపెట్టఁ జూచుచున్నావు కాబోలు. మీ మాత్రము మగఁటిమి మాకును గలదు. ఇంక మాఱుమాటాడక వచ్చినత్రోవనుబట్టి పో” మ్మని తిరస్కరించి పలికెను.

అన్నంభట్టు చేయునదిలేక మఱియొకమాట మంచి మాటలతోఁ బ్రయత్నింపఁజూచెను గాని యాదవసేనానులు కత్తులుదూసి మీఁది కుఱుకవచ్చిరి. ఇంక లాభములే దనుకొని “మంచిది! కాటమరాజా! పుణ్యమునకుఁబోవ పాప మెదురుగా వచ్చినది. నేను బోవుచున్నాను. అన్యాయ మునకు ఫల మనుభవింపఁగల” రని పలికి అన్నంభట్టు కాటమరాజును వీడ్కొని సింహపురమునకుఁ దిరిగివచ్చెను.

కాయ బారము విఫలమైనదని తెలియుటతోడనే తిక్కనామాత్యుఁడు మిక్కిలి చింతించెను. మనుమసిద్ధి మహారాజు చేయునదిలేక సైన్యములను సంసిద్ధము చేయఁ చుండుటల కాజ్ఞాపించెను. ఇంక నెల్లూరు సేనానాయకులు మహాత్మాహనుతోఁ దమ ఖడ్గములకుఁ బదునుపెట్టుచుండిరి. ఖడ్గతిక్కన యుద్ధమున యాదవబలముపైఁబడి పటాపంచలు గావించుటకై క్షణములు లెక్కపెట్టుకొనుచుండెను.

యుద్ధము నిశ్చితమైనది. ఉభయసైన్యములును దమ తమ సేనానాయకులతోఁ గలసి సంసిద్ధము లగుచుండెను. మనుమసిద్ధిమహీపాలునకు సహాయముగా తిరునామాల

తిప్పరాజు, శ్రీకంఠరాజు, వెదవరదరాజు, అష్టకొండ అచ్చిరాజు, గంగుకొండ గంగరాజు, పట్టుకొట బసవరాజు; కాళహస్తి పాపతిమ్మరాజు, దేవముని వెంగళయ్య, ఉదయాద్రి ఉమ్మయ్య మొదలగు యోధాగ్రేసరు లందఱు వచ్చిరి. అట్లువచ్చిన మహానైస్యమున కంతకును “పగవారి గుండెలు బ్రద్దలుచేయు” ఖడ్గతిక్కన సర్వసేనానాయకుఁడయ్యెను. సేనాముఖమున నశ్వాపూఘండ్లై నిలిచియున్న రణతిక్కన భారతవీరులగు ద్రోణాచార్యుని, నశ్వత్థామనుదలఁపునకుఁ జెచ్చుచుండెను.

విక్రమసింహపుర వీరనైస్యములు యుద్ధమునకు సిద్ధమై వచ్చుచున్న వను వార్త వినుటతోడనే కనిగిరి నైస్యములను వెంటనిడికొని కాటమరాజు కడనరంగమునకుఁ గదలివచ్చెను. యాదవుల పక్షమున యుద్ధముసేయుటకై కలనాటి పద్మనాయకుడును, పల్లెకొండ చల్లపిన్నమ నాయకుడును, పాచయ్య నాయకుడును, ముమ్మయ్యనాయకుడును, నాచకూళ్లనాయకుడును, కరియావులరాజును, భట్టావులరాజును, దొనకొండ అయితమరాజును, ఉత్తమరాజు మొదలగు వీరాగ్రేసరు లందఱును సమరరంగమునకు వెడలిరి. ఈ నైస్యమున కంటికిని పిన్నమనాయని మంత్రియు నారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడగు బ్రహ్మరుద్రయ్య నాయకత్వము వహించెను. బ్రహ్మరుద్రయ్య ఖడ్గతిక్కనకు సర్వవిధముల సమానుఁడైన జోదు.

పాలేటి యొడ్డున నున్న పంచలింగాలకొండ యొద్ద నుభయనైస్యములకు యుద్ధరంగము నిర్ణీతమైనది. ఎవరి మట్టుకువారు తమకే జయము లభింపఁగలదను దృఢనిశ్చయ

మూత్రో నుండిరి. ఖడ్గతిక్కన మాత్రము శత్రుసైన్యమును
లక్ష్మ్యైక్ష్మక నే నొక్కడనే పోయి యాదవులను జయించి
రాజులనని పలికి కొలదిసైన్యమును మాత్రము వెంట
బెట్టుకొని మనుచు సిద్ధివుపాలుని యాజ్ఞవడసి యుద్ధరంగ
మునకు బయలుదేరెను.

“విజయలక్ష్మీసమేతుడవై తిరిగి” మ్మని తండ్రి
సిద్ధనామాత్యుడు కుమారు నాశీర్వదించెను. “నన్ను
వీరమాతను జేయుదువుగాక” యని తల్లి ప్రోలమాంబిక
దీవించెను. భార్య చానమ్మ భర్తకు కవచమును చొడిగి
ఖడ్గము నందించి నొసట తిలకమును బెట్టి సాగనంపెను.
పురమునందలి ముత్తయిదువ లందఱు సౌధాగ్రములనుండి
పుష్పవర్షము గురియించిరి. ఖడ్గతిక్కన తన పంచకశ్యాణి
గుఱ్ఱముపై నెక్కి నిజసేనాసమేతుడై ప్రళయకాలఛైరవుని
భంగి రణరంగమున కుఱిగెను.

యుద్ధభేరి మ్రోగసాగినది. ఉభయసైన్యములును
రణరంగమునఁ బ్రవేశింపఁ బోవుచుండెను. సేనాధ్యక్షులగు
బ్రహ్మగుద్రయ్యయు ఖడ్గతిక్కనయు నొకరి నొకరు గౌరవ
పూర్వకముగఁ జూచుకొనిరి. ఇరువురును బ్రాహ్మణులే!
ఇరువురును మహావీరులే!

తమతమ సైన్యములకు నాయకు లనుజ్ఞనొసంగిరి.
యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. రణరంగమంతయు వీరుల
సింహనాదములతోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. రెండుపక్షముల
యందు సైనికులు కుప్పలుకుప్పలుగా నేలఁ గూలుచుండిరి.

సంగరము భయంకరమయ్యెను. తలలు బంతులవలె నాకాశమున కెగిరిపోవుచుండెను. హస్తములు తెగి పడుచుండెను. రక్తము కాలువలుగట్టెను. మొండెములు కొండలవలె గాన వచ్చుచుండెను. ఖడ్గతిక్కన ఖడ్గమును గిరగిర త్రిప్పుచు “నిలుచు నిలుచు” “పోకుడు పోకుడు” అని హెచ్చరించుచు శత్రువీరుల శిరస్సులను రణభూమికి బలికావించుచుండెను.

ఇంతలో కాటమరాజు ఖడ్గతిక్కనను సమీపించి నమస్కరించి “బ్రాహ్మణోత్తమా! మీరు బ్రాహ్మణులు. మేము యాదవులము. మాకును మీకును యుద్ధము ధర్మము గాదు. మీరేల యుద్ధరంగమునకు వచ్చినారు? ఏమాత్రము మేము తొందరపడినను మాకు బ్రహ్మహత్యాపాతకము బ్రాపించునుగదా” యని పలికెను.

ఖడ్గతిక్కన యాగ్రహవేశముతో “ఓహో! కాటమరాజుగారా! ఎంత న్యాయముగా మాటలాడుచున్నారు! ఇన్ని ధర్మము లెప్పుడు నేర్చినారు. మా పుల్లరి నీయవలసి వచ్చినపుడు తమ కీ జ్ఞానవాక్యము లన్నియు నెచ్చటకు పోయినవి” అని యేమో పలుకుచుండునంతలో యాదవ సైన్యములు విజృంభించి తన సైన్యములపై బడుట నాతడు గమనించెను.

ఇదియంతయు కాలయాపనమునకై కాటమరాజు కావించు కుతంత్రమని నిశ్చయించి కత్తిత్రిప్పుడు మఱల కదనరంగమున కుటీకెను. కాని తన సైన్యములన్నియు చెల్లాచెదురై పాటిపోవుచుండుట చూచి “ఓహో! కార్యము

తప్పిపచ్చినదే” యని యెలుఁగొత్తే ఇట్లు సంభోధించెను: “పీ పీరనైనెనికులారా! సంగరములఁ బాటిపోవుట పీరధర్మము గాదు. మన మహారాజు బుణము దీర్చుకొనుఁడు. సీంహ పురమున కవఖ్యాతి కలిగింపకుఁడు. వెనుదిరుగుఁడు; వెనుదిరుగుఁ” డని యెన్నివిధములఁ బ్రబోధించినను లాభము లేకపోయెను.

దాదాఁపు నైనై న్యమంతయును వట్టణాభీముఖమై పరుగిడిపోవుచుండెను. ఖడ్గతిక్కన కేమియును దోచలేదు. యాదవనైనై న్యమా సముద్రమువలె ననంతమై యుండెను. తా నెంత వీరుఁడైనను నొంటరిగా నంతనైనై న్యముతో నెట్లు మార్కొనఁగలఁడు? ఇది యంతయును యాదవరాజు కుతంత్రముచేఁగలిగిన ఫలము. అతఁడు తిక్కనను సంభాషణ లోనికి దింపి కాలయాపన గావించుటచే నీలోపల యాదవ నైనై న్యములు విజృంభించినవి.

ఆతని హృదయములో నొక యూహ తోచెను. “కానిమ్ము. ఇప్పటికి రణరంగమునుండి తొలఁగిపోయి మఱల నైనై న్యములను గూర్చుకొనివచ్చి యీ దుర్మార్గుల గర్వ మడుచెదఁగాక. తొందఱపడి యిందఱతో మార్కొని కార్యమును పాడుచేయుటకంటె నిదియే యుత్తమ” మని తలచి గుఱ్ఱమును మరల్చుకొని నగరాభిముఖుఁడై పోయెను. కాటమరాజు తాను పన్నినయుక్తికి సంతోషించుచు జయము గాంచిన తన సైనికుల నభినందించి సేనానాయకులను గొనియాడి మహానందముతో మైమఱచి యుండెను.

ఏ పరశిరోమణి బాహుబలపరాక్రమములు నునుప
 సైన్య మహిమలునకు శ్రీరామరక్షయై చెన్నారచుండెనో, ఏ
 ధీమాత్రాసరుని యసమాన వీరవిహారము లాబాలగోపాల
 ముచేఁ గొనియాడఁబడుచుండెనో, ఏ శూరశిరోరత్నము
 తేజఃపుంజము పరసేనాసమూహములకుఁ దటియరానిదో,
 ఏ మానధనుని భీకర కరవాలము విక్రమసింహపురమునకుఁ
 బెట్టనికోటయై వెలుఁగొందుచుండెనో, ఏ సాహసోపేతుని
 విజయగాఢలు వృద్ధులు తమ బాలురకుఁ గథలుగాఁ జెప్పు
 చుందురో యా ప్రతిపక్షధయంకరప్రతాపుఁడు ఖడ్గతిక్కన
 నేఁడు చెదరిన హృదయముతో—బెదరిన గుఱ్ఱముతో—
 చిందఱవందలైన శిరోరుహములతో—శిథిలములైన భూషణ
 ములతో సంగ్రామరంగమునుండి పిఱికిపందవలె గృహమునకు
 పర్వైవచ్చుచున్నాఁడు! ఆహా, దైవమహిమ!

ఇట్లు ప్రత్యర్థి సేనావాహినిచేఁ బరాభూతుఁడై కదన
 రంగమును విడిచి ఖడ్గతిక్కన పురములోనికిఁ బరువెత్తుకొని
 వచ్చుచున్నాఁడను వార్త పట్టణమునం దందఱకుఁ దెలియ
 వచ్చెను. పరిపరివిధములఁ బురజనులందఱు తిక్కనను నిందింప
 సాగిరి. కొందఱు “ఇంతవఱకు నేమో యనుకొంటిమి. సిద్ధ
 నామాత్యుని కుమారుఁ డింత పిఱికిపందయా!” యని గేలి
 సేసిరి. ప్రోలమాంబ గర్భమునఁ జెడఁబుట్టినాఁడని పెద్ద
 ముత్తయిదువలు దిట్టసాగిరి. చిన్నచిన్న బాలకులునైతము
 కరతాళములు వాయించుచు ఖడ్గతిక్కన వెంటఁబడి “వచ్చె
 నయ్యా రణవీరుఁడు” అని గోలసేయసాగిరి. కొందఱు

స్త్రీలు భవనోపరిభాగముల నిలిచి రణతిక్కన మొగము చూచి పెటపెట మెటికలు విటువ నారంభించిరి. ఎటు గాంచినను వేళాకోళములే! ఏప్రక్కఁ జూచినను పరిహాస ములే! ఎందు విన్నను నిందావాక్యములే!

సంగ్రామరంగమునకుఁ బోవుసమయమున నే వీధులలో సతీమణులు మంగళహారతు లిచ్చి లాజలు చల్లి దీపించి కో యా వీధులలోనే యా సతీమణులే పేడకలాపి చల్లి శపింపసాగిరి. “శుభమగుఁగాక” “జయమగుఁగాక” యని పలికిన ముఖములనుండియే “చీ చీ” యను తిరస్కార ధ్వనులు వెలువడసాగెను. అప్పుడు గౌరవము - ఇప్పుడగౌరవము. అప్పుడు పుష్పవర్షములు-ఇప్పుడు శిలావర్షములు. అప్పుడు రణోత్సాహము-ఇప్పుడు నిరుత్సాహము. ఎంతలో నెంతమార్పు! పువ్వులమ్మినచోటనే కట్టెలమ్మ వలసి వచ్చెనుగదా!

రణతిక్కన లజ్జావనతవదనుడై గుట్టముమీఁదఁ గూర్చుండి గృహభిముఖుడై పోవుచుండెను. ప్రజాసమూహము పలుకు పలుకులు ములుకులువలె నాతని చెవుల గ్రుచ్చుకొనుచుండెను. దుర్భరావమానముతో నా వీరుని గుండెలు కుమిలిపోవుచుండెను. అట్లే రణరంగమున నిలిచి పోరాడి ప్రాణములఁ బాసినచో వీరందఱి కన్నులు చల్లఁబడి యుండను కాఁబోలు! తిక్కన మహావీరుడని పొలికేకలు వెట్టెడువారు కాఁబోలు! వాని మృతకళేబరమాను మహావైభవముతో నూరేగించెడువారు కాఁబోలు! ఆహా! యుక్తా

య్యైము లెఱుంగని యామూఢప్రజలు మహా పరాక్రమమును, తిక్కన హృదయమును, పరాక్రమవైభవమును, సమయోచిత ప్రవర్తనమును గుర్తింపలేకపోయిరి గదా!

గృహము సమీపించినకొలది ఖడ్గతిక్కన హృదయము మఱిత వ్యాకులమగుచుండెను. నిజగేహమున జననీ జనకు లేమని తలంతురో, యెట్లు తూలనాడుదురో యని యాతడు లోలోనఁ గుంచుచుండెను. తనకిట్టి దుఃస్థితి దెచ్చి పెట్టిన తన దురదృష్టమున కెంతయు దురపిల్లుచు హతశేషమగు సైన్యమును దుర్గములోని కంపి మఱల నాయాష్ట యగు చతురవళకు గమనాయాసము దీర్చుకొండని వారలను హెచ్చరించి నిజగృహాభిముఖుఁ డయ్యెను.

“ఖడ్గతిక్కన వచ్చుచున్నాఁడు, ఖడ్గతిక్కన వచ్చుచున్నాఁడు” అను పౌరుల కలకల మాలించి తన కుమారుఁడు సంగ్రామరంగమున శాత్రవనైన్యములను సంహారమొనర్చి జయలక్ష్మి సమేతుఁడై వచ్చుచున్నాఁడు కాఁబోలు నని నందను నభినందించుటకై సిద్ధ నామాత్యుఁడు భవన ద్వారము ముందు నిలిచి నిరీక్షించుచుండెను. కాని దూరము నుండియే కుమారుని ముఖలక్షణములను బరికించి చూచి సిద్ధన చిత్తము సంశయాయత్తమయ్యెను. “ఇదియేమి? వీని ఐదనమున విజయచిహ్నములు గానుపించుటలేదే! వీని యునికి యపజయమును సూచించుచున్నదే! ఏమేమి యనర్థములు వాటిల్లినవో! ఒకవేళ సమరపరాజ్ఞులుఁడై శత్రువులకు వెన్నెచ్చి వచ్చుటలేదుగదా! ఏమీ సిద్ధన నందనుం

దంతటి యకార్యమునకు సిద్ధపడునా! ఏమో! ఎట్టి
యవాచ్యములు వినబోవుచున్నానో!” యని వెక్కువినబడల
దలపోయుచు డోలాందోళిత హృదయుడై యున్నంతలో
తిక్కన యింటి సమ్ముఖమునకు వచ్చి యశ్వమునుండి
క్రిందికి దుమికెను. తన ముద్దులబిడ్డ తన్ను వీరమాతను
గావించి విరోధిసేనానీకమును గసిమగసి వచ్చియున్నాఁ
డని ప్రోలమాంబయు, తన భర్త తనకు వీరపత్ని గౌరవ
మును గట్టిపెట్టుటకై విచ్చేసినాఁ డని తిక్కనయర్థాగి
చానమ్మయును లోపలినుండి పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి.

కాని వారెంత యత్సాహముతో వచ్చినారో యంత
నిరుత్సాహ మెదురైనది. తిక్కన ముఖమండలమున
నెంత వెదకినను విజయలక్షణములు గానిపించుటలేదు.
ఆతని చూపులలో నడకలలో గర్వరేఖలు కానవచ్చుట
లేదు. పరాజయ చిహ్నము లాతని కన్నులలో స్పష్టముగఁ
బ్రతిఫలించుచుండెను. తిక్కన గుఱ్ఱమునుదిగి తండ్రివైపు
గాని తల్లివైపుగాని చూడలేదు. ఎవ్వరితోడను మాటాడ
లేదు. అట్లే తలవంచుకొని చెఱచెఱ లోనికివచ్చి గృహంత
ర్భాగమున గోడకానుకొని కూలబడెను.

సిద్ధనామాత్యుడు విన్నబోయిన కుమారుని యాన
నమువంకఁ జూచుచు “తిక్కా! ఇట్లున్నా వేమి? విశేషము
లేమియు లేవుగదా! సంగర మేమిచేసి వచ్చితివి” అని
ప్రశ్నించెను. కొడుకు తండ్రిప్రశ్నకు సమాధాన మియ్య
లేదు. అట్లే వినమ్రవదనుడై నేలఁ జూచుచుఁ గూర్చుండి

యుండెను. ఏనాడును గని విని యెటుంగని తనయుని పరా
జయ పరిక్లిష్టవదనమునకుఁ దల్లి యుల్లము తహతహలాడి
పోయినది. ఇక తిక్కనభార్య యొక్కక్షణమైన నక్కడ
నిలువలేకపోయినది. భర్త ప్రతిపక్షులకు వెన్నిచ్చి పరా
భూతులై పరుగిడివచ్చినాఁ డన్న విషయ మామె గ్రహిం
చుట కెంతోకాలము పట్టలేదు. ఒకమాటు తన విభుని
ముఖమువైపు చుచుచు చూచి చెటచెట గృహంతర్భాగ
మునకుఁ బోయి యా వీరనారీశిరోమణి “తానొక పిటికి
పదకు భార్యనై వీరపత్నీకారవమును గోల్పోయితిని గదా”
యని చింతింపసాగెను.

జనకుడు తనయునిఁ జూచి “కుమారా! ఎంతటి
యకార్య మొనరించితివి? ఇదియేనా వీరలక్షణము? నీకు
నేర్పిన విజయగాథ లన్నియు నే గంగలోఁ గలిపివచ్చితివి?
నా కక్షుపున సింహాశిశోరము జన్మించిన దనుకొంటిని కాని
జింకపిల్ల పుట్టిన దనుకొనలేదు. నీమూలముగా మా కొట్టరువు
వంశమునకును, మనుమసిద్ధి మహీనాథుని సింహాసనమున
కును, విక్రమసింహపురమునకును, తుదకు నాంధ్రభూమికే
యపయశస్సు వాటిల్లినదిగా! నే నింక రాజేంద్రుని ముఖ
మెట్లు చూడఁగలను? నీ యన్న కవితిక్కన నీ చర్యలు
విన్న నెంత చింతించునో యోచించితివా! సమరరంగమున
శత్రువులను జంపవలయును లేదా వారిచేఁ జావవలయును.
ఇది వీరధర్మము. వీరధర్మమును బరిత్యజించి కాండిశీకుండవై
కాలికి బుద్ధిసెప్పట హేయము గాదా? తిక్కా! నీవు నీ
యక్రమ ప్రవర్తనచే విక్రమపుర విఖ్యాతిని మట్టిపాలు

“సీతి.” వని కష్టకారముగఁ జూలికి నడియోసెడి నోయి
తలుపువేసికొనెను.

ప్రొలమాంబకొంతసేపు కుమారునిఁ జూచుచు నిలువఁ
బడినది. తన భర్త పలికిన వాక్యములకుఁ జాల నొచ్చుకొనినది.
తన తనయుని యనాలోచిత భీరుత్వ ప్రరర్పనమునకు లోలోనఁ
గుందినది. మెల్లఁగాఁ గుమారుని సమీపించి నైఁటచెఱఁగుతో
ముఖమునందలి స్వేదబిందువులఁ దుడుచుచు నిట్లు పలికినది.

“తండ్రీ! ఎప్పుడునులేని హృదయచార్పల్య మీనాఁడు
నీ కెక్కడినుండి దాపురించినదోయీ? కలనైన నెఱుఁగని
యీ పిటికిమందు నీ కెవరు నూతిపోసిరోయీ? ఇంతకుముం
దెన్నిసారులు వీరాధివీరుఁడవై రణరంగమున కేగలేదు!
ఎన్నిమారులు వైరులపీఠ మణించలేదు! ఎన్ని పర్యాయములు
విజయలక్ష్మి సమలంకృతుఁడవై నాకన్నుదోయికి విందు
సేయలేదు! ఈ దిన మింత బేలవై తూలివచ్చితివేమి? మన
వీరులందఱు నేమైరి? నీ యఖండపరాక్రమ మేల మొక్క
వోయినది? నీ ధైర్యసాహసము లన్నియు నే సముద్రములోఁ
గలసె? అదుగో అటు చూడుము! విజయశ్రీ విరాజితుఁడవై
నీవు విచ్చేయుసమయమున నీకు నెదురుగవచ్చి స్వాగత
మియవలయు నను నుబలాటముతో, కోడలు పల్లెరము
నిండ పూలదండల నెట్లమచ్చియున్నదో! నీ విట్లు భీరువువయి
పాతిపోయి వచ్చితివన్న నా వీరాంగన హృదయ మెంత
యుడికిపోవుచున్నదో! నాయనా! మీ నాయన మాటలకుఁ
గవ్వపడకుము. అయినదేదో అయినది. లే! స్నానముచేసి
రెండుమెతుకులు తినుము” అని తల్లి లోనికిపోయి స్నానము

చేయుటకై భిక్షుతిక్కనకు నుష్ణదకము సిద్ధముచేయుమని కోవలికిఁ జెప్పినది.

తిక్కనకు మాతృహృదయములోని బాధ యవగతమైనది; తండ్రి పలుకులలోని భావము తెల్లమైనది. సతీమణి తిరస్కారదృష్టిలోని యంతరార్థము గొంతవఱకు బోధపడినది. ఆతని నూససరవోవరమున నెన్నియో కల్లోలములు లేచినవి.

“ఈ నాఁడు విధివశమునఁ బ్రాప్తించిన పరాజయము నకుఁగదా యీ పరాభవమంతయును! నిజమే రణరంగమునఁ బురోగమించుట వీరలక్షణముగాని తిరోగమించుట భీరులక్షణముగాదా! నా కేల ఈ బుద్ధి తోచలేదు? శత్రువుల సాయావాక్యములకు లొంగిపోయి నేనేల గృహోన్ముఖుడనైతిని? అట్లే శక్తికొలఁది పోరాడి సంగ్రామక్షేత్రమునఁ బ్రాణములు వీడిన నన్ను వీరందఱును వీరశిఖామణి యని పేరొల్లఁ బొగడియుండురుగదా! నా తల్లి యుల్లమునఁ బుత్రదుఃఖమునకంటె వీరమాతనన్న సంతోషమే యధికమైయుండెడిదిగదా! నే నిట్లు మగిడివచ్చితి నన్నమాట విన్న మనుమసిద్ధిమహీనాథుఁ డెంత బాధపడునో! అన్న తిక్కనామాత్యుఁ డెంత చింతించునో! న న్నెంత దూషించునో! ఆ మహానుభావుని వదన మెట్లు చూడఁగలను? ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి? మఱల నశ్వము నధిరోపించి నైన్యములను బిలిచి కొని సమరభూమి కరుగుమనా! ఆహా! ఈ గాయముల నుండి రక్త మింకను స్రవించుచునే యున్నదే! నా పంచ కళ్యాణి యింకను రొప్పుచునే యున్నదే! నా సేన లొకింత

యాయాసమునైనఁ దీర్చుకొనవలదా! క్షరక రణరంగమునఁ
బురుగువలెఁ జచ్చుటయే వీరధర్మమా! యుద్ధాయుక్త
వివేకము వలదా! శక్తి చాలనప్పుడు తొలఁగిపోయి వెండియు
నేనలఁ గూర్చుకొని వీరవిహారమునేయుటకు సంగ్రామ
శాస్త్రవేత్త లొప్పుకొనరా? సాధ్యమయినంతవఱకు విజయ
లక్ష్మిని బడయు నుపాయమును దృష్టిలోనుంచుకొని ప్రవర్తిం
చుటయుఁ బాపమయ్యెనా? ఈ యాలోచనతోడనేకదా
నేను సుత విశ్రాంతిదీసికొని మఱలఁ గ్రొత్తసైన్యములను
సమీకరించుకొని సమరరంగమునఁ బ్రవేశింపవచ్చునని
పురాభిముఖుఁడనైతిని. “జయాపజయమ్ములు దైవాధీనము”
లనియైనఁ దలంపక సగరవాసు లందఱు నన్నిట్లవమా
నింతురా? ఒకవేళ వారు తెలియ కట్లు పరాభవించినను
నన్నుఁ గన్న జనసీజనకులును, నా హృదయేశ్వరియు నా
స్వభావమును గొంచెమైనను గుర్తింపక పిఠికిపంద యని
భావింతురా! రవ్వంత సేదతీర్చుకొని వెండియు భండన
భూమికి జని ప్రతిపక్షుల చించి చెండాడెదంగాక.”

అని తనలోఁ దాను తలపోసికొనుచు కవచమును
విడిచి, ఖడ్గమునుగడిగి శుభ్ర మొనర్చి గదిలోని దేవుని
యరుఁగుముం దుంచుచుండెను. ఇంతలో “స్నానము
చేయుఁడు. దొడ్డిలో వేడినీరు సిద్ధముగానున్న” దను శబ్దము
వినవచ్చెను.

ఆమాటలు తన యర్థాంగలక్ష్మివే యని కంఠస్వర
మును బట్టి తిక్కన గుర్తించినాఁడు. కాని యా సతీశిరోమణి

సహజమగురములైన వాక్కుల మెత్తదనముతో నేఁ యొక
 ప్రోత్తదన ముండుట గమనించి స్నానోచితవస్త్రములను
 ధరించి యాతఁడు దొడ్డిలోనికి బోయెను. అచ్చట నొక
 మూల కాకరపాదదగ్గరగా నొక యెత్తుపీటవేసి కొన్ని
 బిందెలనిండ నుట్టోదక మమర్పబడియుండెను. కొంచెము
 జూరములో నొక చిన్న పీటపై నాకుదొన్నెలోఁ బనుపు
 ముద్దయును, పెసరపిండియు నుంచబడియుండెను. తిక్కన
 కిదియంతయును మిక్కిలివిచిత్రముగాఁ దోచెను. ఆతఁడు
 పీటపైఁ గూర్చుండి బిందెలోని నీరు ముంచుకొనఁబోయెను.
 ఆ సీటినిండ వేపాకులు, తములపాకులు వేయఁబడియుండెను.
 ఇంతలోఁ దిక్కనభార్య యొక నులక మంచమును గొనివచ్చి
 భర్తగారి కష్టముగాఁబెట్టి దానిపై నొక కంబళిని గప్పెను.

తన సతీమణిచేయుచున్న విచిత్రకృత్యముల కెంతయు
 విస్మయమంది తిక్కన “ఇదియంతయు నేమి? నేటి నీ చర్య
 లన్నియు నద్భుతముగానున్నవే!” యని భార్యను బ్రశ్నింప
 నామెయు “నిందు విచిత్ర మేమున్నది? నేను దమకుఁ
 దగినట్లే యేర్పాట్లుగావించితి” ననెను. తిక్కన కొంచెము
 కొపముతో “నిదేమి? నేనేమి యాఁడుదాన ననుకొంటివా!
 ఈ పనుపుముద్ద లేమి? ఈ తెరచాపలేమి?” యని యడిగెను.

ఆయన భార్య పతివాక్యముల కొకింత మందహాసము
 గావించి “నిజమే! తమ రాఁడువారుగాక మగవారని యెవ
 రనుకొనఁగలరు? శత్రువులకు వెన్నుచూపినవారు స్త్రీలుగాక
 పురుషులగుదురా? ఈ యింటియం దింతకుముం దిరువురమే

స్త్రీలు మున్నామనుకొంటిమి. నేడు తమతో మువ్వర
మైనాము. కాన సిగ్గుపడుటెందులకు? స్నానము గాని”
డని పలికి యొకమాట నిర్లక్ష్యభావముతో పతి వదనము
పైపు వీక్షించి లోనికిఁ బోయెను.

భార్య పలికినమాటలు కత్తిపోటులవలె నా వీరా
గ్రేసరుని హృదయమునకుఁ దగిలెను. అతని కన్నులముందు
ప్రపంచమంతయుఁ గిట్టున నొకమాట తిరిగిపోయినట్లుండెను.
నోట మాట వెలువడుటయే కష్టమయ్యెను. మిన్ను విజిగి
నెత్తిపైఁ గూలినట్లయ్యెను. అతి కష్టముతో నతఁ డేదో
విధముగ స్నానమును ముగించుకొని భోజనమునకై వంట
యింటిలోనికిఁ బోయెను.

తల్లియగు ప్రాణమాంబిక వెండిపళ్ళెములో నన్న
మును వడ్డించి ప్రక్కఁ గూర్చుండెను. తిక్కన తల్లిని దలయెత్తి
చూడఁజాలక యట్లే యవనతముఖముతో వచ్చి పీటపైఁ
గూర్చుండి భోజనముసేయ నారంభించెను. కాని ముద్ద లోనికిఁ
బోలేడు. దుస్సహపరాభవపరితప్తమాననుండగ నా వీరున
కన్న మెట్లు రుచించును? ఎట్లో రెండు ముద్దలు నోట
పైచుకొని మజ్జగఁబోయుమని తల్లి నడిగెను. ఆమెయు నొక
పాత్రములో విజిగిపోయినపాలను గొనివచ్చి కుమారుని
కంచములోఁ బోసెను. అది గాంచిన తిక్కన యులికిపడి
“అమ్మా! ఇదియేమి? విజిగిపోయినపాలు పోసితివేమి?” అని
యడిగెను. ప్రాణమాంబయు “నాయనా! నీ పితృపితామహాదు
లందఱు పిటికికండ యెఱుంగనివారు. వా రెప్పుడును సంగ్రామ

రంగమున శత్రునైన న్యములకు వెన్నుచూపి పాటిపోయి
రాలేను. ఈనాటికి మా వంశోద్ధారకుండవైన నీవు పుట్టి
చారుషము తఱిగి విడిగి పరుగిడివచ్చితివి. కనుకనే కాబోలు
పసువులపాలును విడిగిన” వని యెత్తిపొడిచెను.

గోరుచుట్టుపై రోచటిపోటువలె పట్నీపరాభవ పరితప్త
హృదయుండగు తిక్కన కీ. యవమానము సహింపరాని
దయ్యెను. అతఁ డంతటితో భోజనమును ముగించెను. ఇతఁ
నొక క్షణమేనియు నా గృహములో నిలువఁజాలకపోయెను.
తాను గావించిన పని యెంతటి యవమానకరమైనదో
యాతని కిప్పుడు బాగుగా బోధపడెను. వెంటనే కవచమును
దొడిగికొని, ఖడ్గమును కెంగేల ధరించి, యిష్టదైవతమునకు
నొక్కపర్యాయము హృదయపూర్వకముగా నమస్కారము
నొనరించెను. ఆ దేవత చరణములందలి పూజాకుంకుమముచు
భక్తిపూర్వకముగా ముఖమున ధరించి ప్రళయకాలభైరవుని
విధమున దేవమందిరమునుండి వెలుపలికివచ్చి యశ్వము
నాయత్తమొనర్చుమని సేవకుని కాజ్ఞాపించెను.

ప్రాణనాథుని సూతన రణోత్సాహమును దిలకించి
యాతని యర్ధాంగలక్ష్మీయగు చానమ్మ యత్యంతసంతోషముతో
మూర్తిభవించిన యుత్సాహశక్తివలెఁ బతి సాన్నిధ్యమున
కరిగి తదీయ పదకమలములకు నమస్కారము లొనరించి
“నాథా! ఈనాడు నేను గావించిన యవమానమునకుఁ
గినుక నందకుండు. నిరుత్సాహముతోఁ దిరిగివచ్చిన మీకుఁ
దిరిగి యుత్సాహము నుద్బోగించు నుద్దేశముతో నట్లు

పలికితినిగాని యశ్వముగాదు. నేను సలిపిన కార్యములకు నన్ను దయతో తుమించుడు. పురుషులకుఁ బారువమేకదా శ్రధానము. పాంచభౌతికమగు నీ దేహము శాశ్వతముగాదు. యశశ్శరీరము మాత్రమే శాశ్వతము. కనుక వీరాధిపరులై శత్రుసేనాసమూహములఁ బాటఁబ్రోలి యాత్మగౌరవమును నిలఁబెట్టుకొనుడు. జన్మభూమిని బరులపాలు గావింపకుడు. “జననియును జన్మభూమియును స్వర్గమునకంటె నుత్తమోత్తమము” అని పెద్దలు చెప్పుదురుగదా! ఇది తెలుఁగుగడ్డ. తెలుఁగుగడ్డలోఁ బుట్టిన తెలుఁగుబిడ్డ పిఱికికొడ యెఱుంగఁడను ప్రతిష్ఠను గాపాడుడు” అని పలికెను.

రణతిక్కనయు వీరనారీలలామయగు నర్థాంగి పలుకుచున్న యుత్సాహ సముత్తేజకములగు నుద్రేకవాక్యములను విని యానందించి యామెను పీఠ్కాని జననీజనకుల చరణ కమలములకు సాష్టాంగ నమస్కారము లాచరించి వారి యాశీర్వాదముల నందుకొని యశ్వమునెక్కి కోటలోనికిఁ జనియెను.

దుర్గమునఁ బ్రవేశించి రణభేరిని మ్రోఁగించెను. సమర సన్నద్ధులై యశ్వముల నధిరోపించుచున్న తన యోధా శ్రేస్తరులతో నెలుఁగెత్తి యిట్లు పలికెను: వీరాధిపీరులారా! యాలసింపక యాలమునకు సంసిద్ధులు కండు. ఈ నాటితోఁ గాటమరాజు గర్వము నేలమట్టము గావింపవలయును. లేదా మన మందఱమును రణరంగమునకు బలియైపోవలయును. హరిహరనాథుని యనుగ్రహమున ననాయాసముగనే యరాతి

సంచయములఁ జించి చెండాడి ధర్మముగా మనకు రావలసిన
పుల్లరిని మనము కైకొనఁగలము. భగవంతుఁడనుకూలింపఁడా,
మన వీర ధర్మమును మనము నిర్వర్తించుకొన్నవారల
మగుదుము. అందు; అం"డని ప్రబోధించునంతలోనే నైనికు
లందఱు వీరావేశపరవశులై తమతమ యాయుధములు
ధరించి ద్విగుణేకృతోత్సాహముతోఁ దమ సేనానాయకు
ననుగమించిరి.

మరలఁ గొలఁదికాలములోనే రణోచిత వీరవేషములను
ధరించి రూపొందిన శౌర్యధైర్యములో యన శత్రువులపైఁ
జనుచున్న యోధాక్రేసరులను గాంచి పౌరులందఱు
జయజయ ధ్వానములు సలిపిరి. అపరరుద్రునిభంగి సంగ
రోద్రదేకముతో నైన్యములముందు నడచుచున్న ఖడ్గతిక్కనను
సందర్శించి యితకుముందు తామనాలోచితముగ నాయనను
గూర్చి పలికిన నిందావాక్యములకుఁ బశ్చాత్తాపపడిరి. ఈ
పర్యాయము తప్పక జయము మనకే కలుగఁగలదని
యాశించిరి.

౬

రణతిక్కన చమూసమేతుఁడై యనతికాలముననే
సమరరంగమును సమీపించెను. నెల్లూరు నైన్యమును
దూరముననే సందర్శించి కనిగిరినైనికులు కడుంగడు విస్మయ
మందిరి. పరాశూతులై పాఠిసోయినారుగదా యని తమ
యాయుధముల నెల్ల నొక్కచో నుంచి వారు విశ్రమించు

చుండిరి. కాటమరాజు ప్రగల్భములు పలుకుచు తన పై నికుల
కౌర్యకౌర్య సాహసములను పలువిధములఁ బ్రశంసించు
చుండెను. ఆకస్మికముగ రణభేరి మ్రోఁగుటచే వారందఱు
సొక్కపెట్టిన చకితులైరి. శాంతముగ నున్న పై న్యసముద్రము
సంచలితమై నిలియెను. కాటమరాజు వెంటనే యాయుధ
ములను ధరించి సంగ్రామభూమికిఁ జనుదెడని యాత్మ
పై న్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఉభయపై న్యములకును మరల భయంకర సంగరము
ప్రారంభమయ్యెను. ఎవరికివారు తామే విజయలక్ష్మిని
తప్పక వరింపఁగలమని ప్రాణముల నరచేతిలోఁ జెట్టుకొని
రెట్టించిన యుత్సాహముతో వీరమూర్తులై విజృంభింపసాగిరి.
ఆనాటి రణతిక్కన సంగరోత్సాహము వర్ణనాతీతము. ప్రళయ
కాలమున ఫాలనేత్రము దెరిచిన పరమేశ్వరుడగు త్రిశూల
పాణివలె నతఁడు శాత్రువ దుర్నిరీక్ష్యుడై విరాజిల్లుచుండెను.
రిపునికాయ మాయన యనన్యసామాన్య విక్రమ విజృం
భణము నవలోకించి “యితఁడు ద్రోణాచార్యుఁడా, యశ్వ
త్థామకూ, యద్వునుఁడా, యభిమాన్యుఁడా” యని వెఱుఁగు
పడుచుండిరి. ఆయన హుంకారమునకుఁ బగవారి గుండెలు
బ్రద్దలగుచుండెను. ఆయన సింహగర్జలకు కనిగిరి పై నికుల
కర్ణరంధ్రములు గింగురుమనుచుండెను.

ఇట్లు లావీరాధివీరుఁడు విజృంభించి శత్రువుల కెల్ల
యెడలఁ దానయై కన్నట్టుచు హస్తమునందలి భయంకర
కరవాలమును గిరగిరఁద్రిప్పచు “నిలుఁడు నిలుఁడు! పోకుఁడు

పోకుండు!” అని హెచ్చరించుచు సప్రతిమాన రణోన్మాదముతో ప్రేమజుచి నిజఖడ్గమునకు ప్రత్యర్థిబృందముల నెందఱెందఱనో యాహుతి గావించుచుండెను. ఆ శూరశిరోమణి ప్రోత్సాహ వాక్యములకు మహోత్సాహమునందుచు విక్రమపుర వీర సైనికులు కనిగిరి సైనికులపైఁ బడి చెల్లాచెద రొనరించుచుండిరి. సంగరము భయంకరమయ్యెను. ఖడ్గతిక్కన ఖడ్గ ప్రహారములకు వైరివీర మస్తకము లెన్నియో బంతులవలె నాకసమున కెగిరిపోవుచుండెను.

నడుమ నడుమ తిక్కన సైనికుల నిట్లు ప్రబోధించుచుండెను: “వీరసైనికులారా! విజృంభింపుఁడు! వెనుదీయకుండు! న్యాయమునకై మీ ప్రాణముల నొడ్డుఁడు. భండనమునుండి పాజీసోయితిరా మీ జన్మభూమి పరులపాలగును. మీరాజ్యము కాటమరాజు స్వాధీనమగును. మీరు పరతంత్రులగుదురు. పరతంత్రులగు ప్రజలు పలుకష్టముల పాలగుదురు. స్వాతంత్ర్యములేని జన్మమెందులకు? మీ పౌరుషమును బ్రకటింపుఁడు. మనుమసిద్ధిమహారాజునకుఁ గళంకమును దేఁబోకుండు. విక్రమసింహపురము విఖ్యాతి నిలఁబెట్టుఁడు.”

ఇవ్వీధముగాఁ దమ్ము నుత్సాహవాక్యములతోఁ బ్రబోధించుచున్న తిక్కన దండనాథుని యాజ్ఞానుసారముగా నెల్లారి సైనికులు కండలు తెగి పడుచున్నను రక్తధారలు ప్రవహించుచున్నను లెక్కసేయక శత్రువులను జక్కాడుచుండిరి.

రెండు పక్షములయందును సైనికులు కుప్పలు కుప్పలుగాఁ గూలిపడుచుండిరి. ఇంతలోఁ గాటమరాజు సేనా

నాయకులలో నొకఁడగు పిన్నమనాయఁడు ముందు కరుదెంచి భిక్షుతిక్కనతో నిట్లు పలికెను: “భూసురాగ్రణీ! భూసు నిలుపుము. మీరు బ్రాహ్మణులు. మేమో యాదవులము. మీకును మాకును యుద్ధము యుక్తముకాదు. తుత్రియోచిత మైన సంగ్రామము ధర్మోసురులకు శోభనిచ్చునా? మిమ్ముఁ జంపినచో బ్రహ్మహత్యా మహాపాతకము మాకుఁ బ్రాప్తించునుగదా.”

ఇట్లు వినయముతోఁ బలుకుచున్న పిన్నమనాయనిం గాంచి భిక్షుతిక్కన “ఓయీ! సమరము సల్పలేక ఏల నీ రీతి ధర్మవాక్యముల నుగ్గడించెదవు? నీ యుపాయము నా కర్థ మైనది. నీ వనవసరముగ నాలస్యము చేయుచుచున్నావు. నా కరవాలమున కడ్డువచ్చి యీలోపుగా మీ సైన్యములచే మా సైన్యములను సంహరింపఁజేయఁ దలపెట్టితివా? శూరత్వ మునకు జాతితోఁ బనియేమి? జగదేకవీరుడైన పరశు రాముఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁడా? కురుపాండవ ధనురాచార్యుఁ డైన కుంభసంభవుఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁడా? చాలు చాలు తొలఁగిపొమ్ము. మా పుల్లరిని మా కొనంగునట్లు కాటమ రాజునకు హితోపదేశము సేయుము. లేదా వీరోచితమగు సంగ్రామమునకు సిద్ధమగుము. మెట్టవేదాంతములు కట్టిపెట్టు” మని పట్టువిడువక సాహసాతిరేకముతో సింగపుఁగొదమవలె ముందుకు దుమికెను.

రణతిక్కన వీరవిహారమునకు విస్మయమంది కాటమ రాజుడు లేవ్వరును నా శూరశిరోమణిని సమీపించలేక

పోయిరి. సర్వసేనానాయకుడగు బ్రహ్మరుద్రయ్య యాత్మ
నై నిజుల యపజయమునకు సహింపలేకపోయెను. వెంటనే
యాతడు ముందుకుఁ జొచ్చుకొనివచ్చి ఖడ్గతిక్కన నెదు
ర్కొనెను. అనుపమాన వీరాగ్రగణ్యులగు వారిరువుర
ద్వంద్వయుద్ధమును గాంచుటకు నుభయపై న్యములును
యుద్ధము చాలించినవి.

ఇరువురును మహావీరులే! ఇరువురును బ్రాహ్మణవంశ
సంజాతులే! ఇరువురును దమరాజుకొఱకుఁ బ్రాణములు బలి
గావింపఁ గృపాణములు ధరించి సంగ్రామరంగమున కుఱికిన
వారే! కొంతకాలమువఱకు నశ్వములపై నెక్కి యొకరికంటె
నొకఁడెక్కుడు మగంటిమిఁ బ్రదర్శించుచు సమరము గావించిరి.
అనంతర మా మేటివీరులు ఘోటకముల మీఁదినుండి క్రిందికి
మమికి ఖడ్గయుద్ధమును బ్రారంభించిరి. కత్తిపోటులవలన
నిరువుర శరీరములనుండి నెత్తురు చిమ్మించి కొట్టచుండెను.
అరుణారుణ నేత్రాంచలములతో, ననోన్య పరాక్రమాభి
సందనములతో, నసమాన ధైర్యసాహసములతో, నఖండితో
త్సాహములతో, నకుంతితరాజభక్తితో నా వీరద్వయము
పోరఁదొడఁగినది.

వారి యుద్ధము భారతకాలమునాఁటి యభిమన్యు
లక్ష్మణకుమారుల యుద్ధమువలె నుండెను. ఇట్లు కొంతవడి
వారిరువురు ఖడ్గములతోఁ బోరాడి తుట్టతుదకు పరస్పర
కరవాలములకు బలియై యిరువురును నేలపైఁ బడిరి.

రెండునైవేద్యములయందును తమ నాయకుల మరణమునకు హాహాకారములు మిన్నముట్టెను. అట్లు మృతుడై పడియున్న రణతిక్కన శిరమును నోటఁగఱచుకొని యాతని యశ్వరాజము విక్రమసింహపురమునకుఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చి సిద్ధనామాత్యుని భవనద్వారము ముందు దాని నునిచెను.

ఆ విషాదదృశ్యము సంతయును నవలోకించుచున్న విక్రమసింహపురవాసులు తమ దండనాయకుని మరణమునకు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. తిక్కన తల్లిదండ్రులు కుమారుని మృతికిఁ గొంతవడి సంతాపమునందియు వాని పీఠోచిత మరణమునకు సంతసించిరి. రణతిక్కన భార్య తన ప్రాణనాథుని శిరస్సును కన్నుల కద్దుకొని యాశీర్వముతోఁబాటు సహగమనము గావింపఁదలఁచెను.

చితి సిద్ధమైనది. వీరాధిపీరుడగు రణతిక్కన శిరమా చితిమధ్యమున నుంచఁబడినది. తిక్కన భార్యయగు చానాంబ పసుపుకుంకుమములు ధరించి పుష్పమాలాలంకృతమై తన పతి శిరమునకు మూఁడుమారులు ప్రదక్షిణ మొనరించి కన్నులు మూసికొని యందుఁ బ్రవేశించినది. తన ప్రాణనాథుని యుత్తమాంగముతోఁ బాటుగా ఆ యుత్తమ వీరసాధ్వీమణి యగ్నిజ్వాలలలో భస్మమైపోయినది.

మనుమసిద్ధిభూపాలుఁడు మహావీరుడగు తన సేనానాయకుని మరణవార్తకు పరితపించి తిక్కన తల్లిదండ్రులను, అన్నయగు కవి తిక్కనను సాంత్యనవాక్యములతో నూటడించి యఖండసేనాసమేతుడై సంగరరంగమున కరుదెంచెను.

చెప్పట తిక్కనసేనాని విక్రమమును బ్రదర్శించుచు గతా
 సుత్రై కుప్పలుకుప్పలుగాఁ బఠియున్న కాటమరాజు సైన్య
 మును వచ్చించి తన వీరసేనాధిపతి యసాధారణ పరాక్రమ
 మున కచ్చెగువది చెచ్చుకొనుచు విరోధులను చించిచెండాడి
 విజయలక్ష్మీసహితఁడై నిజనగరమునకు విచ్చేసెను. మనుచు
 సిద్ధిభూపాలుఁడు ఖడ్గతిక్కన విజయమును దేశమంతయుఁ
 జాటించెను. పుత్రసంతాపసంతప్తమానసు లగు తిక్కన
 జననీజనకులకును, సోదరమృతికి వ్యధనందుచున్న కవితిక్కన
 కును నూటకలుగునట్లు రణతిక్కన స్మృతి చిహ్నమును
 పినాకినీతీరమున నిర్మించెను.

ఖడ్గతిక్కన చరిత్రము పూర్తియైనది. ఆయన వీర
 నామాక్షరములు తెలుగు వీరులచరిత్రలో మొదటిపంక్తిలో
 లిఖింపఁబడినవి. ఆ శూరశిఖామణి పౌరుష మాండ్రవీరుల
 కాదర్శప్రాయము. ఇట్టి వీరకుమారులను గన్న తెలుగుతల్లి
 ధన్యురాలు.

రుద్రమ దేవి

౧

ఆనాఁడు విజయదశమి. మనోహరమగు సంధ్యా సమయమున నోరుగల్లుపట్టణ వీధులన్నియు నానందోత్సాహములతో పొంగిపొరలుచుండెను. రాచనగరులో రాజకుమారుల యస్త్రవిద్యాప్రదర్శనమును సందర్శించుటకై నగరమందలి యాబాలగోపాలమును వడివడిఁ జనుచుండిరి. కాకతీయ గణపతిదేవచక్రవర్తి సామ్రాజ్యమునందలి సమస్త ప్రజలను, సామంతులను నా వినోదమును సందర్శించుటకై యాహ్వానించి నాఁడు. వివిధప్రాంతములనుండియు దండనాథులు, సేనానులు, క్రథానులు, సామంతరాజులును విచ్చేసి యసోచితస్థానముల నలంకరించియుండిరి.

ఆ కాకతీయసార్వభౌముని ప్రాభవోన్నత్యముల కనుగుణముగా విద్యావినోద మంటప మలంకరింపఁబడి కన్నుల పాడుపు గావించుచుండెను. సభామందిరమంతయు ప్రేక్షకజనసమూహముతోఁ గ్రక్కిరిసియుండెను. మంటప మధ్య భాగమునం దమర్పఁబడిన యొక పచ్చల సింహాసనము సార్వభౌముని యాగమనమునకై నిరీక్షించుచున్న ట్లుండెను. దానికిఁ గుడివైపుననున్న యున్నతాసనము మహాప్రథాని గోవిందామాత్యులవారికై యమర్పఁబడినది.

మంకభి మ్రోగిరిది. తూర్వధ్వనులు చెలరేగినవి. చక్రవర్తి రాజసౌధమునుండి విద్యామంటపమునకు బయలుదేరినాడు. ఆయనకు ముందుభాగమున నడచుచు మహామాత్యుడు దారి చూపించుచుండెను. చక్రవర్తిరాక గమనించి సమ్యంగము వినియవినమితశిరస్కులై లేచి నిలుచుండిరి. అంగరక్షకుడైన యయ్యపోతినాయుడు కేల రాజదండము గొని నడువ, కాకతీయ గణపతిదేవచక్రవర్తి సభాభవనమును బ్రవేశించి పౌరసమూహమును గడచి సామంతరాజులొకమున తిక్రమించి సింహాసనమును సమీపించుచుండెను.

చక్రవర్తి చేతి నూతగాఁ గొని యొక ముద్దులు మూటగట్టు రాజకుమారుడు నడచి వచ్చుచుండెను. ఆ రాజకుమారుని సుందరసుకుమారరూపము సమస్తసభాసదుల నాకర్షించినది. సామంతరాజులందఱు బాలుని గంభీర వదనమును సాశ్చర్యముగాఁ దిలకింపసాగిరి. సేనానాయకుల దృష్టం లా వీరకుమారుని చేతిలోనున్న కరవాలముపయిఁ బ్రసరించినవి.

చక్రవర్తి సింహాసనమునొద్దకు వచ్చినంతనే సభ యంతయు సగౌరవముగా నొక్కపర్యాయము మహారాజునకు జయజయధ్వనులు పలికి కూర్చుండెను. మహారాజును మందహాసము చిందిపోవు వదనముతో సభాసదులవందనముల నందుకొని సింహాసనమున నుపవిష్టఁడయ్యెను. వెంటవచ్చిన రాజకుమారుడు మహారాజు సింహాసనమునకు నెడమవైపున నున్న రత్నపీఠముపైఁ గూర్చుండెను. మహామాత్యులవారును దక్షిణపార్శ్వముననున్న యాసనమును స్వీకరించిరి.

ఆ మహాగభాయుడు తను విద్యావిశేషమును బ్రదర్శించి చక్రవర్తి మెప్పువిడముటవై రాజకుమారులు కొందఱు రంగస్థలమును బ్రవేశించిరి. గణపతిదేవచక్రవర్తి యనుజ్ఞనందుకొని ప్రదర్శనము ప్రారంభమైనది. పరంపరగా వర్ణింపఁబడుచున్న బాణసమూహములవైపు ప్రేక్షకులు విభ్రాంతులై చూడసాగిరి. విధివిరూపములులేక సాగుచున్న వీరశిఖామణుల శస్త్రాస్త్రప్రయోగచాతుర్యమును, బాణ ప్రయోగోపసంహారములును, గదాభ్రమణమును, ఖడ్గ సంచాలనవిలాసమును సభ్యుల నందఱు విస్మయానందముల నోలలాడించెను. రాజకుమారులగు మురారిదేవుఁడును, హరిహరదేవుఁడును తక్కుంగల వీరశిరోమణులకంటె మిన్నలై తమ యస్త్రవిద్యావిశేషమును బ్రదర్శించి చక్రవర్తి మెప్పు వడసి తమతమ యాసనములపై సగర్వముగఁ గూర్చుండిరి.

విద్యాప్రదర్శనము కొంత గడచినతర్వాత గణపతిదేవ చక్రవర్తి యటచేతిలో నొక దంతపు బరణి నుంచుకొని “మురారీ! నా చేతిలోనుండి దీనిని క్రిందికిఁ బడగొట్ట వలయును. నా హస్తమునకుఁ గొంచెమైనను నీ బాణపు గాలి సోఁకరాదు. శరప్రయోగమున దంతపుబరణియును పగులరాదు” అని పలికెను. వెంటనే మురారిదేవుఁడు సరిగా గుఱిచూచి బాణప్రయోగ మొనరించెను. దంతపుబరణి క్రిందపడినది. చక్రవర్తి హస్తమునకు గాలి సోఁకలేదు. కాని బరణి క్రిందపడి విచ్చిపోయినది. సర్వవిధముల వెనుకటి దానినిఁగోలిన మఱియొక దంతపు బరణిని గుడిచేయుచు దుంచుకొని “హరిహరా! నీవు ప్రయత్నించి చూడు”మని

చక్రవర్తి మఱల నాజ్ఞాపించెను. హరిహరుఁడు వింటబాణమును గంధించి ప్రయోగించెను. సంపూర్ణముగా నాతఁ డా పరీక్షలో విజయమును సంపాదించఁగల్గెను. గణపతిదేవచక్రవర్తి వెను వెంటనే తన మెడలోనున్న ముత్యాలహారముతో హరిహరుని బహూకరించెను.

ఈ విధముగా చక్రవర్తి మరికొంతసేపు విద్యావిశేషములను బ్రదర్శింపఁజేసి యనంతరము విలాసార్థముగాఁ దన చేతియందుఁ బట్టుకొనియున్న తామరతీఁగెను బెంపుడు పావురమునోటఁ గఱిపించి “కుమారులారా! ఇటు చూడుఁడు! ఈ పావురమును స్తంభోపరిభాగమున నుంచుచున్నాను. ఒక్కపర్యాయముగా మూఁడు బాణములను బ్రయోగించి దీని నోటిలోని తామరతూఁడు మూఁడుముక్క లగునట్లుగాఁ గొట్టవలెను. పావురము బాణవేగమునకు భయమంది పాటిపోవరాదు. ఈ పరీక్షయందు తీర్ణులైనవారికి రత్న ఖచితమగు పిడితోఁ దళతళ మెఱయుచున్న యీ రాజఖడ్గము బహుమానముగ లభింపఁగల”దని యా కరవాలమును సభామంటప మధ్యమున వ్రేలాడఁదీయించెను. సభ్యుల దృష్టులన్నియు నా వజ్రమయ కరవాలముపై వ్రాలినవి. ఈ బహుమతిని గ్రహింపఁగల మహావీరుఁడెవ్వరో యని ప్రేక్షకులు కుతూహలముతో గాలిపీల్చుటకైన విరామము లేక వీక్షించుచుండిరి.

మురారికి ముందుగనే సందేహముకలిగి యాతఁడు ప్రయత్నింపలేదు. హరిహరుఁడు విజయగర్వముతోఁ

గార్భకమున మూఁడుబాణములు దొడిగి తొమ్మువిఱచి నారి
పెనుకకు వాగి లాగి వదలిపెట్టెను. అమ్ములు నిశ్శబ్దముగా
ముందునకు సాగినవి. పాపురమున కించుకయైన భయము
గలుగలేదు. కాని శరములు తామరతూఁటిని తాఁకి క్రింద
పడినవి. తూఁడు మూఁడుముక్కలు గాలేదు. హరిహరుఁడు
స్థితోఁ దలవంచుకొనెను. సమస్తసభాసదులును సతనివంక
చూచి పరిహాసము గావించుచుఁ జప్పట్లు గొట్టిరి.

అంతలో సభ మఱల నిశ్శబ్దమైనది. గణపతిదేవ
చక్రవర్తి కరము నూతగాఁ గొనివచ్చిన పదునాలుగేఁడుల
రాజకుమారుఁడు తన మణిమయపీఠమును దిగి నిలువఁబడెను.
వీరరసము వెల్లివిరియుచున్న యా రాచబిడ్డ సుందరవదనార
విందముగాంచి సభ్యులు ముగ్ధులైరి. చక్రవర్తి యాతనిఁ
గాంచి చిఱునవ్వుతో “నాయనా! నీవు ప్రయత్నింతువా?”
యని పలికెను. ఆ వీరకిశోరము దృఢనిశ్చయముతో నా
సన్నట్లు 'తల యాడించెను. మహాప్రధాని గోవిందామాత్యుల
వారు లేచి యా రాకుమారుని దీసికొనిపోయి రంగమధ్యమున
నిలిపి తిరిగివచ్చి నిజాసనముపయి నుపవిష్టుఁడయ్యెను.
చక్రవర్తి మఱల పాపురమునోట మృణాళవల్లిక నునిచి
స్తంభాగ్రముపై నిలఁబెట్టెను. రాకుమారుఁడు వింట నారి
సంధించి సిద్ధపడెను. బాణప్రయోగమునకుఁ జక్రవర్తి
యనుజ్ఞ నిచ్చినవెంటనే యొక్కమాటుగా మూఁడు వాఁడి
ములుకులు వింటినుండి వెలువడినవి. గాలికే తెలియనట్లు
నిశ్శబ్దముగా లక్ష్యమును జేరి మూఁడుముక్క లొనరించి
చక్రవర్తికి సమస్కరించుచున్నవో యన్నట్లు చరణముల

ముందు వ్రాలినవి. గణపతి దేవచక్రవర్తి యపరిమితానందముతో రంగస్థలమున కేగి యా వీరకిశోరమును శౌఁగిలిండు కొని కొనివచ్చి యంకభాగమునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని వీరకరవాలమును స్వహస్తముతో బహుకరించెను.

సభాసదు లా బాలవీరునిమాల్గిపైఁ బుష్పవర్షము గురిపించి పెక్కువిధముల నభినందించిరి. నలుమూలలనుండి జయజయధ్వనులు మిన్ను ముట్టినవి. గోవిందామాత్యులు వచ్చి సప్రేమముగా నాబిడ్డ శిరము మూర్ఛొనెను. శత్రు విద్యాప్రదర్శనమహోత్సవము ముగిసినది.

౨

ప్రదర్శనానంతరము పట్టరానిసంతోషముతో నారాచపట్టి చేయిపట్టుకొని గణపతి దేవచక్రవర్తి యేకాంత మందిరమున కేగెను. యాదవరాజుల కారాగారమునుండి తిరిగివచ్చి విశాలాంధ్రసామ్రాజ్యమున కభిషిక్తుడైన నాడైన గణపతి దేవచక్రవర్తి కింత యానందము కలుగలేదు. అరివీర భయంకరుడైన పల్లవరాజు కొప్పెరుంజింగని జయించి వానినిఁ దనపాదసేవకునిగాఁ జేసికొనిననాడైన నాయన ముఖపద్మ మిట్లు వికసింపలేదు. విద్యాప్రదర్శనము ముగిసిన మఱునిముసమునుండి చక్రవర్తి హృదయమునం దేదో యవ్యక్తమగు నూతనోత్సాహము వెల్లివిరిసెను. ఆయన వదనమండలము నావరించియున్న విచారరేఖ మటుమాయమైనది.

ఏ కాంతమందిరమునకుఁ జేరినయనంతరము గణపతి దేవచక్రవర్తి యీ రాకుమారుని దగ్గఱకుఁ దీసికొని ముద్దుగాని “తల్లీ! రుద్రమదేవి! ధనుర్విద్యయందు నీ కింతటి యఖండపాండిత్య మున్నదని యింతకుముం దెన్నఁడు మాట మాత్రమైన యనినావు కావేమి?” యని పలికెను. రాజకుమార వేషముతో నున్న రుద్రమదేవి నవ్వుచు “తండ్రీ! ఎన్నఁడును నా కట్టి యవ కాశ ము లభింపకపోవుటయే కారణ”మని వచించెను. గణపతిదేవచక్రవర్తి తన ముద్దుల కుమార్తెను గౌఁగిలించుకొని “అమ్మా! మీ విద్యాగురు వెవ్వరో యడుగవచ్చునా?” యనెను. రుద్రమ్మ నవినయముగా “గోవిందామాత్యులవారు” అని పలికెను.

గణపతిదేవచక్రవర్తి యీమాట నాలకించినతోడనే మిక్కిలి సంతోషము గలిగి మనస్సులోనే గోవిందామాత్యులకు భక్తిపూర్వకముగా నమస్కరించి “మహామంత్రి! ఎంతటి దూరదర్శివి. మహారాజునకుఁ బుత్రసంతతి లేదను నూహవలననేనా రుద్రమకు మీ రిచ్చిన యీ శిక్షణ విధానము. కర్తవ్య విమూఢుడనైయున్న నా కన్నులకు వెలుఁగుచూపించి నా హృదయములోని నిరాశను దూరము చేసితి” రని యనేకవిధములఁ బ్రశంసించెను.

మహాత్తరమైన విశాలాంధ్ర సామ్రాజ్యమును సంస్థాపించి దేశమున శాంతి నెలకొల్పిన గణపతిదేవచక్రవర్తికిఁ బూర్వమొక మేషమైన హృదయశాంతి యుండెడిదికాదు. తన యనంతరము ప్రజాక్షేమకరముగా సింహాసనమునఁ గూర్చుండి రాజ్యమును బరిపాలించుటకుఁ దనకుఁ బుత్ర

సంతానము లేకపోవుటయే చక్రవర్తి నిరుత్సాహమునకు, నిరాశకు, నశ్చాంతికిఁ బ్రధానకారణము. సవతి తమ్ముని కుమారులైన మురారి హరిహరదేవులలో నెవ్వరికైన రాజ్యము నప్పించుట కాసార్వభౌముని హృదయ మంగీకరించక పోయెను.

ఇప్పుడు చక్రవర్తికి రుద్రమదేవి కుమార్తెగాదు, కుమారుడు. రాజకుమారుల యాభరణములే యామె యాభరణములు. రాజనందనుల దుస్తులే యామె దుస్తులు. రాజపుత్రుల యాటలే యామె యాటలు. జన్మముచేత నామె స్త్రీయైనను క్రమక్రమముగా నామె పురుషోచిత వేష భూషణములను ధరించి యొక యుత్తమరాజకుమారునివలెఁ బ్రకాశించెను.

నాఁడు శస్త్రవిద్యాప్రదర్శనమునందుఁ దన నేర్పుచూపి చక్రవర్తిమన్ననలు పడసి వీరకరవాలమును బహుమానముగాఁ గైకొనిన రాజకుమారుఁడు నిజముగాఁ బురుషుఁడు గాఁడనియు గణపతి దేవచక్రవర్తి కుమార్తెయగు రుద్రమదేవియే పురుష వేషముతో నట్లు ప్రవర్తించుచుండెననియుఁ దెలిసికొని రాజ్యము నందలి ప్రజలందఱు మిగుల సంతోషించిరి. తమకుఁ జక్రవర్తి యనంతరము యోగ్యురాలైన మహారాజ్ఞి లభించుచున్నది గదాయని యొకవిధమైన సంతోషము వారల యంతరంగముల నుప్పొంగుచుండెను. తమ కాఁబోవు చక్రవర్తినిని గాంచినప్పు డెల్ల జనుల వదనములు నిరతిశయానందముతోఁ బ్రఫుల్లము లగుచుండెను. కాని యిరువురకు మాత్రము రుద్రమదేవి వీరవిహారము సంతోషదాయకము గాలేదు.

మురారియు హరిహరుఁడును నాయమ్మపేరు విన్న నులికిపడుచుండిరి. మునుముందు సామ్రాజ్యమున కంతయు నామెయే అధికారిణియగు నన్నమాట వారేమాత్రమును సహింపఁజాలకుండిరి. ప్రజాముఖముల నామె స్తుతిపాఠములు విన్నప్పుడెల్ల నీర్వ్యతో ద్వేషముతో వారి హృదయములు దహించుకొని పోవుచుండెను.

కాకతీయ గణపతిదేవచక్రవర్తికి నానాటికిఁ దన వీరపుత్రికారత్నముపై అనురాగము పెంపొందసాగెను. రుద్రమదేవి గుఱ్ఱముపై నెక్కి యరణ్యములకుఁ బోయి వేటాడ నేర్చినది. ఖడ్గచాలనమున నసమానపండిత్యమును గడించినది. రాజకార్యములందు సంపూర్ణ విజ్ఞానమును సంపాదించినది. నానావిధములగు యుద్ధపద్ధతులను గ్రహించినది. సామదానభేద దండ్రిపాయముల నాకళించుకొన్నది. కామందక కౌటిల్యాది రాజనీతి శాస్త్రములు పఠించినది. గణపతిదేవచక్రవర్తి కొలువు దీర్చినప్పుడెల్ల పురుషవేష ధారిణియై రుద్రమదేవికూడ మహారాజుప్రక్క విరాజిల్లుచుండవలసినదే. ఆమెకొఱకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ గొలువు కూటమున నొక సింహాసనము నిర్మింపఁబడినది. రాజకార్యములను బరిష్కరింపవలసినవచ్చినప్పుడు రుద్రమదేవి లేనిది సార్వభౌముఁడు కొలువుతీరెడివాఁడు కాఁడు.

కాలము గడిచినకొలఁది రుద్రమదేవి రాజ్యపరిపాలనమున కావశ్యకములైన విద్యల నన్నింటిని నేర్చినది. తండ్రితో ననేక యుద్ధరంగములకుఁ దానుకూడ నేగి రాజనీతిని, సమరవైపుణ్యమును ప్రత్యక్ష ప్రమాణములతో నేర్చుకొనినది.

పూర్వము కాకతీయ గణపతిదేవుఁడు దక్షిణదేశమును జయించు కాలముననే కాంచీనగరము నాక్రమించియున్న పాండ్యులను బాఱఁద్రోలి యా పట్టణమును స్వాధీనము గావించుకొని యుండెను. అచ్చటఁ దనకుఁ బ్రతినిధిగా గండగోపాలచోళుని నియమించివచ్చెను. ప్రస్తుతము గణపతి దేవచక్రవర్తి పెద్దవాఁడై సోయినాఁడనియు నాయన ప్రాభవము తగ్గిపోయినదనియు భ్రమించి పాండ్యులు తిరిగి కాంచీపురముపై దండెత్తివచ్చిరి.

ఆ విధముగా నెత్తివచ్చిన పాండ్యరాజులు నగరమును ముట్టడించి దుర్గమును స్వాధీనముగావించుకొని కాకతీయ సామంతరాజగు గండగోపాలునిఁ దఱిమివేసిరి. అంతటితో సంతృప్తినందక వారు విక్రమసింహపురము వఱకును నాంద్ర సామ్రాజ్యములోనికిఁ జొచ్చుకొని వచ్చిరి. నిరుపమానశౌర్య ధనుఁడు, అభిమానవంతుఁడు, అనంత సాహసోపేతుఁడు, ఆఖండ తేజోవిరాజితుఁడును నగు గణపతిదేవచక్రవర్తి కది భరింపరాని యవమానమయ్యెను. పాండ్యరాజులను బాఱఁ ద్రోలి మరల గండగోపాలుని తమ ప్రతినిధిగా నిలిపిరాఁగల మహావీరు నక్కడకుఁ బంపవలయును. అట్టి మహాన్నత కార్యమును దీర్పఁగల సమర్థుఁ డెవఁడా యని చక్రవర్తి యాలోచించుచుండెను.

3

సార్వభౌముడు నాటి సాయంకాలము వజ్రసింహాసనముపైఁ గొలుపుదీరినాడు. సమస్త సామంతరాజులతో, మహామంత్రులతో, సేనానాయకులతో నిండియున్న సభాపాండ్యుల దుర్మార్గమును వివరించినాడు. పాండ్యరాజులకుఁ దగినట్లు శాస్త్రయొనర్చి బుద్ధి నెప్పఁగల వీరాధివీరుఁ డెవ్వఁడో తెండని ప్రశ్నించినాడు.

పాండ్యులన్న సామాన్యులుగారు. అప్రతిమాన శౌర్యవంతులు; అభిమానధనులు; రణవిద్యావిశారదులు. పాండ్యరాజుల జయించుటన్న ప్రతివారికిని భయమే. సార్వభౌముని ప్రశ్నమున కెంతసేపటికిని సమాధానము రాలేదు. “నేను పాండ్యులను జయించి మఱల కాకతీయ విజయపతాకను కాంచీపుర దుర్గగోపురముపై ప్రతిష్ఠాపింతు” నని ముందడుగు వేసి ధైర్యముగాఁ బలుకు యోధాగ్రేసరుఁ డెవ్వఁడును జక్రవర్తికిఁ గానుపింపలేదు.

మహారాజు ముఖము కోపముతో జేపురించినది. ఆయన పెదవు లదరసాగినవి. చక్రవర్తి తిరిగి ఏదియో పలుకఁబోవుచుండఁగనే పురుష వేషధారిణియగు రుద్రమదేవి లేచి “మహారాజా! నా కనుజ్ఞయొసంగి పంపినచో దుర్మార్గులగు పాండ్యుల పీఠమడఁచి తిరిగి కాంచీపురమును బట్టుకొందు” నని మేఘగంభీరస్వరముతోఁ బలికెను.

గణపతిదేవచక్రవర్తి మహాశౌర్య ధైర్యనిరాశతులగు వీరసేనానాయకులను గొందఱను తోడిచ్చి రుద్రమదేవిని

పాండులను జయించుటకొరకుఁ గాంచీపురమునకుఁ బంపెను. కొలఁదికాలములోనే యామె పాండులను జయించి యపరిమితములగు ధనరాసులను, నమూల్యములగు మణిమయ హారములను, నసంఖ్యాకములగు గజతురగాదులను నపరాధముక్రిందఁ గైకొని మఱల గండగోపాలుని కాకతీయ సామ్రాజ్య ప్రతినిధిగాఁ గాంచీపురమున నిలిపి విజయలక్ష్మి విరాజమానయై యేకశిలానగరమునకు విచ్చేసి తన విజయోపహారమును మహారాజు పాదములందు సమర్పించెను. తన పీఠపుత్రిక ప్రభమవిజయమునకు చక్రవర్తినయనము లానంద బాష్పములతో నిండిపోయెను.

ఆచారవ్యవహారములందును, బాహ్యవేషధారణము నందును, రుద్రమదేవి పురుషాకృతి ధరించియున్నను స్వభావముచేత నామె స్త్రీ. కావుననే సార్వభౌముఁడు దగినవరు నన్వేషించి యామెకు వివాహముగావింప దృఢనిశ్చయుఁడయ్యెను.

ఆంధ్రుల శక్తిసామర్థ్యములను కేంద్రీకరించి శాతవాహనుల యనంతరము విశాలాంధ్రసామ్రాజ్యమును సంస్థాపించినవాఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు. ఆయన వంశస్థులలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన చాళుక్యవీరభద్రదేవ్వరుఁడు ప్రస్తుత కాలమున గోదావరీమండలమును బరిపాలించుచుండెను. గణపతిదేవచక్రవర్తి తన ముద్దులపుత్రి నా చాళుక్యవంశరత్నమున కిచ్చి వివాహము గావించెను. సుప్రతిష్ఠితమైన చాళుక్యవంశసంభవులతో వైవాహికసంబంధ మేర్పఱచుకొని

సుక్షుత్రియచూడామణికిఁ గన్వదాన మొనర్పఁగలిగినందులకు గణపతిదేవుఁ డపరిమితానందము నందెను.

రుద్రమదేవికి దాంపత్యసౌఖ్య మెంతోకాలము నిలువ లేదు. కాకతీయసార్వభౌమునకును గంగయసాహిణికినినైన మహాసంగ్రామమున వీరశిఖామణియగు చాళుక్య వీరభద్రదేవ్వరుఁడు వీరస్వర్గము నందెను. అంతకుముందే రుద్రమదేవి వీరభద్రుల యనురాగవల్లి రెండుమొగ్గలు దొడిగినది. ఆ మొగ్గలే ముమ్మడమ్మయును రుద్రాంబికయును. వీ రిరువురిలో ముమ్మడమ్మ కుమారుఁడు ప్రతాపరుద్రుఁడు. అతనిని రుద్రమదేవి పెంచుకొనినది. ఈతఁడే చరిత్రప్రసిద్ధుఁ డగు కాకతీయ వీరప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి.

అంతకంతకు గణపతిదేవచక్రవర్తికి వార్ధక్యము ముందడుగు వేయసాగెను. దానితోఁబాటు దీర్ఘవ్యాధి వెంటఁబడినది. స్వర్గయాత్రకు సంసిద్ధుఁడై మరణశయ్యపై నున్న మహారాజోకనాఁడు మహాప్రధానియగు గోవిందా మాత్యులవారినిఁ బిలిపించి యేకాంతముగా నిట్లు పలికెను :

మంత్రిశేఖరా! తమ సాహాయ్యమున నింతవఱకు నీ యాంధ్రసామ్రాజ్యము నేకచ్ఛత్రముగాఁబరిపాలింపఁగలిగితిని. నేను వృద్ధుఁడనై యీ లోకమును వీడిపోవుచున్నాను. నా యనంతరము నా ముద్దులబిడ్డయగు నీ రుద్రమదేవికి 'వీర రుద్రదేవ' నామముతోఁ బట్టాభిషేక మొనరించి మహా సామ్రాజ్యము నవిచ్చిన్నముగా నిలిపి ప్రజారంజకముగాఁ

బరిపాలనము సాగింపఁజేయుబాధ్యత మీ హస్తములందు సమర్పించుచున్నాను. కాకతీయ కీర్తి లతామతల్లికలను దిగంతముల కెగ్రఁబాఁకింప సర్వసమర్థులగు మీ హస్తకమలములతో నీ మద్దలపుత్రిక నునిచి నిశ్చింతముగా ప్రాణములను వీడుచున్నాను.” ఇట్లు పలికి రుద్రమదేవి హస్తమును ప్రభానామాత్యులచేతిలో నుంచెను. గోవిందామాత్యులవారినయనము లశ్రుపూరితము లయ్యెను. ఆయన తన కర్తవ్యమును నెఱవేర్పఁగలసని మహారాజునకు వాగ్దానముచేసెను. అనంతరము కొంతసేపటికి మహారాజు కన్నులు మూసికొనెను.

సార్వభౌముని మరణానంతరము కొలఁదికాలమునకే తదాజ్ఞానుసారముగా గోవిందామాత్యులవారు వజ్రసింహాసనముమీఁద రుద్రమదేవికిఁ బట్టాభిషేక మొనర్చుటకై సర్వసన్నాహములు గావించెను. రాజగురువులగు విశ్వేశ్వర శివదేవయ్యవారినిఁ బిలిపించి శుభముహూర్తము నిర్ణయము చేయించిరి. సామంతభూపాలురు నానాభరణధనకనకవస్తువాహనములను బహుమానములుగా సమర్పించిరి. నిర్ణీతమగు శుభలగ్నమున సమస్తప్రజామండలి సమక్షమున కాకతీయ సింహాసనమునం దాసీనురాలై మహారాజ్ఞి రుద్రమదేవి పట్టాభిషిక్తురాలయ్యెను. ఆ మహాత్సవమును కన్నులారఁ గాంచి యాంధ్రప్రజానీకము మహానందసాగరమున నోలలాడినది.

రుద్రమదేవి యాంధ్రదేశమున కేకైక మహారాజ్ఞియై నిరుపమాన శౌర్యసాహసములతో సామ్రాజ్యచక్రమును సాగింప మొదలుపెట్టెను. ఆమె చల్లని పరిపాలనమున

సంతోషము ననుభవించనివారు లేరు. కాని రాజబంధువులగు హరిహర మురారిదేవు లిరువురకుమాత్రము రుద్రమదేవి ప్రభుత్వము కంటకమయ్యెను. మొదటినుండియుఁ బుత్ర సంతానములేని గణపతిదేవచక్రవర్తి తమలో నొకరికి రాజ్యము నొసంగునని వారు కొండంత యాశతో నువ్విల్లారు చుండిరి. కాని వారి యాశలన్నియు నిరాశలయ్యెను. దూర దేశమున రాజప్రతినిధులుగానున్న వారిరువురు అంత్యకాల మునకు నోరుగంటిలో లేకపోయిన తమ రాజ్యావస్థ కెక్కడ లోటు వాటిల్లునోయని చక్రవర్తి యవసానసమయమున నేకశిలానగరమునకుఁ జేరుకొనిరి. కాని చక్రవర్తి సంకల్ప ముతోఁబాటు భగవంతుని సంకల్పమును వారికిఁ బ్రతికూలము గనే పరిణమించెను.

విశాలాంధ్రసామ్రాజ్య సింహాసనమున నొక యబల హస్తాభిషిక్తురాలగుట గాంచినంతనే వారికి దేవము మితి మీఱెను. కిరీటమును ధరించిన రుద్రమదేవిని గాంచి వారి హృదయములు మఱిత కలుషితములు కాసాగెను. దురాశా పరులగు వారిరువురు సామంతరాజులతోఁ గలిసి కుట్రలు సలుపసాగిరి. ఒకయాఁడుదాని పరిపాలనకులోఁబడి శిరస్సులు వంచుట మనవంటి పౌరుషవంతులకు భరింపరాని యవమాన మని వారలను రెచ్చఁగొట్టిరి. ఆవశ్యకమగు పక్షమున తాము వారికి సర్వవిధముల సాయపడెదమని వాగ్దానమొనరించిరి. కాని వారి యాశలతలు లేతలోనే వాడిపోయినవి. కుట్రలు బయటపడినవి.

మురారి హరిహరులు రాజద్రోహము చేయుటకై ప్రయత్నములు చేయుచున్నారని వినుటతోడనే మహామంత్రి గోవిందామాత్యులవారికి మిక్కిలి యాగ్రహము గలిగెను. ఆయన వెంటనే వారిరువురను బిలిపించి వారి ద్రోహచింతలను నిరూపించి “జాగ్రత్త” యని హెచ్చరించెను.

అది మొదలు మురారిహరిహరులకు నిద్రపట్టలేదు. రాత్రిపగలు ప్రతినిమేషమును బ్రాణాపాయభయము వారిని బాధింప మొదలిడెను. “ఈ లేనిపోని యాశలు నీకు పుట్టినవిగాని వాస్తవముగా మనకు రాజ్యాధికార మెక్కడిది? మహారాజుల వారిచ్చిన యే కొలఁది పదవులతోనో తృప్తి నొందక వృథాలోచన లొనరించి లేనిపోని కష్టములను గొని తెచ్చుకొంటి” మని హరిహరుఁడు మురారిని దూఱ నారంభించెను. “రాజ్యమునందుఁ బౌరుషము ప్రధానము. రాజ్యాధికారము జన్మముతో నెవ్వరికిని తేరగాఁ బ్రాప్తించును. సుక్షుత్రియవంశమునఁ బుట్టిన పురుషులు పరాక్రమవంతులై దిగ్విజయ మొనరించి రాజ్యపాలన మొనరింపవలయును. లేదా వీరోచితముగ మరణింపవలయును. అంతే కాని సామాన్యనైనికులవలె నొకరికింద—అందులో నాఁడుదాని క్రింద—కొలుపుసేయుచు జీవన్మృతులమై తేజోవిహీనులమై బ్రతుకులీడ్చుట నా యభీష్టముగాదు. పురుషులమై జన్మించి పూర్వాభావమున జోహారులు చేయుటకు సిగ్గుపడవలదా” యని మురారి హరిహరుని మందలించెను.

సామ్రాజ్యముం దే సేనానాయకునితోఁగాని, ఏ
మంత్రివసునితోఁగాని, ఏ దండనాయకునితోఁగాని రాణి
కించుక వైమనస్యము కలుగునేమో యని వారిరువురు
సమయముకొఱకై వేచియుండిరి.

౪

మహారాజ్ఞి సమస్తప్రజారంజకముగా రాజ్యమును
శాలించుచుండెను. సామంతసరనాథులు, ప్రజలు గణపతిదేవ
చక్రవర్తియే రాజ్యమొనరించుచున్నట్లు భక్తివిశ్వాసములతో
రాణిని సేవించుచుండిరి.

అయినను దక్షిణదిశయందున్న వైరిరాజులవలన
నాయా ప్రాంతములందు సామ్రాజ్యశాంతికిఁ గొంతభంగము
వాటిల్లినది. చోళులకును గాకతీయులకును యాగర్భ
శత్రుత్వము. గణపతిదేవుని మరణవార్త చోళచక్రవర్తియగు
కులోత్తుంగచోళుఁడు వినినవెంటనే యపారమగు సేనా
వాహినితోఁ గాకతీయసామ్రాజ్యములోనికిఁ జొచ్చుకొని
రాఁదొడఁగెను.

తాత్కాలికముగా కొప్పెరుంజింగడు గణపతిదేవ
చక్రవర్తి సామంతుఁ డయ్యేనేకాని యతఁ డమిత పరాక్రమ
శాలి. ఆసాఁటి వీరసైన్యములతోఁ బల్లవసేనను బ్రతిఘటింపఁ
గలుగునది మరియొకటి లేదనియే చెప్పవచ్చును. అట్టి

మహానైస్యముతోఁ గొప్పెరుంజింగఁడు తిరుగుఁబాటొనరించెను. కాంచీపుర ప్రతినిధియగు గండగోపాలుఁడును సామ్రాజ్యమునకు వ్యతిరేకముగ విద్రోహమునకుఁ దలపడి కుట్రదారులతోఁ జేతులుకలిపెను.

మహారాజ్ఞి రుద్రమదేవి దక్షిణదిశయం దేర్పడిన యీయలజడి కేమాత్రమును భయపడలేదు. ప్రాణములను భారవోసియైన నోరుగల్లు సామ్రాజ్యమును రక్షించుటకు బద్ధకంకణులైన దండనాయకు లెందఱో యామె కండగా నిలిచిరి. వారిలో రేచర్ల రుద్రుఁడును, కాయస్థులైన త్రిపురాంతకుఁడును, అంబదేవుఁడును ముఖ్యులు. వీరు ముప్పురును జగదేకవీరులు. అనేక మహాసంగ్రామరంగములలో నందెవేసినచేతులు. రేచర్ల రుద్రుఁడు కులోత్తుంగుని యపారసేనాసీకములను జెల్లొచెదరుగావించి పాఱుద్రోతెను. వీరాధివీరులగు త్రిపురాంతకుఁడును, నతని తమ్ముడగు నంబదేవుఁడును గొప్పెరుంజింగనిఁ దఱిమివైచి గండగోపాలుని గర్వమణుఁచి విద్రోహకారులను బందీలుగాఁ గొనివచ్చి రుద్రమదేవి పాదసాన్నిధ్యమునఁ బడవైచిరి.

పై విధముగా దేశమునం దల్లరులు బయలుదేరిన కాలముననే మురారి హరిహరులు కొలఁదిపై న్యములను మాత్రము తీసికొని ఓరుగల్లు పట్టణమును విడిచిపోయిరి. దయామయ హృదయమగు రుద్రమదేవి మురారిహరిహరుల దురాలోచనములు దెలిసినను వారి నుచితరీతుల శౌరవించుచునే వచ్చెను. అట్లున్నను నామె యశాదార్యము కృతఘ్నులగు వారియెడ నేమాత్రమును ప్రయోజనకారి గాలేదు.

క్రమక్రమముగ వారిరువురు కుతంత్రములను సాగించుచునే యుండిరి. కొలఁది నైన్యములతో బయలుదేరి యా విద్రోహులిరువురు యాదవరాజ్యమును జేరుకొనిరి. యాదవరాజును నోరుగంటిపై దండెత్తిరావలసినదని ప్రాశ్నించిరి. రుద్రమదేవిని పదభ్రష్టుగాలినిగావించి తమ్మాసింహాసనముపై నభిషేకించినచో బ్రతికినంతకాలము సామంతులమై యాదవులకుఁ గప్పములు గట్టుచుండెదమని యాసవెట్టిరి. తమ సామ్రాజ్య మన్యాయముగా స్త్రీహస్తగతమైనదనియు గణపతిదేవుఁడు పుత్రికయందలి మహాకారముచే యుక్తాయుక్తము లెఱుంగక దేశమునకు మహాపకారము గావించినాఁడనియు, ఇది తమకేకాక దేశమునందలి వీరవరేణ్యుల కందఱకు భరింపరాని యవమానకరమైన విషయమనియు, దీని కంతకు గోవిందామాత్యుని దుర్నీతియే మూలకారణమనియు పరిపరి విధముల యాదవరాజుతో మొఱవెట్టికొనిరి. గణపతిదేవచక్రవర్తి తన యనంతరము తమకే సామ్రాజ్యము నిమ్మని చెప్పినను మహామంత్రి తన ప్రాభవమున కెట్టి భంగము వాట్లొనో యను భయముచే రాజుమాట ద్రోసిపుచ్చి యసమర్థురాలగు రుద్రమను పేరుకుమాత్రము సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి వాస్తవమునకుఁ దానే రాజై చక్రము ద్రిప్పుచున్నాఁడని యేవేవో లేనిపోని నిందలు చూపి యాదవరాజు సహాయ మర్థించిరి.

ఆ కాలమున యాదవరాజ్యమును మహాదేవరాజు పరిపాలించుచుండెను. ఆయన రాజధాని చేవగిరి ఈతనికి మొదటినుండియు నాంధ్రసామ్రాజ్యమును విచ్చిన్న మొనరించి

దక్షిణాపథమున కంతటికి నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింప వలయునను కోరిక మిక్కుటముగా నుండెను. దానికిఁ దగినట్లు సామ్రాజ్యమునందలి గుట్టుమట్టు లెఱిగిన రాజబంధువులు మిత్రులైనారు. ఇంకఁ గావలసిన దేమున్నది? మహాదేవుఁడు పరమానందముతో నేకశిలానగరముపై దండెత్తుటకుఁ గాకతీయసామ్రాజ్యమును భగ్నమొనరించుటకును మురారి హరిహరులకు వాగ్దాన మొనరించెను. బ్రహ్మాండమగు సైన్యమును సంసిద్ధపఱచుకొని సమయమునకై నిరీక్షించుచుండెను.

మురారి హరిహరులు ముఖ్యపట్టణమును వదలినది మొదలు కొంతకాలమువఱకు రుద్రమదేవి వారేమి పన్నాగములు పన్నుచున్నారో యని విచారించినది. గూఢచారులను బంపించి వెదకించినది. ఈ దుర్మార్గులు సామ్రాజ్యమున హతాత్తుగా నేమూలనుండి యెట్టియుపద్రవమును దెచ్చిపెట్టుదురో యని యామె మానసమున సందేహ మంకురించినది. ఆజేండ్లు గడచిపోయినవిగాని మురారిహరిహరుల విషయమై యెట్టి సమాచారమును రాణికి చారుల ముఖమునఁ దెలియరాలేదు. అవమానమును భరింపలేక హతాశులై యెందేని ప్రాణత్యాగము గావించుకొనియుదురని యామె తలపోసి యింక వారి జాడలను దెలిసికొను ప్రయత్నమునుండి విరమించుకొనినది.

క్రమక్రమముగా సామ్రాజ్యమునఁ బ్రబలిన కల్లోలములు శాంతించినవి. వినోద విహారములకును, కవితా గోష్ఠులకును, కళాప్రదర్శనములకును మహారాజు కొకింత

విశ్రాంతి లభించినది. శ్రీవీరరుద్రమహారాజు యేఁటఁట నెన్నెన్నియో పండిత సత్కారములు గావించినది. ఎందఁడఁడో కవులను గౌరవించినది. బీదసాదలకు విరివిగా దానధర్మములు గావించినది. బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము లొసంగినది. వేలకొలఁది చెరువులు త్రవ్వించినది. ఉద్యాన వనములు వేయించినది. దేవాలయములను నిర్మింపఁజేసినది. అనాథజనులకు జీవనముఁ గల్పించినది. వేయేల! నామె తన యుదారస్వభావముచే గణపతిదేవ చక్రవర్తికంటె నధిక మగు యశస్సు గడించినది.

౨

ప్రశాంత సమయములందు సైతము రుద్రమఁదేవి దుర్గ రక్షణమునందును, సైన్యసమీకరణమునందును, రాజ్యాభివృద్ధియందును సక్రద్ధ వహింపలేదు. పల్లవనాయకునకు సగరరక్షకపట్టము గట్టినది. ఏకశిలానగరదుర్గము ననేక విధముల సంస్కరించినది.

అంతకుపూర్వము గణపతిదేవచక్రవర్తి దుర్గము చుట్టును గట్టించిన తాతిగోడకు లోపలిభాగమునందు మెట్లు లేవు. అట్టి సోపాన నిర్మాణ మొనరించి శత్రురాజులు సగరమును ముట్టడించినప్పుడు తనపై నికులు అనాదూసముగా

కోట గోడలెక్కుట కవకాశము గల్పించినది. దుర్గ మధ్య భాగమునం దెన్నియో నూతనాయుధాగారములను నిర్మించినది. మదపుటేనుగుపై నెక్కి సంగ్రామ సమయములందు నైనికులను స్వయముగా నడిపించుటకు వీలగునంత విశాలముగా దుర్గముచుట్టును మఱియొక మట్టి ప్రాకారమును గట్టించినది. శత్రువులకు సర్వవిధముల దుర్గము దుర్భేద్యముగ నుండుటకై వెలుపటి ప్రాకారముచుట్టును లోతైన యగడ్డను త్రవ్వించినది.

ఆమె సేనానాయకులు ఓరుగంటి దుర్గప్రాకారము నెనిమిది గవనులుగను పదునాఱు దిద్దుగను విభజించిరి. దుర్గ సరక్షణముకొఱకై కొమ్మకిరువురు, బురుజు కేబడిమంది, దిడ్డికి నూర్గురు, గవను కయిదువందలమంది, రక్షకభటులను సమాయత్తపఱచిరి.

రుద్రమదేవి యద్వితీయ శివభక్తురాలు. తన తాత్త్వియగు గణపతిదేవ సార్వభౌముడు జీవించియుండఁగనే యామె గోళగీతైవ మథాధిపతియగు విశ్వేశ్వర శివదేశికాచార్యులవారికి వెలగపూడిగ్రామమును దాన మొనరించినది. విశ్వేశ్వర శివదేశికులు స్త్రీలకొఱకై యానాటి యావత్ప్రపంచ మెఱుంగని ప్రసూతిశాలను నిర్మించుటకు రుద్రమదేవి ప్రోత్సాహమే కారణము. ఆమె యాగ్రామమున నిర్మింపఁబడిన విశ్వేశ్వరస్వామివారి యాలయమునందు ప్రతిదినము నష్టాదశవర్ణములవారికిని నన్నదానముగావించుట కేర్పాటుచేసినది. స్వామివారి కష్టవిధకైంకర్యముల కనువు చూపినది.

సంవత్సరమున కొకటిరెండు పర్యాయములైనను ఆత్తబంధువులతో వెలగపూడిగ్రామమునకు విచ్చేసి స్వామివారిని సందర్శించి కానుక లర్పించుకొనుట యామె కాచారము. చాలకాలమునుండి యీ యాచారముప్రకారము స్వామిసందర్శనమునకై వచ్చుచుండెను. కాని పట్టాభిషేకానంతరము రాజ్యమునం దేర్పడిన యలజడులకారణమునఁ గొంతకాలమును, స్వపరిపాలనానిర్వహణ కార్యభారము వలన మఱికొంతకాలమును మహారాజ్ఞి కట్టి యవకాశము లభించినది గాదు.

ప్రస్తుతము రుద్రమదేవి కొంచెము విశ్రాంతి లభించినది గదా యని దుర్గరక్షణమునకై కొంతసైన్యమును నియమించి కొంత సైన్యమును వెంటఁగొని సబంధుమిత్రముగా స్వామివారి సందర్శనమునకై బయలుదేరివచ్చినది. శివదేశికాచార్యులవారి యాహ్వానమును, విశ్వేశ్వరస్వామివారి మహోత్సవములును రుద్రమదేవి వెలగపూడికిఁ బయనమగుటకు ముఖ్యకారణములు. రాణిగారి రాక నెఱింగిన యక్కడి భక్తవరేణ్యులు స్వామివారి మహోత్సవములకుఁ జైంకర్యములు నూతనోత్సాహముతో జరిపించుచుండిరి. సామాన్యగ్రామమగు వెలగపూడి యాయుత్సవ సంగ్రంథములతో నొక మహాపట్టణమువలెఁ బెరిగిపోయినది. మహారాణికి తానా యుత్సవములలోఁ బాల్గొనునప్పుడు ఏకశిలానగరములోని శ్రీ స్వయంభూదేవస్వామివారి మహోత్సవములలో నున్నట్లే యుండెను.

ఈ విధముగా రుద్రమదేవి వెలగపూడికి వచ్చి విశ్వేశ్వరస్వామివారికి మహాన్యాసపూర్వకముగ నభిషేకములు గావించినది. సహస్రనామార్చనములు జరిపించినది. లక్ష పత్రిపూజలు యథావిధిగా నెఱవేర్చినది. కానుకలు సమర్పించినది. బీదసాదలకు బహుమూల్య వస్త్రాభరణములు దానము గావించినది. అసంఖ్యాకులగు జనుల కన్నదానము చేసినది.

వినోదమునకై యొక కాపుపడుచువలె మారువేషమును ధరించి సంతలోఁ బ్రవేశించినది. సమస్తవస్తువులను బేరమాడినది. వీధిభాగవతములను దర్శించినది. భరత నాట్యములను పరికించినది. కోడిపందెములను, పొట్టేలు పోట్లాటలను చూచి నవ్వుకొనినది. అమాయికులగు జానపదుల సంభాషణము లాలకించి కొంతతడవు వినోదించినది. నాటకరంగములయందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్న తన విజయ గాథలను గాంచి సంతోషభరితమానసురాలైనది. ఆ యానందములో, ఆ సంతోషములో, ఆ యుత్సాహములో విశాలాంధ్రసామ్రాజ్యమును తన బాహువులపై నిడికొని మోయుచున్న విషయమే మఱచిపోయినది.

ఈ విధముగా సామాన్య ప్రజానీకముతోఁ గలిసి మెలసి, తిరిగి, సంభాషించి తానొక సాధారణ వ్యక్తివలె వారి కష్ట సుఖములలో, ఆనందోత్సాహములలో పాలు పంచుకొని మహారాణి మరలివచ్చునప్పటికి చాల ప్రౌఢు పోయినది.

శివదేశికాచార్యులు మహానందముతో మహారాజు కడురువచ్చి భగవత్ ప్రసాదముగా నొసంగిన ఫలాహారములను రుద్రమదేవి సగౌరవముగా గ్రహించి కన్నుల కద్దుకొని భుజించినది. అనంతర మామె కొంచెముసేపు విశ్రమింపఁదలంచి శైవమత మధ్యభాగమునకు వచ్చి యిండుక మేను వాల్చినది. శివదేశికాచార్యులవారు తన జటాజూటమును సవరించుకొనుచు ద్వారపురోభాగమున నిటునటు పచారు చేయుచుండిరి.

ఆకస్మికముగా నాలయప్రాంతమున గుట్టపుడెక్కల చప్పుడు వినిపించినది. మరు నిమేషమునందే యొక రాజభటుఁడు నురుగులు గ్రక్కుచు దేవాలయము ముందు గుట్టమును దిగి “శివదేవదేశికాచార్యులవా రెక్కడ” యని యాతురతతో ప్రశ్నించెను. అతనికి జనము దారి చూపించెను. ఆ భటుఁడు శివదేవయ్యగారిని చూచి సాష్టాంగ దండప్రణామము గావించి గోవిందామాత్యులవారి స్వహస్తముతో లిఖింపఁబడిన యొక లేఖను చేతి కందించెను. శివదేవయ్య ఆ లేఖ నందుకొని వడివడిగా విప్పి రెండు మూఁడు పంక్తులు చదివెనోలేదో వెంటనే నినురించుచున్న రుద్రమదేవి నుద్దేశించి “తల్లీ! నీ యనుమాన మీనాటికి నిజమైనది. మురారి హరిహరదేవులు సామ్రాజ్యమునకు మహాప్రళయము గొని వచ్చినారు” అని పలుకుచు లేఖను మహారాణి కరకమలములలో నుంచెను.

రుద్రమదేవి యాతురతతో నా లేఖ నందుకొని వడి వడిగా నిట్లు చదువుకొనినది—

“స్వస్తిత్రీ స్వయంభూదేవదివ్యశ్రీపాద పద్మారాధక, పరబలసాధక, ప్రత్యక్షప్రమథగణ హితావతార, శ్రీమన్మహామంక్షలేశ్వర కాకతీయ రుద్రదేవ మహారాజులుంగారికి— హరిహర మురారిదేవు లపార నైన్యసమేతులై వచ్చి మన దుర్గమును ముట్టడించినారు. వారలకు యాదవరాజు సహాయమున్నట్లు తెలియుచున్నది. తాము తత్క్షణము పయనమై రాజధాని నగరమునకు దయచేయవలయును. వందనములు.

పాపపద్మారాధకుఁడు—గోవిందామాత్యుఁడు.”

ఒక్కమాటుగా మహారాణి శరీరమంతయుఁ బులకించినది. కనుబొమలు ముడివడినవి. వదనమండల మరుణ వర్ణము దాల్చినది. వామభుజ మదరినది. నేనానాయకునిఁ బిలిచి వెంటనే ప్రయాణసన్నాహ మొనరింపుమని రుద్రమదేవి యాజ్ఞాపించినది. ఆ విశాలలోచనములనుండి ప్రళయ కాలాగ్నిజ్వాలలు ప్రజ్వలింపసాగినవి. శివదేవదేశికాచార్యులవారికే యాసమయమున మహారాజ్ఞి ముఖమండలమున దృష్టి నిలుపుటకు భయము కలిగినది.

౬

యాదవపైత్య సహాయముతో ముందుగా బయలుదేరి మురారిహరిహరులు ఏకశిలాపురమునఁ బ్రవేశించిరి. అసావధానులైయున్న పట్టణప్రజలు మొట్టమొదట శత్రుపైత్యములను గాంచి కొంత భయమందిరి. కాని మెల్లఁగా ధైర్యము తెచ్చుకొని పోరాడసాగిరి. ఓరుగల్లు దుర్గరక్షణమునఁ దప్రమత్తుఁడైయున్న మహామంత్రి గోవిందామాత్యులవారు శత్రుపైత్యములు దుర్గపరిసరములకు రాకుండ నడ్డగించుచుండెను. మహారాణి దుర్గములో లేదని తెలియుటచే మఱిత యుత్సాహముతో నెట్టులైనఁ గోట స్వాధీనము చేసికొనవలెనని పట్టుదలతో మురారిహరిహరుల పైత్యములు ప్రాణములకుఁ దెగించి సమరము సాగించుచుండెను. అయ్య పోతినాయఁడు మొదలగు దుర్గరక్షకులు రాణిగారులేని సమయమున కాకతీయసామ్రాజ్య గౌరవమును సర్వవిధములఁ గాపాడుటకై నడుముగట్టి విరోధివరూఢినుల నెదుర్కొనుచుండిరి. ఇరువైపుల పైత్యములకు పోరు ఘోరమయ్యెను.

ఇంతలో రుద్రమదేవి సేనావాహినీ సమేతముగ మహావేగముతో వచ్చి వెనుకనుండి మురారిహరిహరుల కాల్బలముమీఁద దాడి చేసి నది. యాదవపైత్యములు కాకతీయసేనల వీరవిజృంభణమున కాఁగలేక చెల్లాచెదలై పోసాగెను. అడకతైరలోఁబడిన వక్కవలె మురారిహరిహరుల పైత్యము దిక్కుతోఁచక దిగ్భ్రమ నందుచుండెను.

కాని మురారిహరిహరుల ధైర్యము సన్నగిలలేదు. కొలఁది కాల మట్లే పోరాడుచుండినచో యాదవరాజగు మహాదేవుఁడు మహాత్తర సేనాసమూహముతోఁ దమకు సాయము రాఁగలఁడుగదా యని వారాశపడుచుండిరి. ఇంతలో మహాదేవ రాజు సైన్యముతో రానేవచ్చెను. శత్రువుల బల మధిక మైనది. రుద్రమదేవి యద్వితీయ పరాక్రమముతో మహా సముద్రమునుబోలిన యాదవసైన్యమును మందరపర్వతము వలెఁ గలఁచివేయుచుండెను. పగతుర యసంఖ్య సేనా సమూహముమధ్య వీరవిహార మొనరించుచున్న యా నారీ శిరోమణి దుర్గప్రాకారమునుండి చూచువారలకు “మహిషా సురమర్దని” వలెఁ గానుపించుచుండెను. ఆమె నడుమనడుమ కులదేవతయగు కాకతిమహాశక్తిని, ఇష్టదైవతమగు స్వయం భూదేవస్వామిని స్మరించుచు కరాగ్రమున భయంకర కర వాలమును ధరించి శత్రుసైనికులను చించి చెండాడసాగినది.

రుద్రమదేవీసైన్యములకు సహాయముగా గోవిందా మాత్యులవారు కోటలోనుండి కొంతసైన్యమును బంపెను. ఎవరో యొక యజ్ఞతయువకుఁ డాసైన్యముల కధిపతియై నడిపించుకొని వచ్చుచుండెను. అతఁడు మహారాణిసైన్యములను చేరకముందే యాదవసైన్య మాతనిపైఁ దలపడినది. ఆ యువకుఁడు నిరుపమానవిక్రమముతో ప్రతిపక్ష సేనల చీల్చి చెండాడి పురోగమించు చుండెను. రణము ఊణమున కొక విధముగా పరిణమింపఁజొచ్చినది. తప్పక జయలక్ష్మి తమ్మే వరింపఁగలదను విశ్వాసముతో యాదవసైన్యము లసువులపై

నాశలువీడి ముందుకుఁ జొచ్చుకొని వచ్చుచుండిరి. అజ్ఞాత వీరుఁడు వీరాభిమన్యునివలె విజృంభించెను. శత్రువుల చమూ సమూహములు వానిముందు నిలువలేక పలాయనము చిత్త గించినవి. ఇదియంతయు దూరమునుండి గాంచుచున్న మహా దేవుఁడు సైన్యముల నన్నింటిని సమీకరించుకొని యా వీరునిపైఁ దలపడెను. ఎట్లయినను కోటలోని సైన్యమును రుద్రమదేవి సైన్యములతోఁ గలియనీయరాదని మురారిహరి హరులు ప్రయత్నించుచుండిరి.

క్రాంతగాఁ గోటలోనిసైన్యములను నడిపించుకొని వచ్చిన యజ్ఞాతవీరుఁడు శత్రుసైన్యమధ్యమునఁ జిక్కెను. నలుప్రక్కలు యాదవసైన్యములు చుట్టుకొనినవి. ఇంతలోఁ గాకతీయసైన్యములయందు జయజయధ్వనులు మిన్నుముట్టి నవి. అన్నామాత్యుఁడు పెద్దసైన్యముతో నజ్ఞాతవీరునకు సహాయముగా వచ్చెను.

అన్నామాత్యుఁడు కళింగదేశమునుండి సైన్యసమే తుఁడై యరుదెంచినవార్త దుర్గములోనివారికిఁ దెలిసినది. వారి యానందోత్సాహముల కంతులేదు. కాకతీయసైనికులు ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో విజృంభింపసాగిరి. అయ్యపోతి నాయఁడు గజసైన్యమును నడిపించుకొని కోటలోనుండి వెలుపలకు వచ్చి విరోధిచమూవాహినిపైఁ బడెను. కాకతీయ గజములు యాదవసైన్యములపైఁబడి త్రొక్కి చిందఱవందఱ చేసినవి. యాదవవీరులు దిక్కుతోచక పంచబంగాళమై పరువెత్తసాగిరి. మహారాణి మహాదేవరాజుపై దూకి యాతనిని

బందిగావించినది. మురారిహరిహరులు పలాయనమంత్రమును పఠింపజూచిరి. కాని అన్నామాత్యుఁడు హరిహరుని వెంటఁ బడెను. అజ్ఞాతవీరుఁడు మురారిని వెన్నాడెను.

విద్రోహు లిరువురును బంధితులైరి. మురారిహరి హరులను నడిపించుకొని యజ్ఞాతవీరుఁడును, నన్నామాత్యుఁ డును మహారాణిని సమీపించిరి. కాకతీయ విజయనుండుభి స్వనములతో దిక్కులు పిక్కటిల్లినవి.

వీరరాజ్ఞిమణి రుద్రమదేవి యేకశిలానగరమున బ్రహ్మాండముగా విజయోత్సవములు జరిపించినది. వీరశిరో రత్నములగు కాకతీయసైనికులకు సముచిత బహూకృతు లొసంగినది. యుద్ధద్రవ్యముగా యాదవరాజునుండి గ్రహించిన ధనమును ప్రజలకుఁ దోసిల్లకొలఁది పంచిపెట్టినది. మురారి హరిహరులను భ్రష్టులఁగావించి బందీగృహముల పాలు చేసినది.

నిన్న మహాసంగ్రామరంగమున వీరవిహార మొనరించిన యా యజ్ఞాతవీరుఁ డెవ్వరో యని యందఱకు సందేహము పొడమెను. ఆ వీరుఁ డెవ్వరోకాదు, మహారాణి రెండవ కుమార్తెయగు వీరనారీశిరోమణి రుద్రాంబికయే! ఆమె బహుకాలమునుండియు యోధా గ్రేసరుఁడగు నన్నా మాత్యునిఁ బ్రేమించినదని మహారాణి యెఱుఁగును. ఆ విజయోత్సవ సంతోషసందర్భములో రుద్రమదేవి రుద్రాం బికకును అన్నామాత్యునకును పాణిగ్రహణ మహోత్సవము జయప్రదముగా జరిపించినది.

రుద్రమదేవి యాదర్శ వీరసారీశిరోమణి. ఆమె వీర
చరిత్రము భారతదేశచరిత్రలో బంగారు పంక్తులతో వ్రాయఁ
దగినది. ఆంధ్రగౌరవమును, ఆంధ్రసామ్రాజ్యగౌరవమును,
ఆంధ్ర మహిళాగౌరవమును రుద్రమదేవి విశ్వవిఖ్యాతములు
గావించినది. ఇట్టి మహా ప్రకాశవంతమగు వీరరత్నమును
గాంచుటచే, మన భారతమాత నిజముగా రత్నగర్భ.

పోతనమహాకవి

౧

అది నయనానందసంధాయకమగు నొక సుందర శ్లేశము. సస్యశ్యామలమగు నా పొలము భూదేవి ధరించిన యాకుపచ్చనివలువవలె వెలుఁగొందుచుండెను. అక్కడక్కడ చక్కఁగా విరియఁ బూచియున్న జను పచ్చెట్లు బంగారుపూవులవలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ముగ్ధినదోసపంక్తి సువాసన మార్గమునఁ బోవు బాటసారులకు నోరూరఁజేయుచుండెను. కంటినిండఁ గానవచ్చుచున్న నూఁచబియ్యపుఁ గంకులు గాలికి నటునిటు గదలాడుచు వచ్చిపోవు పథికులను నాహ్వానించుచుండెను.

ఆ పొలము నడుమ పెద్ద మంచె యొకటిగలదు. దానిపైఁ బదిపదునాలుగేండ్ల ప్రాయముగల బాలుఁడొకఁడు నిలుచుండి హస్తమున నొడిసెలను ధరించి పిట్టలను గొట్టుచుండెను. నడుమ నడుమ నేవియో కూనరాగములు దీయుచు మంచె మీఁదనుండి గుబుక్కున నేలమీఁదికి దుముకుచు కొన్ని మంటిజెడ్డల నొడినిండ నేటుకొని మరల మంచె నెక్కుచుండెను.

దాదాపు రెండుజాములు గావచ్చినది. సూర్యభగవానుఁడు తనప్రచండకిరణములతో నాకాశమధ్యమున దేదీప్యమానముగఁ దేజరిల్లుచుండెను. వృక్షచ్ఛాయలు హ్రస్వము

లయ్యెను. దూరమునంజలి కొండ లాయెండలో వెండి
పూతలు పూసికొన్నవో యన్నట్లు వెలుగొందుచుండెను.
మట్టమధ్యాహ్నమగుటచేఁ బక్షులు కొన్ని తలలువంచుకొని
పొలములందలి వేచెట్లపైఁ గునికిపాట్ల పడుచుండెను. ఎండ
చిటచిట లాడించుచుండెను.

ఆ సమయమున నా పంటపొలములకుఁ బ్రక్కగానున్న
మార్గమున నొక యోగిపుంగవుఁడును గొండలు శిష్యులను
వచ్చుచుండిరి. వారి వదనములవైపు చూచిన చాలదూరము
నుండి నడచివచ్చుటచే మిక్కిలి బడలియున్నారని స్ఫురించు
చుండెను. అందొకఁడు మెల్లఁగా మంచెవద్ద కరుదెంచి
“బాబూ! ఇచ్చట సమీపములో నెందైన పానీయము
గలదా? దాహముచే నాలుక లెండిపోవుచున్నవి. ఆ కనిపించు
గ్రామమునకుఁ బోవలయును. నడువ లేకున్నాము” అని
బాలకుని ప్రశ్నించెను.

బాలకుఁడు చివాలున మంచెమీఁదనుండి నేలకుటికి
“రంధు రంధు, మా పొలములో మధుర జలసంపూర్ణమైన
కొలనున్నది. కావలసిన యాచరియ్యమును దిని కడుపునిండ
సిరుత్రావి పోవుదురుగాని” యని వారలనందఱ నాహ్వా
నించెను. ఆ యోగిపుంగవుఁడు శిష్యులమేతుఁడై పొలములోఁ
బ్రవేశించెను. బాలుఁడును వారలనందఱ వెంటఁబెట్టుకొని
క్షేత్రమధ్యమున నున్న జలాశయము చెంతకుఁ గొనిపోయెను.
అందఱును గుంటయొద్ద నదట్టమైన వేచెట్టు నీడలో
చల్లఁగాఁ గూర్చుండిరి. బాలుఁడు తనదగ్గఱనున్న మృణ్మయ

పాత్రతో జలాశయములోని మధురజలమును గొనితెచ్చి
యా బైరాగుల దాహమును బాపెను. కొందఱు మెల్లగా
కొలచులోనికి దిగి స్వేదించు సమ్మిశ్రితమగు తమ ముఖ
ములను గడుగుకొనుచుండిరి.

బాలుఁడు పరుగు పరుగునం బోయి పండిన దోస
పండ్లను నొడినిండఁ గోసికొనివచ్చి తనయొద్దనున్న కొడవలితో
ముక్కలుముక్కలుగా కోసి వారందఱకుఁ బంచిపెట్టెను.
అనంతరము గుమ్మటములవంటి జొన్నకంకులను గొనివచ్చి
క్షణములో నూఁచబియ్యముచుకొట్టి యతిథులను సంతృప్తులఁ
గావించెను. దోసిళ్లకొలఁది తియ్యని యూఁచబియ్యమును
మెక్కుచు నా యోగిసముదాయము బాలుని యతిథి
సత్కారమును బహుముఖములఁ బ్రశంసించిరి.

యోగింద్రుఁడు మిక్కిలి ప్రసన్నుడై యా యర్భకుని
యాననము నాలోకించి “నాయనా! మీ దేయూరు?
నీ పేరేమి? జననీజనకు లెవ్వరు? నీ సత్కారమునకుఁ జాల
సంతసించితిని; నీ కేదైన నుపకారము చేయవలయునని
బుద్ధిపొడముచున్నది. నీ ముఖలక్షణములు గాంచిన నీవు
గొప్పవాడవు కాఁగలవని తోచుచున్నది.” అని ప్రేమ
పూర్వకముగా పలికెను.

బాలుఁడు వినయవినమిత శిరస్సుఁడై హస్తములు
జోడించి “స్వామీ! ఆ కనుపించుచున్న ఏకశిలయే మా
గ్రామము. నా పేరు పోతన్న యందురు. మాతండ్రి కేసన

మంత్రి; తల్లి లక్కమాంబ" యనియెను. యోగిండుఁడు కొంచె మాలోచించి, "మంచిది, నీకేమి కావలయునో కోసకొను" మనియెను. పోతన నవ్వుచు "స్వామీ! నాకు భగవంతుని యనుగ్రహము కావలయును." అని పలికెను. యోగిపుంగవుఁడు బాలకుని సదుద్దేశమునకు మిక్కిలి సంతసించుచు "కుమారా! నీవు చదువుకొంటివా" అని మరల ప్రశ్నించెను. పోతన వినయముతో "అయ్యా! మా నాన్న గారే నా కక్షరాభ్యాసము గావించి విద్యాభోధము సలిపినారు. కాళిదాసత్రయము పూర్తియైనది. ఆధ్రభారతము గూడ పఠించితిని." అని పలికెను. పోతన మాటలకు యోగి లలాముఁ డమందానందకందళిత హృదయుఁడై "కవిత్వము కూడ చెప్పెదవా?" యనెను. చిత్తము! తమ దయవలన నిప్పుడిప్పుడే గీతపద్యముల వ్రాయుచున్నా" నని పోతన సమాధాన మిచ్చెను. యోగి కుతూహలముతో "బాబూ! ఏదీ యొక్క పద్యమును చదువుము వింద" మని పలుకుచుఁడఁగనే పోతన తన మృదుమధుర కంఠమెత్తి ఇట్లు చదివెను :

తే॥ చేతులారంగ శివుని బూజింపఁడేని
నోరునొవ్వొగ హరికిర్తి నుడువఁడేని
దయయు సత్యంబులోనుగాఁ దలఁపఁడేని
కలుగ నేటికిఁ దల్లుల కడుపుచేటు.

పద్యమును విని పట్లరాని సంతోషముతో నా యోగిండుఁడు పోతనను గాఁగిలించుకొని "నాయనా! నీవు

మహాకవిని కాంగలవోయి! నీ సంకల్పము సత్యమగు మానవ జీవితమును బ్రకటించుచున్న”దని బాలుని సమీపమునకుఁ బిలిచి యొక మహామంత్రము నుపదేశించి “నీవు దీనిని స్మరించుకొనుచుండుము. నీకుఁ బరమేశ్వరానుగ్రహము గలుగఁగల”దని వచించెను. పోతనయుఁ జేతులుమోడ్చి “ఇదంతయును తమ యవ్యాజానురాగము” అని యోగికి సమస్కరించెను. యోగీంద్రుఁడు తన పవిత్రహస్తముతోఁ బోతన శీర్షమును స్పృశించుచు “చిరంజీవి వగుదువుగాక” యని యాశీర్వదించెను.

౨

పోతనకు యుక్తవయస్సు సంప్రాప్తించెను. దూర దూరములనుండి సంబంధములు వచ్చుచుండెను. తల్లియగు లక్ష్మమాంబయును దండ్రీయగు కేశనమంత్రియును యోగ్యమగు సంబంధమును వెదకి కుమారునకు వివాహముసేయ సంకల్పించిరి. కాని మొదటినుండియు పోతనకు నైహిక విషయములయం దంతగా నాదరబుద్ధిలేకుండెను. తల్లిదండ్రులు పరిణయమునుగూర్చి ప్రస్తావించినప్పుడెల్ల నేదియో వంక చెప్పి తప్పించుకొనుచుండెడివాఁడు. ఆయన కాలమంతయును వ్యవసాయము చేయుటయందే గడచిపోవుచుండెను. ప్రోద్బుధులను నే యెద్దులను దోలుకొని పొలము పోవుటయన్న నాయన

కక్కడలేని సంతోషము. అక్కడ కొంతసేపు పొలమునున్న వృషభము లలపుదీర్చుకొనుటకై యరకనాచి తాను పొలము గట్టుపైఁ గూర్చుండి ఆకాశమునఁ బరువెత్తు పక్షులను, ఆకాశమంటుచున్న పర్వతములను, సస్యశ్యామలములయిన తేత్రములను ప్రకృతిమాత ప్రణయాంకమున చిఱునవ్వులు చిందించుచున్న గడ్డిపూలను జూచి యానందించుచు భగవానుని మహిమలకు నక్కజపడుచుండెను. ఈ విధముగా పోతన పరాధీనమనస్కుఁడైయుండుట గాంచి జననీజనకులు కుమారుని స్వభావమునకు మిక్కిలి చింతించిరి. వివాహము చేసినఁగాని పోతన బాగుపడఁడని నిశ్చయించిరి. తగిన సంబంధమును విచారించి ఒకానొక శుభముహూర్తమునందు తమ నందనునకుఁ గల్యాణము గావించిరి.

పోతన భార్య పేరు లక్ష్మి. ఆమె నిజముగ పోతన పాలిటికి భాగ్యలక్ష్మియే. పతికిఁ దలలోని నాల్కయై, యత్త మామలమాట కడుగుదాటక యీ సాధ్వీశిరోమణి తన సుగుణపుంజములచే నెల్లర మెప్పువడయుచుఁ గాఁపురము చేయుచుండెను.

లక్ష్మి భాగ్యవంతులయింటి బిడ్డ. కవిసార్వభౌముఁ డని విశ్వవిఖ్యాతి గడించిన శ్రీనాథునికి గారాబు సోదరి. బాల్యమాదిగ నెండకన్నెఱుంగక పువ్వులలోఁ బెరిగినది. నేడు బీదవారింటి కోడలయినది. అయినను నాయొప్పుల కుప్ప యొక్కింతయుఁ జింత యనుమాట యెఱుంగక యత్త వారింటి కలంకారమై, యిరుగుపొరుగు వెలందుల కాదర్పమై,

శాంతికి నిలయమై, పతిభక్తికి బట్టుకొమ్మమై యలరారు చుండెను. రామచిలుకలవలె నన్యోన్యమైతితో మెలంగు చున్న కొడుకును గోడలిని జూచి వృద్ధదంపతులు మిక్కిలి యానందించిరి.

కొంతకాలమునకు లక్ష్మీపోతనామాత్యుల కొక పుత్రుడును బుత్రికయు జన్మించిరి. కుమారునకు మల్లన యనియును, గుమారైకు శారద యనియును నామకరణము గావించిరి. దాంపత్యతపఃఫలములగు నాబిడ్డల నిర్వృత గమంగ. గారాబమునఁ బెంచుచుఁ బోతనామాత్యుడు ౪౪ మిశ్వర పాదారవింద ధ్యానపారవశ్యముతోఁ గాలక్షేపము సేయుచుండెను.

పోతన కుటుంబమువారు మొదటినుండియు భాగ్య వంతులు గారు. వారల దొక సామాన్యకుటుంబము. చాల దినములనుండియు వ్యవసాయమే వారలకు జీవనాధారమై యుండెను. పోతనామాత్యుడును పరంపరాగతమగు కుల వృత్తిని విడువలేదు. తన తాతముత్తాతలవలెనే తన తండ్రి కేసనామాత్యునివలెనే తానుగూడ కర్షకుఁడై సాగలిఁబట్టి వ్యవసాయమును జేసెను. భూమినిదున్ని సస్యశ్యామలము గావించెను. భూమాత చలువవలనను, శ్రీరామచంద్రమూర్తి కరుణాకటాక్షమువలనను పోతన యన్నపానీయములకుఁ గఱవులేక యున్నంతలోనే తాను దిని యతిథిసత్కారములు గావించుచుండెను. ఆచలిగొనివచ్చిన యభ్యాగతుఁ డెవ్వఁ డును నామహాత్ముని యింటికివచ్చి నిరాశతోఁ దిరిగిపోలేదు.

బిచ్చమునకువచ్చిన బీదసాదలెవ్వరును పోతన యింటిముందు నుండి వట్టిజోలెతో మరలిపోలేదు. ఆయన కలిగినంతలో దానశీలుడు. భగవంతుఁ డిచ్చినంతలో పరోపకార పరాయణుడు.

పోతనామాత్యుఁడు కవియును గర్వకుఁడునేకాక మహా భక్తుఁడు. చిన్నతనమున పొలములోఁ గావలిగాచునప్పుడు చిదానందయోగీంద్రుఁ డుపదేశించిన మహామంత్రము నాతఁడు మఱవలేదు. నిలుచుండినను, గూర్చుండినను, నిద్రించు చుండినను, భోజనముచేయుచుండినను, సీరు ద్రావుచుండినను పోతనామాత్యుని చేతము నిరంతర పరమేశ్వర పదకమల సంస్మరణాన క్షమై యుండెను.

పోతన మహాకవి యనియు, పరమభక్తాగ్రగణ్యుఁ డనియు, పవిత్రమూర్తియనియు నాయనకీర్తి దేశమంతయు వ్యాపించెను. వివిధప్రాంతములనుండి యసంఖ్యాకులగు శిష్యులు వచ్చి యాయనయొద్ద విద్యాభ్యాసము గావించు చుండిరి. అనన్యసామాన్య మగు నాయన నిరాడంబర జీవితమును గాంచి జనులు పెక్కువిధముల నాధన్య మూర్ధన్యునిఁ గొనియాడుచుండిరి. బావగారగు శ్రీనాథ మహాకవియును నప్పుడప్పుడు వచ్చి సోదరుని మేనల్లుని మేన కోడలినిఁ జూచిపోవుచుండెను. వచ్చినప్పుడెల్ల బావగారి సాత్త్వికస్వభావమునకు, నిరాడంబర వేషమునకు, నిరంతర వ్యవసాయదీక్షకుఁ బోతనామాత్యుని వేళాకోళములు సేయు చుండెను.

శ్రీనాథుఁడు సామాన్యుఁడుకాఁడు. కవిసార్వభౌముఁడు. మహారాజుల మన్ననలు పొందినవాఁడు. కంచుఢక్కలు పగులఁగొట్టి కనకాభిషేకము లందినవాఁడు. రాజాస్థానము లలో కవితాసుధారసమును జిందించి రత్నహారములను, బంగారు పతకములను బహుమానము లందినవాఁడు. పుట్టు భోగి. అదృష్టవంతుఁడు. అట్టివానికిఁ దన ప్రియసోదరి యొక సామాన్య గృహస్థునకు భార్యయై మెడలో నల్లపూసల లోనికిఁ దెల్లపూసలేక కాపురముసేయుచుండుట నచ్చలేదు. పోతన కవితాశక్తి యతఁ డెఱుఁగును. ఎట్లయిన బావమఱుచి చేత చక్కని గ్రంథములు వ్రాయించి రాజాస్థానములకు బలవంతముగా నైనఁ గొనిపోయి పోతనను ధనవంతునిఁ గావింపవలెనని యాతఁ డాలోచించుచుండెను. కాని పోతనా మాత్యుని స్వభావ మందులకు సంపూర్ణముగ వ్యతిరేక మయ్యెను.

శ్రీనాథునకు ధారుణీపతులనిన నెంత గౌరవమో పోతనామాత్యునకు వారనిన నంత చిరాకు. శ్రీనాథునకు రాజభోగములనిన నెంత కుతూహలమో పోతనకు వానిపై నంత యసహనము. ఆయనకు రాజాశ్రయమన్న నెంత యిష్టమో ఈయనకు నంత కష్టము. ఒకరి కాడంబరముపై నాసక్తి; మఱొకరికి నిరాడంబరతపై రక్తి. ఒకరికి భోగ భాగ్యములపై బుద్ధి; వేఱొకరికి త్యాగమయజీవనముపై బుద్ధి. బావమఱుచు లిరువురకును భావములందును స్వభావములందును ఐక్యము సంభవించలేదు.

3

అది యొకనాటి ప్రాతఃకాలము. అప్పుడే సూర్యోదయమయ్యెను. సూర్యభగవానుని సువర్ణకిరణములు భూమాత ప్రేమమయ హృదయముపై ననురాగకాంతులు విరజిమ్ముచుండెను. సవయావనములోనున్న మల్లన పిల్లరైతు వలె మేడిబట్టుకొని పొలములో అరక దున్నుచుండెను. తండ్రి పోతనామాత్యుడు కొంచెముదూరములో చేనిగట్టుపై నాసీనుడై కుమారుని వ్యవసాయసామర్థ్యమును తెప్ప వాల్చక గమనించుచుండెను.

అరక నాలుగైదుసారు లటునిటు తిరిగినది. కొంచెము కొంచెము ప్రొద్దెక్కిసాగినది. ఇంతలో దూరమునుండి పల్లకి మోత వినిపించినది. మల్లన చటుక్కున తలయెత్తి చూచెను. వట్టి పల్లకిగాదు; పట్టుకుచ్చుల పల్లకి.

ముందు నలువురు వెనుక నలువురు బోయలు మోయు చుండిరి. ఆ యందలమునందు శ్రీనాథకవి సార్యభాముఁ డాసీనుడై యుండెను. పల్లకి చేనికి సమీపముగా నున్న మార్గమునఁ బోవుచుండెను. మల్లన వృషభముల నిలిపి మామగారి మహేశ్వర్యమును తెప్పవేయక చూచుచు నిలఁ బడెను.

పట్టుకుచ్చుల పల్లకిలోఁ బ్రయాణమై పోవుచున్న పండిత కవిశేఖరుఁడు గట్టుపైఁ గూర్చుండియున్న కర్షకవరుని గాంచినాడు. శ్రీనాథుని యరుణాధరములపై చిటునగవు

చిందులాడెను. తన మహత్త్వమును బావగారికిఁ జూపింప వలయునని కుతూహల పడినాఁడు. పల్లకి మోయుచున్న ముందువైపు బోయలను తొలఁగుడని పలికినాఁడు. బోయలు తప్పకొనిరి. కాని యాయందలము యథాప్రకారముగానే ముందుకు సాగిపోవుచుండెను.

ఈ యద్భుతదృశ్యమును జూచునప్పటికి మల్లన మహానందపరవశుఁ డయ్యెను. అతఁడు తండ్రియగు పోతనా మాత్యుని బిలిచి “నాన్నగారూ! అటు చూడుఁడు మామయ్య గొప్పఁడనము! ఆహా! ఏమి ప్రభావము! ఎంత మంత్రశక్తి! పల్లకి ముందువైపు మోతగాండ్రు లేకయే ముందుకు పోవు చున్నది” అని పలికెను. బాలకుని పలుకులు విని భక్త శిఖామణియగు పోతన మందహాసవదనారవిందుఁడై “నాయనా! ఎందుల కంత వింతపడియెదవు? నీవును నీయెద్దు నొకదానిని విప్పివేయు” మనెను. మల్లన యాశ్చర్యముతో కుడివైపుకాడికిఁ గట్టియున్న వృషభమును దొలఁగించెను. అయినను అరక అవ్యాహతముగ ముందుకు నడచిపోవు చుండెను. ఇదియంతయుఁ జూచి శ్రీనాథమహాకవి రెండవ వైపు బోయలనుసైతము పల్లకి విడిచిపెట్టుడని యాజ్ఞా పించెను. బోయలు దండెవిడిచి దూరముగాఁ బోయిరి. కవి సార్వభౌముని బ్రాప్తీదత్త వరప్రభావమువలన పల్లకి పూర్వమువలెనే పోవుచుండెను. ఇది చూచినవెంటనే మల్లన మరల తండ్రిముఖమువైపు గనుఁగొనెను. పోతనార్కుడు “మల్లన్నా! మనముమాత్ర మూరకుందుమా యేమి! రెండవ

చైపుగిత్తనుగూడ విప్పు"మనెను. మల్లన యట్లే గావించెను. అరక యథాప్రకారముగా సాగిపోవుచుండెను.

శ్రీనాథుఁ డిదియంతయుఁ గాంచి పోతనామాత్యుని శక్తి కచ్చెరువందెను. ఆయనకూడఁ దనవలెనే మహిమ సంపన్నుడని గ్రహించెను. ఇంక తన యాట లాయనముందర సాగవని తలంచెను. వెంటనే పల్లకి దిగి పోతనామాత్యుని సమీపమునకుఁ జనుదొందెను. పోతనామాత్యుఁడు గుమారునితో మఱిదిగారి కెదురుపచ్చెను. శ్రీనాథుఁడు పోతనను సవిలాసముగఁ జూచుచు నొకింత మందస్మితము గావించి “హలికులకు డేమమా” అనెను. వెంటనే పోతనామాత్యుఁడు బావగారి కిట్లు సమాధాన మిచ్చెను.

ఉ॥ బాల రసాలసాల నవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకన్
గూళలకిచ్చి యప్పడుపుఁ గూడు భుజించుటకంటె సత్తవుల్
హలికులైన నేమి గహనాంతర సీమల కందమూల కొ
ద్దాలికులైన నేమి నిజదారసుతోదర పోషణార్థమై.

పోతన యెత్తిపొడుపువాక్యమునకు శ్రీనాథుఁడు లజ్జా వనతవదనుఁ డయ్యెను. ఆయన యేమియు మాటాడలేక “బావా! హాస్యమున కనిన నంత కోపమువచ్చినదా? నీకేమి మగవాఁడవు! కష్టపడి వ్యవసాయముచేయుదువు కాని మా చెల్లెలిని, బిడ్డలను జూచిన నా కడుపు చెఱువగుచున్నది. నీ కీ కగ్గమేమి? కన్నునికవిత్వము వ్రాయుఁగలవే! రసము లొలుకు మహాకావ్యములు రచింపఁగలవే! ఏదైన నొక్క

గ్రంథము వ్రాసి యే రాజునకైన గృతియిచ్చితివేని నిన్ను బంగారుపూలతో పూజసేయరా! నీ యిడ్లు, వాకిండ్లు మణిమయభూషణములతో నిండిపోవా! బావా! మహానుభావుడవు! మహామహిమ సంపన్నుడవు! మడి దున్న నేలనయ్యా?” యని సవినయముగ హెచ్చరించెను.

అందులకుఁ బోతన “బావగానూ! ఆ భోగభాగ్యము లన్నియు మీరే యనుభవింపుడు. నన్నేమి చేయుమందువు? నా కావ్యములను నరాకిర్తము చేయుట యనిన నా కిష్టము లేదు. భగవంతుఁ డిచ్చినంతవఱకు కలియో గంజయో త్రావి కాలక్షేపము చేయుటయేకాని కడుపు కక్కుర్తికై రాజుల నాశ్రయించుటకు నా హృదయము సమ్మతంప” దని ఖండితముగఁ బలికెను. శ్రీనాథమహాకవి పోతనామాత్యుని పట్టుదలకు వెఱఁగుపడి చేయునదిలేక మఱల పల్లకినెక్కి వెడలిపోయెను.

ఇంతలో పోతన పుత్రిక శారద అన్నకు అన్నమును గొనివచ్చెను. మల్లన యెద్దులనువిడిచి మేతవేసి చెల్లెలితో సల్లాపించుచు నన్నముమూటగైకొని గుంటగట్టునకుఁ బోయెను. పోతనామాత్యుఁడు తన ముద్దుబిడ్డలను, తన క్షేత్రలక్ష్మిని ఒక్కమాటు సందర్శించి రెండుచేతులు పైకెత్తి “ప్రభూ! ఈ మాత్రము చాలును. నామానసమున ఆశా తరంగములు లేపకుము” అని భగవంతునకు భక్తిపూర్వకముగా ప్రణామము గావించెను.

౪

అనాఁడు కార్తికశుద్ధపూర్ణిమ. చంద్రగ్రహణము. ఆ సోమోపరాగపుణ్యపర్వమున పవిత్ర శాతమీనదీజలములలో స్నానము గావించి భవబంధవిముక్తు లగుటకై జనులు తండ్రోపతండములుగ వచ్చుచుండిరి. గోదావరీ తీరమునం దెచ్చట చూచినను తీర్థప్రజలే! ఎచ్చట గాంచినను వేదమంత్రధ్వనులే! ఎచ్చట తిలకించినను పుణ్యాంగనా పూజోపహారములే!

అదిగో! దూరముగా ఆ పండువెన్నెలలో—ఆ వెండియిసుకలో—ఆ యానందపారవశ్యములో—కించిదుస్థిలితలోచనుఁడై మహేశ్వర ధ్యానముగావించుచున్న మన పోతనామాత్యుఁడు! ఆహా! ఏమి యాముఖివర్చస్సు! ఏమి యాదివ్యతేజస్సు! ఏమి యా మనోనిశ్చలత! ఏమి యా భక్తితన్మయత!

అవిగో! ఆ పెదపులనుండి యేవియో మధుర వాక్కులు వినవచ్చుచున్నవి.

సీ. మెఱుఁగు చెంగటనున్న మేఘమ్ముకై వడి
నువిద చెంగట నుండ నొప్పువాఁడు
చంద్రమండల సుధాసారమ్ము పోలిక
ముఖమునఁ జిలునవ్వు మొలచువాఁడు

వల్లీయుత తమాల వసుమతీజముభంగి
 బలు విల్లు మూపునఁ బరఁగువాఁడు
 నీల నగాగ్ర సన్నిహిత భానుని భంగి
 ఘనకిరీటము దలఁ గలుగువాఁడు
 పుండరీక యుగముఁబోలు కన్నులవాఁడు
 వెడఁద యురము వాఁడు విపులభద్ర
 మూర్తియైన రాజముఖ్యుఁ డొక్కరుఁడు నా
 కన్నుఁగవకు నెరురఁ గానఁబడియె.

ఓహో! మహాకవికి శ్రీరామచంద్రమూర్తి సాక్షాత్కారమైనది. ప్రభు వేదియో భక్తవద్యున కాజ్ఞయిచ్చినట్లున్నాఁడు. అదిగో! మహాకవినోట మరల నేదియో మధుర కవిత వినిపించుచున్నది.

క॥ పలికెడిది భాగవతమఁట!
 పలికించెడు వాఁడు రామభద్రుండఁట! నేఁ
 బలికిన భవహరమగునఁట!
 పలికెద వేఱొండు గాథ పలుకఁగ నేలా.

ఆహా! ఎంత సంతోషవార్త. శ్రీరామభద్రుఁడు భాగవతము వ్రాయుమని యాజ్ఞయిచ్చినాడఁట మహాకవికి. ఆద్రభూమి ధన్యమైనది. తెలుఁగువారు కృతార్థులైనారు. అదిగో! మహాకవి ప్రభువునాజ్ఞ శిరసావహించి బంధుమిత్రులతో బయలుదేరి నిజపురమున కరుగుచున్నాఁడు.

మహాకవీ! నమస్సులు!
 భక్తశిఖామణీ! జోహారులు!

శ్రీ

మహాకవి మహాభాగవతరచన కుపక్రమించినాఁడు. ఆయన ముద్దులపుత్రిక శారద గంటము చేఁబూని తండ్రి నుడివినదే తడవుగా తాటియాకులపై ముత్యములవంటి యక్షరమాలికలను ముద్దుముద్దుగా దిద్దితీర్చుచున్నది. కవి వరేణ్యుని జిహ్వించలమునుండి యమృతలహరి వ్రవహించుచున్నది. భాగవతకల్పవృక్షము లలితస్కంధమై శుకాలాపాభిరామమై మంజులతామోహనమై సువర్ణసుమనస్సుజ్ఞేయమై నానాటికిఁ బెంపొందుచున్నది.

మహాకవి యపారభక్త్యావేశముతో, ననుపమాన ప్రతిభావిశేషముతోఁ గావ్యరచన సాగించుచున్నాఁడు. సహజపాండిత్యుని కవితాకన్యక స్వభావసిద్ధమగు శయ్యాసౌభాగ్యముతో ననల్పకల్పనా సముల్లాసముతో విశ్వమోహనముగా విజయనర్తనము నల్పినది.

భాగవతము పరిపూర్తినందినది. ఆంధ్రుల నోముల పంట యగు భాగవతమహాపురాణము పరిపూర్ణమైనది. అనంతకరుణాసముద్రుడగు శ్రీరామభద్రుఁ డనుగ్రహించి పలికించినాఁడు; భక్తశిరోమణి పలికినాఁడు.

తెలుఁగువారి పురాకృతసుకృతఫలము భాగవతము సర్వాంగసుందరముగ సంపూర్ణమైనది. తెలుఁగుతల్లి దివ్యదీపులు దిగంతములఁ దేజరిల్లినవి. ఆంధ్రమహాజనుల చిరకాల

వాంఛితము నేటికి నువర్ణస్వరూప మందుకొనినది. కవి రాజహంస మానందపరవశమై సంతోషసరసిలో నోల లాడినది.

మహాకవి శ్రీరామచంద్రునకుఁ గరములుమోడ్చి వినయవినమితశిరస్కుండై యిట్లు ప్రార్థించినాఁడు:—

క॥ నీ పాదకమల సేవయు
నీ పాదార్చకుల తోడి నెయ్యమును నితాం
తాపార భూతదయయును
దాపసమందార! నాకు దయసేయగజే!

౬

ఒకానొకదినము పోతనామాత్యుని గృహప్రాంగణమున నొక పట్టుకుచ్చుల పల్లకియుఁ గొన్ని శకటములును వచ్చి యాఁగినవి. శ్రీనాథమహాకవి యసంఖ్యాకశిష్యవర్గముతోఁ గుటుంబసమేతుండై బావమఱుఁదిని జూచిపోవుట కరుదెంచినాఁడు. పోతన బావగారి కెదురువచ్చి యర్ఘ్యపాద్యము లందించినాఁడు. పరస్పర కుశలప్రశ్నములతో బావమఱుఁడు లిరువురు కొంతసేపు కాలము గడపినారు.

శ్రీనాథుని సోదరియగు లక్ష్మీ తలుపుచాటుగ నిలఁబడి యన్నగారిని బలుకరించినది. శారద పరుగుపరుగున వచ్చి మామయ్యతెచ్చిన మంచిమంచి బహుకృతులను లోనికిఁ

గొనిపోయినది. పంచవర్షప్రాయుడగు మామయ్య కుమారుని ముద్దులాడినది. పోతనామాత్యుఁడు మెల్లఁగా లేచి గృహభ్యంతరమున కరిగినాఁడు. శూన్యదృక్కులతో మొగము చిన్నపుచ్చుకొని వచ్చుచున్న యర్థాంగిని గాంచినాఁడు.

ఇంట నొక్కవస్తువుకూడ లేదు. కుండలో బియ్యము నిండుకొన్నవి. భోజనమునకు వందమంది యతిథులు వచ్చి యున్నారు. కవిశిరోమణికిఁ గాలుసేతు లాడలేదు. ఇంటిలోని వస్తుసామగ్రియంతయు నీవఱకే యమ్ముడువోయినది. ఆ పూట కాహార మెట్టులా యని యాలోచించుచున్న నిఱువేద కవి యింతమంది కతిథిసత్కారము చేయుటెట్లు? పోతనామాత్యుఁ డితిక ర్తవ్యతామూఢుడై నిమిలితనేత్రములతోఁ బరమేశ్వరు నిట్లు ప్రార్థించినాఁడు: “రామభద్రా! దయా సముద్రా! ఈ కష్టసముద్రమునుండి న న్నెట్లు గట్టెక్కింతువో? ఇప్పట్టున నా పరువు నెట్టుల నిలఁబెట్టెదవో! నీ యార్తావసవిరుదము నేవిధముగ సార్థక మొనర్చుకొందువో?”

ఇంతలో మల్లన వీధిలోనుండి యింటిలోనికి వచ్చెను. ఆతనివెంట నిరువురు యువకులు రెండు పెద్దపెద్ద గంపలనిండ సమస్తవస్తుసామగ్రి మోసికొనివచ్చి లోపలఁబెట్టి నెలవు దీసికొని వెడలిపోయిరి.

పోతనామాత్యుఁ డాశ్చర్యముతో నాశ్చనందను నవ లోకించి “ఈ సామగ్రియంతయు నిచ్చటి కెటుల వచ్చినది?

ఇచ్చినవా రెవ్వరు? తెచ్చినవా రెవ్వరు?” అని ప్రశ్నించెను. మల్లన్న మందహాసము సేయుచు “ఏమో! నాన్నగారూ! ఎవ్వరో యిరువురు నూతనపురుషులు నేను పొలమునుండి వచ్చుచుండఁగా మధ్యేమార్గమున నెదురుపడి బమ్మెరవారి యిల్లెక్కడ యని ప్రశ్నించినారు. నేను నా వెంటరండని మనయింటికిఁ దీసికొనివచ్చితిని. త్రోవలో వారి యుదంత మునుగూర్చి నే నెన్నివిధముల నొక్కియడిగినను ప్రత్యుత్తర మియక ‘మా యజమానుఁ డీ వస్తువులను గవిగారియింటికిఁ గొనిపోమ్మన్నారు’ అనిమాత్రము పలికి చిఱునవ్వు నవ్వి యూరకుండిరి” అని చెప్పెను.

భక్తశిరోమణి ప్రహర్షపులకితశరీరుడై తల పంకించి “మల్లన్నా! నీ వెంతటి యదృష్టవంతుఁడవోయీ! భక్త రక్షణ పరతాత్రుఁడగు పరమపురుషుని పరిచయభాగ్యము నీకు లభించినది. వారే—ఆ తేజోమూర్తులే—రామ లక్ష్మణులు. నాయనా! ఆ కరుణామయులు నిరంతరము మనలను గంటికి రెప్పవలెఁ గాపాడుచునే యున్నారు” అని పలికెను.

ఆ విచిత్రసంఘటనమునకు లక్ష్మీముఖము వికసించి నది. ఆమె శారదసాయముతో క్షణములో వంట సిద్ధము చేసినది.

క్రీనాథమహాకవి శిష్యసమూహముతో స్నానసంధ్యా ద్యనుష్ఠానములు నిర్వర్తించుకొనినాఁడు. శిష్యులందఱు బంతులుబంతులుగా నాసీనులైనారు. చకచక వడ్డన

జరిగిపోయినది. సంతోషసంభాషణములతో, సరససల్లాపములతో భోజనములు పూర్తియైనవి. స్వాదిష్టములగు భక్ష్యభోజ్యపానీయములతో నతీ ధు లం ద టు సంతృప్తులైనారు.

భోజనానంతరము మహాకవు లిరువురు తాంబూలచర్వణ మొనర్చుచు లోకాభిరామాయణములతోఁ గొంతకాలముఁ బుచ్చినారు.

“బావగారూ! భాగవతమును బూర్తిచేసితిరట. మీ కవితామృతమును గలవుదీఁగఁగోలుట కాంధ్రావని యెంతయు నాతురపడుచున్నది” అని కవిసార్వభౌముఁడనెను.

పోతన మందహాసముతో “నంతయు శ్రీరామభద్రుని కరుణాకటాక్షము. మనము నిమిత్తమాత్రులము” అని పలికెను.

“భాగవతశ్రవణాసక్తితోడనే నేఁ డిందఱము మీ గృహమున కరుదెంచినాము. బావగారు మా వాంఛితము దీర్పవలయును” అని శ్రీనాథమహాకవి వాక్రుచ్చెను. పోతన “శారదా! భాగవతమును దీసికొనిరా తల్లీ!” అని ముద్దుల పుత్రికను బిలిచెను. శారద లేతలేతచేతులతో భాగవతమును గొనివచ్చి యాత్మజనకుని హస్తములలో నుంచెను.

మధురమనోహర కంఠస్వరముతో మహాకవి భాగవత పారాయణమున కుపక్రమించెను. కవిసార్వభౌముఁ

డనన్యాను తమైన చిత్తముతో భాగవత సుధారసమును గ్రోలిక్రోలి యానందపరవశుఁ డగుచుండెను. ఆ మహా గ్రంథమునందలి మందారమకరంద మాధుర్యములకు శ్రీనాథుని మనోమధుపము ప్రముగ్ధ మగుచుండెను. ఆ కావ్యమందలి నిర్మలమందాకినీ వీచికలలో శ్రోతల మానస మరాశము లుయ్యాలలూఁగుచుండెను. హృద్యములగు పద్యములతో, రమణీయములగు సంత్యప్రాసములతో, మనోరంజకములగు వర్ణనములతో, సరసములగు సంభాషణలతో విరాజిల్లుచున్న పోతన భాగవతము శ్రీనాథమహాకవికి శ్రవణానందమును సమకూర్చెను.

పోతనమహాకవి తనగ్రంథమునందలి రసవద్ధట్టములను బ్రత్యేకముగ బావగారికి వినిపించెను. ప్రహ్లాదచరిత్రము, గజేంద్రమోక్షణము, వామనచరిత్రము, శ్రీరామచరిత్రము, శ్రీకృష్ణావతారఘట్టము, బాలగోపాలలీలలు, కాళియ మర్దనము, గోవర్ధనోద్ధరణము, రాసక్రీడ, భ్రమరగీతలు, రుక్మిణీకల్యాణఘట్టము, సత్యభామానరకాసుర సంగ్రామము మొదలుగాఁగల కథాభాగములను విని మరల మరల చదివించుకొని శిష్యబృందమును, శ్రీనాథుఁడును కావ్య రసామృతప్రాసములో మైమఱచిపోయిరి.

ఇట్లు కొంతతడవు భాగవతము వినిపించి పోతనా మాత్యుఁడు శ్రీనాథునిఁజూచి “బావా! భాగవత మెట్లున్నది?” అని ప్రశ్నించెను. కవిసార్వభౌముఁడు గద్గదకంఠముతో నిట్లుపన్యసించెను.

మహాకవి! నిజముగా మహాకవిశబ్దము నీకే చెల్లును. శ్రోతలను మైమఱపించి యే లోకమునకో గొనిపోగల యైంద్రజాలికశక్తి నీ కవిత్యమునకే కలదు. నీ భాగవతము తెలుగువారి నోములపంట. ప్రతి పద్యము రసార్ధమై ముద్దులు మూటగట్టుచున్నది. నీ భావావేశము, రస తన్మయత, శయ్యాసాభాగ్యము వేనోళ్లఁ గొనియాడఁదగి యున్నవి బావా!

ఉ॥ ముద్దులుగాఁ బభాగవతముఁ రచించుచు పంచదారలో
అద్దితివేమొ గంటము మహాకవిశేఖర! మధ్యమధ్య ల
ట్లదక వట్టిగంటమున-అట్టిటు గీచిన తాటియాకులో
పద్దెములందు-ఆ మధురభావము లెచ్చటనుండి వచ్చురా!

నీవు గంటముఁగొని కావ్యమువ్రాయునపుడు తీయనిరసములు నీ లేఖనిలోఁ దమంతఁ బొంగిపొరలెనేమో! నీవలె భక్తిరస ప్రవాహముల కేతమెత్తినమహాకవి తెలుగుగడ్డపై లేడు. గోరువెచ్చని పాలమీఁగడలను, విచ్చీవిచ్చని గులాబిమొగ్గలను మచ్చరించు నీ మధురమంజుల సుకుమారశైలి నీవెచ్చట నేర్చుకొంటివయ్యా! నీ చిత్తమేకాదు. నీ చేయిసైత మెంత సుతిమెత్తనిదయ్యా! ఎప్పుడు వ్రాసితివయ్యా యితగ్రంథము! వ్యాసునిగ్రంథముల నెందఁ అనువాదము చేయలేదు? ఏ యీ క్రొత్తసాగసులు ఆ యందఁకు నలవడలేదే! మూలమునలేని యాయందచందములు మఱెవ్వరి గంటములందు నింతగా రూపొందలేదే! వరాలకు నెత్తుకెత్తుగా నాచక్కఁ

దనాఁ పద్యములు వ్రాయుటకు నీవే తగుదువయ్యా! ఎన్ని
పోకడలు పోయితివి! ఎంత చక్కఁగ నూహించితివి! ఎంత
రచన పురముగఁ జెప్పితివి, మహాకవి!

“సీ! భీష్మునిపైకి కుప్పించి లంఘించు గో
పాలకృష్ణుని కుండలాలకాంతి
కరిరాజు మొఱవెట్ట పరువెత్తు కటివేల్పు
ముడివీడి మూపుపైఁ బడిన జుట్టు
సమరమ్ము గావించు సత్యకన్నులనుండి
వెడలు ప్రేమక్రోధ వీక్షణములు
కొసరి చల్లులుమెక్కు గొల్లపిల్లల వ్రేళ్ల
సందు మాఁగాయ పచ్చడిపసందు
ఎటుల కనుగొంటివయ్య! నీ కెవరుచెప్పి
రయ్య! ఏరాత్రి కలగంటివయ్య; రంగు
కుంచెతో దిద్దితీర్చి చిత్రించినావు!
సహజపాండితి కిది నిదర్శనమటయ్య!!!”

“ఉ! ఎండినమ్రోడులే కిసలయించెనో! ఏకశిలాపురమ్ములో
బండలు పుల్కరించెనో! అపారముదమ్మున తెల్లుతల్లికి
గుండెలు పొంగిపోయి కనుఁగొల్కులు నిండెనో! పచ్చి
వైరులే
పండెనో! జాలువాటిన భవత్కవితామృత భక్తిధారలనో!”

సస్యశ్యామలములగు సుందరక్షేత్రములలో విహరించుచు
సర్వాంగసుందరమగు నీ భాగవతమహాగ్రంథమును వెలయించి

నావు. నన్నయతిక్కనాదులు భాగవతమును తెలిగింపక విడిచినది నీకోసమే కాబోలు. ఈ మహాకార్యముచే నీవు ధన్యుడవైతివి. తెలుగుతల్లి ధన్యురాలైనది.

కవిసార్యభాముఁ డీవిధముగా తన్ను, తన కవిత్వమును ప్రశంసించుచుండ మహాభక్తశిరోమణియగు పోతనామాత్యుఁడు వినమ్రవదనముతో “బావా! మనదేమున్నది! మనము నిమిత్తమాత్రులము. అంతయు శ్రీరామభద్రుని కరుణాకటాక్షమే! అని చిఱునవ్వుతోఁ జేతులు మోడ్చినాఁడు.

2

సాయంకాలమైనది. బావమఱిదులిరువురు కూర్చుండి ఫలాహారము చేయుచుండిరి. శారద వలదన్నకొలఁదియు మామగారి పల్లెఱములో లడ్డులు, గారెలు క్రుమ్మరించుచుండెను. “అమ్మో! నేను తినలేను. ఇప్పటికే నాకడుపు నిండిపోయినది.” అని శ్రీనాథుఁ డెంత బతిమాలినను శారద చెవినిబెట్టక మామగారి పల్లెఱములో పిండివంటలు కొసరికొసరి వడ్డించుచుండెను.

పోతన “ఏమండీ! బావగారూ! మీరు భాగవత మంతయు నచ్చటచ్చట వింటిరికదా! అన్నియును బాగున్నవనే యంటిరి కాని లోపములను బ్రకటింపరైతిరి! దయచేసి

గ్రంథములో మీకుఁ దోచినదోషము లేవేనియున్న మొగ
మోటము వీడి తెలియఁజేయవలెనని ప్రార్థన.” అని
పలికెను.

శ్రీనాథుఁడు గారెలువిటుచుచు “బావగారూ! మీ
కవిత్వమున లోపములుగూడ నుండునా? ఒకవేళ నెచ్చట
నైన నొండురెండు నెరసులున్న నవి సంపూర్ణపూర్ణిమా
చంద్రునిలోని మచ్చవలె లెక్కలోనికి వచ్చినవికావు.” అని
తలవంచి తనపని కుపక్రమించెను.

ఆ మాటలువిని పోతనార్యుఁడు “బావగారు చెప్పటకు
సందేహించుచున్నారు. భాగవతమున నేవియో యసమంజస
భావములు వారి భావమునకు గోచరించినట్లున్నది.”
అనెను.

శ్రీనాథుఁడు:—ఒక్క ప్రదేశము లో మాత్రమే నన్నొక
సందేహము బాధించుచున్నది.

పోతన:—ఏ ఘట్టమున?

శ్రీనాథుఁడు:—అష్టమస్కంధమునందలి గజేంద్ర
మోక్షణ ఘట్టమున—

అని పకపకనవ్వెను. పోతనమహాకవి విస్మయ
విస్ఫూరితనేత్రములతో “కవిసార్వభౌముల కసమంజసముగాఁ
దోచిన సందర్భమేదియో” అని ప్రశ్నార్థకముగ నాయన
వంక చూచెను.

శ్రీనాథుడు “మతేమియులేదు. భయంకరమకర దంష్ట్రా)వలిజిక్కి- ప్రార్థించుచున్న గజేంద్రునిఁ గాపాడుటకు శ్రీమహావిష్ణువు బయలుదేటి నాఁడుగదా! దుష్టశిక్షణమునకై బయలుదేటిన శ్రీమన్నారాయణుడు సిరికిఁజెప్పకయే-శంఖ చక్రములను ధరింపకయే-పరివారమును పిలువనంపకయే-గరుత్మాతు నధిష్ఠింపకయే—కాలినడకతో—చేతులూఁపు కొనుచు-పోయినట్లు వ్రాసినారు. మాధవుడు మకరమును శిక్షించుటకై పోయెను. కాని నిరాయుధుడై గజేంద్రుని ముందు గంతులువేయుటకుఁ బోలేదుగదా! ఇచ్చట నొచిటి భంగము వాటిల్లినదేమో! కనుక నారాయణుడు శంఖ చక్రములు ధరించి, నందకఖడ్గమును జేతఁబట్టి, ఖగేంద్రు నధిష్ఠించి, గజరాజును గాపాడుటకై పోయెనని చెప్పినచో రసవంతముగా నుండునని నా యభిప్రాయము” అని పలికెను.

శ్రీనాథునిఫలాహార మింకను పూర్తికాలేదు. ఆయన మాటలధోరణిలోఁ బోతనకంటె వెనుకఁబడెను. పోతన “మంచిది బావగారూ!” అనిమాత్రము పలికి గ్రంథమును గొనివచ్చుటకుఁగాఁబోలు లోనికిఁ బోయెను.

ఇచ్చట శ్రీనాథుడు తన కార్యక్రమములో నిమగ్నుడై యుండెను. శారద కొసరికొసరి వడ్డించుచునే యుండెను. ఇంతలో దొడ్డియందలి బావిలో గభీలుమనుశబ్దము వినవచ్చెను. “నూనుగారూ! నూనుగారూ! మీ పిల్లవాఁడు బావిలోఁ బడినాఁడు.” అను మల్లన్నకంఠస్వరము వినిపించెను.

ఆ కేక వినుటతోడనే శ్రీనాథుడు చివాలున పీటపై నుంచి లేచెను. “అయ్యో! అయ్యో!” అని గుండెలు బాదుకొనుచు దొడ్డిలోనికిఁ బరుగులెత్తెను. మల్లన తత్తర పాటుతో బావిలోనికిఁ జూచుచుండెను. శ్రీనాథుని భార్య లక్ష్మి, శారద, అందఱును బావియొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. శ్రీనాథుడు “అయ్యో! బాబూ! నా బంగారుతండ్రీ! నా వరాలమూటా! నా రత్నాలరాశీ!” అని విలపించుచు నున్నట్లునివలె బావిచుట్టు గంతులు వేయసాగెను.

ఇంతలో బావిప్రక్క కాచరపాదుచాటునఁ గూర్చుండి యున్న పిల్లవాడు పకపక నవ్వెను. బాలునిఁ జూచుసరికి శ్రీనాథుని ప్రాణములు కుదుటపడినవి. “ఏమిరా! మల్లన్నా! దొంగమాటలు పలికితివి.” అని గద్దించి పిల్లవానిని ముద్దాడ సాగెను.

మల్లన్న “మామా! నాకేమి తెలియును. నీ కొడుకు గుండ్రాయి బావిలోపడవైచి చెట్లపాదుచాటున నక్కినాడు కాఁబోలు” అని నవ్వసాగెను. ఇంతలోఁ బోతనా మాత్యుడువచ్చి “ఏమండీ! బావగారూ! బాలుడు బావిలోఁ బడెనని విన్నంతనే పరువెత్తుకొని వచ్చితిరి. పరికరములు తెచ్చుట మఱచితిరి. బావిలోఁ బడినవానిని పైకిఁదీయు టకుఁ ద్రాళ్లు, నిచ్చెనలేకుండ రిక్తహస్తములతో వచ్చి గంతులు వేసితిరి. ఇదేమంత సమంజసముగా లేదే!” అనెను.

బావగారి పరిహాసము శ్రీనాథున కర్థముకాలేదు. ఆయన ప్రశ్నార్థకముగఁ బోతనామాత్యుని ముఖమువైపు చూచుచు “అవును. పరుగెత్తుకొనివచ్చినమాట వాస్తవమే. కన్నబిడ్డ ప్రాణాపాయస్థితిలోనుండగా నాలస్యముగ నాడుచుఁ బాడుచు రమ్మందువా! త్రాళ్లు, నిచ్చెనమాట యా తొందరలో నాకు జ్ఞప్తికే రాలేదు.” అని పలికెను.

పోతన పకపకనవ్వుచు “ఒప్పుకొన్నాను, బావ గారూ, ఒప్పుకొన్నాను. ఆ ర్రరక్షకుండగు పరమేశ్వరునకుఁ గూడ నార్తులపై నిటువంటి యనురాగమే యుండును. కనుకనే గజేంద్రుని దీనాలాపములు కర్ణములఁ బడినంతనే శ్రీమన్నారాయణుండు సిరికిఁజెప్పక, శంఖచక్రములు ధరింపక, పరువెత్తుకొనివచ్చినాడని నేను భాగవతములో వర్ణించితిని. అది యసందర్భముగా నున్నదని యింతకుముందే మీరు సూచించితిరి. ఇప్పుటి మీ యనుభవమునుబట్టి నా వర్ణనము స్వభావసిద్ధముగనే యున్నదని భావించును.” అనెను.

శ్రీనాథుండు పోతనామాత్యుని వేశాకోశమును సమయోచితప్రవర్తనమును మెచ్చుకొనుచు విసమ్రవదనుండై “మహాకవీ! క్షమింపుము. నేనే పొరపడి యట్లు పలికితిని. భక్తశిఖామణివగు నీ భాగవతములో తప్పలెన్నుట మావంటి వారికి సాధ్యమా!” అని పలికెను.

౮

ఆరాత్రి శ్రీనాథుడు తన సోదరి లక్ష్మితో నేకాంతముగ కొంతసేపు సంభాషించెను. లక్ష్మి కన్నీరుగార్చుచు నన్నగారితోఁ దమ దారిద్ర్యమును బరిపరివిధముల వర్ణించి చెప్పినది; భర్తగారి యుదాసీనభావమును విశదీకరించినది. దినము గడచుటయే కష్టముగా నున్నదని వాపోయినది. పెండ్లియీడువచ్చిన శారదను, మల్లన్ననుగూర్చి తన మనోవేదనను స్పష్టముచేసినది.

శ్రీనాథుడు సోదరిమాటలన్నియు వినినాఁడు. ఆయన హృదయము కరంగిపోయినది. తన కేమి! భోగభాగ్యములతోఁ దులదూఁగుచున్నాఁడు; అందలములపైఁ దిరుగుచున్నాఁడు; కనకాభిషేకము లనుభవించుచున్నాఁడు; రాజసమ్మానము లందుచున్నాఁడు. తనవలెఁ దన బావగారైన పోతనామాత్యుడు సైతముండినఁ దనకెంత సంతోషముగా నుండును! తనసోదరి యెంత సుఖించును! సహజపాండిత్యుడై సరసకవితాకళానిధియైన బావగారు రాజాశ్రయమును నిరాకరించి 'తానుపట్టిన కుండేటికి మూఁడేకా'ళ్లని కూర్చున్నాఁడు. బావగారిమనస్సు మార్చినఁగాని లక్ష్మికాఁపురము చక్కఁబడదు. ఇట్లు కొంతసేపాలోచించుకొని కవిసార్వభౌముడు పోతనదగ్గరకుఁ బోయి మంచముపైఁ గూర్చుండి సానునయముగ నిట్లు పలికెను:

“బావా! నామాట పాటింపుము. కాఁపురములోని కష్టసుఖములను గమనింపుము. మా సోదరి దీనవదనమును

తిలకింపుము. నిరుపమాన కవితాధురంధరుడవే కాని నిన్ను నీవు తెలిసికొనలేకున్నావు. రాచకొండప్రభువైన సర్వజ్ఞసింగ భూపాలుడు సాహితీప్రియుడు, సరసకవితావిశారదుడు, సౌజన్యనిధి. నాతో రమ్ము. నేను నీ కాయన దర్శన మిప్పించెదను. నీ సంగతి మనవిచేసెదను. నీ మహాకావ్య మా మహారాజున కంకితము చేసితివా నీకుఁ గనకాభిషేకము జరుగును; సర్వసంపదలు సమకూరును. మీ కాపురము 'నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణము'గ నుండును. మీ పర్ణశాల స్వర్ణసాధముగ మాటును. మీ దారిద్ర్యమును తీటును. నీ వొక్కమాటు తలయూపిన జాలును. మీ యిల్లు రత్న రాసులతో నిండిపోవును. ఆలోచించుకొనుము."

అనంతరము భోజనములైనవి. అందఱును శయనించిరి. పోతనామాత్యున కారాత్రి నిద్దురపట్టలేదు. మాటిమాటికి శ్రీనాథుని పలుకు లాయన కర్ణములలోఁ బ్రతిధ్వనింపసాగినవి. దారిద్ర్యదేవత వికటాట్టహాసము చేయుచు జుట్టు విరజోసికొని నాట్యము చేయుచున్నట్లు కనుపించినది. మహారాజు లిచ్చు రత్నహారములు, బంగారు పతకములు కన్నులు మిటుమిట్లు గొల్పినవి. మహాకవి మానస మొకింత చలించినది. ఆయన తన శిథిలకుటీరము వైపు చూచుచు నిమిలితనయనుఁ డయ్యెను.

సరస్వతీమూర్తి సాక్షాత్కరించినది. అదరిన హృదయ ముతో, బెదరిన నేత్రములతో, చెదరిన ముంగురులతో వాగ్దేవత సహజపాండిత్యుని మ్రోల సాక్షాత్కరించినది.

“అమ్మా! ఎవరు నీవు?”

“నేను వాణిని.”

“నీ కనులవెంట బాష్పము లేమి తల్లీ! నీ చేతిలోని కచ్చసి జాతిపోవుచున్నదేమి! నీ విసేలశిరోజములు చిక్కుపడినవే! ఎందులకమ్మా దుఃఖించుచున్నావు? ‘బాలరసాల సాల నవపల్లవ’ కోమలమైన నీ వదనము వాడుటకుఁ గారణమేమమ్మా?”

“నీవే కారణము”

“నేనే కారణమా? అదేమిటమ్మా? నా వాగ్దేవత దుఃఖమునకు నేనే కారణమా?”

“అవును. ముమ్మాటికి నీవే కారణము. నన్ను నరాంకిత మొనరింపఁ దలంచితివి. భాగవతమునుండి రామ భద్రునిపేరు కొట్టివేసి యచ్చోట రాజులపేరు వ్రాయుదువా? చక్రవర్తులకుఁ జక్రవర్తియైన శ్రీరాముని విస్మరించి భోగముల కాసపడి నన్ను వీధులలో విక్రయింతువా?”

“లేదు, తల్లీ, లేదు. బావగారిపలుకులతో నొకింత వట్టుదల సడలిపోయి యాలోచించుచుంటిని; కాని, నా తల్లిని నరాంకిత మొనరింపను. అమ్మా! కవితాభారతీ! త్తుమించు తల్లీ! అవని క్రుంగినను, ఆకసము వంగినను నే నట్టి దుష్కార్య మొనరింపను. నా బంగారుతల్లీ! నిన్నెంత కష్టపెట్టినమ్మా! ఇదిగో నా ప్రతిజ్ఞ వినుము.

“ఉ॥ కాటుకకంటినీరు చనుకట్టు పయింబడ నేలయేడ్చె దో
తైటభద్రైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల, యోమదంబ, యో
హాటక గర్భరాణి! నిను నాచటికిం గొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ, నమ్ము భారతీ!”

అని మహాకవి యుత్తరీయౌచలముతో భాషావధూటి
కన్నీటిని దుడిచినాడు. ధైర్యముచెప్పి యోదార్చినాడు.

తెల్లవాటినది. శ్రీనాథుడు సవరివారముగఁ
బ్రయాణమై “బావా! నేను సింగభూపాలుని యాస్థాన
మునకుఁ బోవుచున్నాను. మఱి భాగవతము విషయ
మేమందువు?” అని హెచ్చరించెను. పోతనామాత్యుడు
దృఢమైన కంఠస్వరముతో “కవిసార్వభౌమా! నన్నుఁ బదిం
బడి బలవంతపెట్టకుము. నా కంఠమున ప్రాణమున్నంత
వఱకు నా పవిత్రభాగవతము నరాంకిత మొనర్పలేను. రాజ
సన్మానములపై నా కాశలేదు. కనకాభిషేకములపై నాకుఁ
గాంక్షలేదు. నేను కోరునది శ్రీవిభుని యనుగ్రహముకాని
భూవిభుని యనుగ్రహముకాదు. ఇక నిట్టి ప్రసంగములతో
నన్ను బాధింపవలదని బావగారిని బ్రార్థించుచున్నాను” అని
ఖండితముగ బదులుచెప్పెను.

శ్రీనాథుడు మొగము చిన్నపుచ్చుకొని “సరే,
కానిమ్ము. ఎవరికర్మమున కెవరు బాధ్యులు? మేము
పోయివచ్చెదము” అని పలికి సోదరి నోదార్చి యంతేవాసు
లతోఁగూడి వెడలిపోయెను.

F

సింగభూపాలుఁడు లలితకళాభిమానము కలవాఁడు. ఆయన కవులను, గాయకులను సన్మానించి కృతు లందు కొన్నాఁడు. పోతనమహాకవి భాగవతము రచించుచున్నాఁడని విన్నదిమొదల మహాగ్రంథమును స్వనామా-కీతముగా గ్రహింపనెంచినాఁడు. పోతనామాత్యునిగూర్చియు, పోతనామాత్యుని కవిత్యమునుగూర్చియు శ్రీనాథుఁ డెన్నో పర్యాయములు సింగభూపాలునియొద్దఁ బ్రశంసించినాఁడు.

సింగభూపతిహృదయములో కుతూహలము రేకెత్తినది. భాగవతమువంటి మహాగ్రంథమునకుఁ గృతిభర్తయగుటకంటె మహాభాగ్యము మతేమున్నది?

సింగభూపాలుఁడు వెక్కుకొన్న రాజసభకు రమ్మని సహజపాండిత్య నాహ్వనించినాఁడు. ఎన్నో సారులు శ్రీనాథునిచే వర్తమానములు పంపినాఁడు. కాని పోతన మహాకవి రాజసభకు రాలేదు. రాజునకుఁ గృతినిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. మనుజేశ్వరుల భోగభాగ్యము లా మహాకవి మానసమును మార్చలేకపోయినవి. పోతన్న నెట్లున లొంగఁ దీసికొనవలెనని చిట్టచివరకు సింగభూపాలుఁడు కృతనిశ్చయుఁడయ్యెను.

తాను రాజు, ఏది తలఁచుకొన్న నది చేయఁగలఁడు. రేపు సూర్యోదయముననే యరిగి భాగవతగ్రంథమును బలవంతముగా స్వాధీనపఱచుకొన్నఁ బోతన యేమి చేయఁగలఁడు?

అదే యాలోచన. ఆ రాత్రి సింగభూపాలుఁడు హంసతూలికా తల్పముపై శయనించి యుండెను. ఆయన మానస మాలోచనాతరంగములతో నల్లకల్లోలమైపోయెను. “కృతిప్రదానమునకు నిరాకృతియా? సింగభూపాలుని యాహ్వానమునకుఁ దిరస్కారమా? ఎంతసాహస మీ కవికి! తప్పదు! రేపే భాగవతమును గొనిరావలయును! కవి యభిమానమును గాలరాయవలయును.”

అంతలో భూకాంతునికన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలుపుచు నొక దివ్యకాంతి సాక్షాత్కరించినది. దేదీప్యమానమగు నా తేజోరాశిని గాంచినంతనే రాజేంద్రుని దేహము గడగడ వడఁగినది; గుండెలు దడదడ కొట్టుకొన్నవి; నోట మాట రాలేదు. ఆయన నిర్విఘ్నంజై యట్లే చూచుచుండెను. ఆతని కా వెలుగులో నొక వీరపురుషుఁడు కన్పించెను. ఆ పురుషుని శిరస్సుపై మణిమయకిరీటము విరాజిల్లుచున్నది. మెడలో నైజమంతి తేజరిల్లుచున్నది. ఆ మహాపురుషుని కరకమలములలో నొక మహాగ్రంథ మున్నది. ఆ గ్రంథరాజముపై ముత్యాలవంటి యక్షరములతో ‘శ్రీమదాంధ్రమహా భాగవతము’ అని లిఖింపఁబడియున్నది.

సింగభూపాలుఁడు చకితుఁడై యా దివ్యమూర్తికిఁ జేతులు మోడ్చెను. “రాజా! మహాకవికి ద్రోహముచేయ నెంచితివా! అస్మన్నామాంకితమగు భాగవతమును బావతముగా గ్రహింపనెంచితివా! ఘోరము సుమా!” అను పలుకు లా తేజోమూర్తివదనకమలమునుండి వెలువడెను.

సింగభూపాలుఁడు భయకంపిత స్వరముతో “ప్రభూ! మీ యాజ్ఞ నా కర్థమైనది. మీ యాదేశ మవగతమైనది. పరమపురుషుని పవిత్రచరణసరోజముల కర్పించిన మహా భాగవతముపై దురాక్రమణ సేయఁదలచిన నన్ను మన్నింపుఁడు” అని పలికెను.

౧౦

ప్రభాతభేరి మ్రోఁగినది. సింగభూపాలుఁడు నిద్ర మేల్కొనినాఁడు. శ్రీరామభద్రునకు భాగవతమును సమర్పించు సందర్భములోఁ దాను స్వయముగఁ బాల్గొనెదనని మహాకవికి వర్తమాన ముంపినాఁడు. ఆ మహోత్సవమును దానే నడపించెదనని ప్రార్థించినాఁడు.

అనాఁడు కృతినమర్పణమహోత్సవము. ఏకశిలా నగరమంతయు నానావిధ మంగళతోరణములతో నలంకరింపఁబడినది. పౌరులందఱు ఫలపుష్పాదులుగైకొని కృతి ప్రధానమహోత్సవమునకు వచ్చుచుండిరి. మహారాజు మంగళ వాద్యములతో భాగవతగ్రంథమును బట్టపుటేనుఁగుపైఁ బెట్టి యూరంతయు నూరేఁగించెను. శ్రీనాథ పోతనా మాత్యులు వికసితవదనులయి మహారాజుతోఁ గలసి నడచి వచ్చుచుండిరి. మల్లన్న, శారద నూత్నవస్త్రములు ధరించి మహోత్సాహముతో జనకు సనుసరించుచుండిరి.

ఎచ్చటచూచినను నవ్యోత్సాహమే! ఏదిక్కు చరి
కించినను నుల్లాసభరితములగు సల్లాపములే! ఏప్రక్క విన్నను
మధురమంజుల గీతికలే! ఏ గృహప్రాంగణము చూచినను
మామిడాకు తోరణములే! ఎవరి వదనము తిలకించినను
దరహాసచంద్రికలే!

మహోత్సవము ముందుకు సాగిపోవుచున్నది.
అసంఖ్యాకులగు పురజనులు సంతోషతరంగితాంతరంగ
ములతో నడచిపోవుచున్నారు. క్రమముగా మహోత్సవము
శ్రీ కోదండరామాలయము చేరినది. మహాకవి దంతా
వళముపైనుండి భాగవతమును మెల్లగాఁ గ్రిందికి దింపినాడు.
తన జీవితసర్వస్వమగు నా కావ్యఫలమును భద్రముగా
భక్తిపూర్వకముగాఁ బాణిపద్మములతోఁ బట్టుకొని దేవా
లయమునఁ బ్రవేశించినాడు. జయజయనినాదములు మిన్ను
ముట్టినవి.

పోతనామాత్యుడు శ్రీరామభద్రుని చరణారవింద
ములకుఁ బ్రణమిల్లినాడు. సర్వజనసమక్షమున దేవదేవునికి
భాగవతమును సమర్పించినాడు. శ్రీనాథ సింగభూపాలురు
శిరస్సులువంచి చేతులుమోడ్చి శ్రీరామునకు నమస్కరించి
నారు. ఇరద యా మహానందములో మైమఱచిపోయినది.
లక్ష్మీ పుష్పహారము లర్పించినది. పోతనామాత్యుని నేత్రము
లానందబాష్పములు రాల్చినవి.

మహాకవి మనోరథము సఫలీకృతమైనది. ఆయన
జీవితము కృతార్థమైనది. కవిసార్వభౌముడు గద్దించినను,

మహారాజు లాహ్వించినను, భాగ్యదేవత కన్నుగొట్టినను,
దాచిద్రవ్యపిశాచము తాండవించినను మహాకవి చలింపలేదు.

పోతన ధన్యజీవి. ఆయన భాగవత మాండ్రభాషామ
తల్లి కమూల్యాలంకారము.

మహాకవీ! నమోవాకములు!

భక్తశిరోమణీ! ధన్యవాదములు!

